

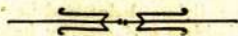
Nr. 4, vol. 3.

1934.

ŽVAIGŽDĖ - The STAR.

A LITHUANIAN QUARTERLY PUBLICATION, PUBLISHED BY A. MILUKAS & CO. AT 3654 RICHMOND STR., PHILADELPHIA, PA. YEARLY SUBSCRIPTION \$2.00, SINGLE COPY 50 c.

Spalių m. -- October, 1934

Entered as second class matter at the Philadelphia Post Office under Act of March 3, 1879.

STATEMENT OF THE OWNERSHIP, MANAGEMENT, CIRCULATION, ETC., REQUIRED BY THE ACT OF CONGRESS OF AUGUST 24, 1912,

of Zvaigzde published quarterly at Philadelphia, Pa., for October 1, 1934.

State of New York
County of New York

} ss.

Before me, a Notary Public in and for the state and county aforesaid, personally appeared Rev. A. M. Milukas, who, having been duly sworn according to law, deposes and says that he is the business manager of the Zvaigzde and that the following is, to the best of his knowledge and belief, a true statement of the ownership, management (and if a daily paper, the circulation), etc., of the aforesaid publication for the date shown in the above caption, required by the Act of August 24, 1912, embodied in section 411, Postal Laws and Regulations, printed on the reverse of this form, to wit:

1. That the names and addresses of the publisher, editor,, managing editor, and business manager are:

Name of —	Post Office Address —
Publishers, A. Milukas & Co.	3654 Richmond St., Philadelphia, Pa.
Editor, Julia Pranaitis	3654 Richmond St., Philadelphia, Pa.
Managing Editor, A. M. Milukas	134 Bushwick Ave., Brooklyn, N. Y.
Business Manager, A. M. Milukas	134 Bushwick Ave., Brooklyn, N. Y.

2. That the owner is: (If owned by a corporation, its name and address must be stated and also immediately thereunder the names and addresses of stockholders owning or holding one per cent of total amount of stock. If not owned by a corporation, the names and addresses of the individual owners must be given. If owned by a firm, company, or other unincorporated concern, its name and address, as well as those of each individual member, must be given).

A. M. Milukas 134 Bushwick Avenue, Brooklyn, N. Y.
Julia Pranaitis, 3654 Richmond Street, Philadelphia, Pa.

3. That the known bondholders, mortgagees, and other security holders owning or holding one per cent or more of total amount of bonds, mortgages, or other securities are: (If there are none, so state). None.

4. That the two paragraphs next above, giving the names of the owners, stockholders, and security holders, if any, contain not only the list of stockholders and security holders a they appear upon the books of the company, but also, in cases where the stockholder or security holder appears upon the books of the company as trustee or in any other fiduciary relation, the name of the person or corporation for whom such trustee is acting, is given; also that the said two paragraphs contain statements embracing affiant's full knowledge and belief as to the circumstances and conditions under which stockholders and security holders who do not appear upon the books of the company as trustees, hold stock and securities in a capacity other than that of a bona fide owner; and this affiant has no reason to believe that any other person, association, or corporation has any interest direct or indirect in the said stock, bonds, or other securities than as so stated by him.

5. That the average number of copies of each issue of this publication sold or distributed, through the mails or otherwise, to paid subscribers during the six months preceding the date shown above is _____
(This information is required from daily publication only.)

Sworn to and subscribed before me this 3rd day of October, 1934.

(Seal)

S. J. Stanler

Notary Public.

My Commission Expires March 30, 1936.

„ŽVAIGŽDĖ“--BERTAININIS ŽURNALAS.

DVIDEŠIMTI DU METU buvusi savaitiniu laikraščiu „ŽVAIGŽDĖ“. Tris metus ėjusi kaip mėnesinis žurnalas, nuo 1925 m. eina kaip bertaininis žurnalas leidžiama A Milukas & Co. B-vės iš Philadelphia, Pa. 3654 Richmond Str. Pavienių „Žvaigždės“ knygų kaina 50 centų, metams prenumerata 2 dol.

SPALIŲ — OCTOBER 1934 M.

1904—1934.

SPAUDOS ATGAVIMO TRISDEŠIMTIES METU

SUKAKTUVEMS PAMINėti.

Užprašymus ir pinigų „ŽVAIGŽDĖ“ 3654 Richmond St.,
adresuokit: Philadelphia, Pa.

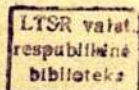
PRANAICIŪ JULES.

PRIE MUSU BIBLIOGRAFIJOS.

1545 metais Karaliaučiuje atspausa du pirmuoju prūsų katekizmu. 1547 metais irgi Karaliaučiuje Ragainės evangelikų pastorius Mosvidijus išleido Liuterio katekizimą išvertęs jį lietuvių kalbon. 1892 m. "Varpo" 4—5 numeryje plačiai aprašyta šitos "seniausios lietuviškos knygos". Antgalvis jų: Catechismas musa Prasty szadei, Makslas skaitima rashta ir giesmes del kriksczianistes bei del berne-liu iaunu nauiey sugulditas. Karaliauceziui VIII diena Menses Sausia Metu uszgimima Dieva MDXLVII. psl. 79". Raidės gotiškos. Ant antros titulo pusės lotyniškai eilios: Ad Magnum Ducatum Lituaniae. Toliaus ant 5 puslapių lotyniška prakalba, o ant kitų 5 puslapių lietuviška prakalba: "Kni-gieles Paczias byla Letuuinikump Jr Szemaicziump." Rašytojas Martynas Mažvydis buvęs vienas iš aštuonių stipendistų, kuriems Albrechtas Branderburgiškis įtaisė lietuvišką aliumnatą prie neseniai įkurto Karaliaučiaus Universiteto. Pabaigęs mokslus (1549) Mažvydis paskirtas Ragainės klebonu, mirė 1562 metais. Šitą pirmųjų lietuvių kalba spausdintų knygų vieną egzempliorių galima matyti Karaliaučiaus Universiteto knygyne.

1589 m. Bretkunas atspausdino Karaliaučiuje knygas. "Giesmes Duchauanas, isch wokischka ing Lietuwischka lieszuwi, per nekurius Pleborus Hercegistes Prusu, pergulditas". 1591 m. irgi Karaliaučiuje atspausa "Postilla tatai esti trumpas ir prastas Ischguldimas Evangeliu, sakamuii Baszniczioie Kriksheczionischkoie.. per Joną Bretkuna Lietuwos Plebona" Bretkunas mirė 1602 m.

1595 m. Žemaičių vyskupijos kanauninkas kun. Mykolas Daukša atspausdino Vilniuje savo verstą jėzuito Ledemos katekizmą. Titulas sulyg Baltramaitį: "Mokslas kiekvienam krikscziouiui priwalvs. Paraszitas per D. Jakuba

Ledesma Theologa Societatis Jesu. Išgulditas iš Liežuvio Ląkiszko ing Lietuwiszka per kuniga Mikoloju Dauksza. Wilniuje 1595. Antra kartą atspausťas Vilniuje 1605 m.

1595 m. Vilniuje atspausťa: "Trumpas budas pasisakimo arba išpažinimo Nuodemiū. Drin tu kurie dažnai warioia tu Sakramentu. Yž ląkiszko ant Lietuwiszko pergulditas. Wilniui Meatsusae 1595. Sulyg Prof. E. Volterį tą retenybė buvus Wilniaus Muzėjuje.

1599 m. tas pats kunigas Daukša išleido irgi Vilniuje pamokslų knygas. Antrašas jų: "Postilla Katolicka, tai esti Išguldimas Ewangeliū kiekwienos nedelios ir szwęntes per wisus metus, per kuniga Mikaloiu Dauksza, kanaunika Medniku iš lėnkiszka perguldita. Wilniui."

1629 m. Jezuitų Vienuolijos kunigas Kostantas Širvydas, Vilniuje atspausdino savo pamokslus lietuvių ir lenkų kalboje. Antrašas: "Punkty kazan od Adwentu až do Postu, Litewskim językiem z wylumaczeniems na Polskie, przez ks. Szyrvida. Wilno." Sekančiais bene (1630) metais kun. Širvydas atspausdino lietuvių kalbos žodyną. Tų didės retenybės knygų vieną egzempliorių iš "Žvaigždės" archyvo kun. A. Milukas įteikė per vyskupą P. Bučį Marijonų knygynui Mariampolėje. Širvydas mirė 1631 m. Širvydo pamokslų knygos susilaukė kelių leidimų. Jo lietuvių kalbos gramatika, lotyniškai parašyta ir užvardinta "Clavis linguae lituanicae" dingusi. "Pastebėtinai dalykas, kad lietuviška kalba pirmutinių spaustų knygų, kaip Karaliaučiuje taip Vilniuje, yra tobula gramatiškai, frazeologijoje, pririnkime atsakančių supratimams žodžių, reliatyviai laisva nuo barbarizmų, su nustatyta ortografija, juog išrodo, kad lietuvių kalba kokį šimtą metų prieš tai butų buvusi wartota literaturoje". *)

1653 m. Danielius Kleinys (Cleinių), Tilžės evang. kunigas, filozofijos magistras, išspausdino Karaliaučiuų pirmutinę lietuviškos kalbos gramatiką, parašytą lotyniškai.

1657-66 m. Kedainių kalwinų sinodas spausdino Londonė taip wadinamą "Chilinskio biblija", kuri liko nepabaig.

*) Lietuvių Tautos Istorija ir Dabartiniai siekiniai tautišku atžvilgiu" Kun. A. Jusaitis I—58.

ta ir pačios spaustuvės tapo beveik visas spaudimas sunaikinta. Viena jos kopija buvo Peterburgo katalikiškos dvasiškos Akademijos knygyne.

1660 m. I. Jachnowicz išleidęs lenkų lietuvių kalba Vilniuje "Piesni Duchowne po polsku ir po litewsku. 1668 m.," tos giesmes išleista Vilniuje antru kartu su antrašu: „Cantillenaes spirituales polonice et lithuanice”.

1701 m. Karaliaučiuje išėjo Naujo Instatymo šventraštis po antgalviu: "Naujas Testamentas lietuwiszckas, su didžiu dabojuimu perguldijtas ir Lietuwnikams tiek Karalijs-teje Prussos tiek ir didžioje Lietuwoje ant izzmanimo sudawaditas nuog czyrū Lietuwnikū. Su prakalba ape perguldimus sz. Raszto ing kalbas kiekvienai giminei prigimtas Bernhardaus von Zanden. Iszspaustas nug Potamkų Reuzneraus.”

1790 m. Draždawekis A. (kun. Strazdelis) "Spasabas giedoima nobažnai miszes szwėtas etc. su prideimu nekurriu giesmiu. Metas po užgimimo Kristaus Pono 1790. Wilniuje. Spaust. Akad.”

1796 m. "Mokslas skaytima raszta lietuw. d. wayku. Wilna druk Akad.”

1803 m. Vietoje buvusios Akademijos įkūrta Vilniaus universitetas, tebebuęs iki 1832 m., kuris per "daugybę aukštesniųjų ir pradedamųjų (parapinių) mokyklų plačiai varė Lietuvoje švietimo darbą. Tiesa, apie ateitį svajodami, Lietuvos bajorai neskyrė jos paprastai nuo lenkų ateities, Vilniuje išbujojo lenkų literatūra, bet visas tas judėjimas.. persiėmė tam tikros lietuviybės, kuri ir yra nustačiusi to judėjimo žymiausias ypatybes, suteikusi jam tuo budu istorijoje garsų vardą". Sk. M. Biržiškos "Svetimos kalbos lietuvių rašto istorijoje". Tas pats autorius savo knygutėse "Lietuvių literatūra Vilniaus Universiteto metu", rašo: Inkurus Vilniaus Universitetą Lietuvos praeities tyrinėjimas gavo svarbų mokslo centrą... Vilniaus mokslininkai ypač tyrinėjo Lietuvos praeitį. Ar tai aiškindami visuotinąją istoriją (Lelevelis), ar civilinį kodeksą (Danilavičius), ar diplomatiją ir statistiką (Onacevičius), Vilniaus istorininkai turėjo progos kelti Lietuvos istoriją, raginti jaunos klausytojus prie jos tyrinėjimo... Mokslo ištroškusi jaunuomenė.. Vieni mėgino

patys šį tą istorijos srityje nuveikti, kiti stengėsi bent kiek mokslininkams padėti, suveždami iš vienuolynų, klebonijų, dvarų visokių senraščių... Tokioje atmosferoje gyveno ir mokėsi genialūs A. Mickevičius, J. A. Krašiaskauskas, M. Balinskis, L. A. Jusevičia, Simanas Daukantas, Motiejus Valančius, Simanas Stanevičia, Kajetonas Nezabitauskas, Maurikis Griškevičia ir tiek kitų! (l. 15—16)

1804 m. Vilniuje pradeda eiti lenkų kalba literatūros laikraštis: "Tygodnik Wilenski". A. Edv. Odyniec., Ad. Mickevičiaus draugas ilgą laiką buvo jo vyriausiu šulu.

1814 m. "Giesmes Swietiszkas ir Szwintas sudietas par kuniga Untana Drazdawska. Wilniuy Drukarnioy kunigu Missionoriu 1814." Šitas knygeles perspausdino Šenandoryje 1908 m. kun. A. Milukas, palikdamas jų originalę kalbą ir statrašą ir pridėjęs antoriaus paveikslą ir biografiją, sulig kun. Katelės lenkų laikraščiuose ir 1883 m. "Aušroje" paskelbtąjį raštą.

1816. Žemaičių Vyskupas Giedraitis atspausdino Vilniuje savo Naujo Instatymo Rašto šv. vertimą: "Naujes istatimas Jezusa Chistusa Wieszpatis musu lietuwiszku lezuwiu iszgulditas par Jozapa Arnulpa Kunigaikszi Giedrajti, wisкупа Žemajeziu, zenklininka S. Stanislowa". 1906 m. tos knygos buvo perspausdintos Šenandoryje, Penssylvanijoje, Žavigždės spaustuvėje, pakeitus originalį statrašą į dabar vartojamąjį ir pridėjus kun. A. Staniukyno parašytus trumpus komentarus.

Tais pačiais 1816 m. profesorius Reza atspausdino Karaliaučiuje sulig Luterio vokiškąjį tekstą visą šventraštį: "Biblia tai esti wisas Szwentas Rasztas, Seno ir Naujo Testamento pagal wokiszka perstatima A. Mertina Luteraus etc..."

1818 m. Prof. D. L. J. Rhesa atspausdino Karaliaučiuje Kristijono Donelaičio iki tol rankraštyje tebetunojusią poemą... "Metų Laikai", po antrašu: "Das Jahr in vier Gesaengen, ein laendliches Epos aus dem Lithauishen des Christian Donaleitis... etc."

Irgi 1818 m. kun. A. Strazdelis "Pulkim ant Kelių" giesmės autorius Vilniuje atspausdino knygeles užvardintas: "Pamokslas krikszczioniszkas isz wales Klemensa VIII Kar-

dinolas Rob. Bellarminas. Isz lankiszko ant lietuwiszka liežuwe perguldita per k. A. Drazdauski”.

1819 m. "Tygodnik Wilenski'o vasario laidoje skaitome Adomo Mickevičiaus "Żywila", kurioje idealizuojama Lietuvos tėvynės meilei paaukojusi savąją gerovę ir gyvastį Naugarduko ir Lidos kunigaikščio Karijoto duktė. Kitą dar gražesnę tėvynės Lietuvos meilės pavyzdį apdainavo Mickevičius savo "Grazinoje". Gražina, kunigaikščio žmona, žūdamą kovoje su kryžiakais, į niekus paverčia viliūgingų kryžiojų pasiryžimus sukelti savytarpinį karą jos vyro su Vytautu. Poematas "Gražina" ir "Konrad Wallenrod", atspausstas 1828 m. "kaip iki šiol ir da ilgus metus gajvjs tautinę dvasių lietuvių krūtinėse", sulyg "Lietuviško Albumo" autorių. Mickevičius gimęs 1798 m netoli Naugarduko. senovės Lietuvos Karaliaus Mindaugo sostinės mirė 1855 m. Turkijoje. Anot M. Biržiškos Mickevičiaus veikaluose "Grazinoje", "Konrade Valenrode" ir kt., "kurie kalbos atžvilgiu lenkų literaturai priklauso, bet savo turiniu, kilme ir mūsų tautos sielos supratimu jie yra mūsų tautos ir mūsų krašto padaras, juose kilniausiai pasireiškė anos gadynės Lietuvos jaunuomenės meile savo praeičiai ir šaliai". (M. Raštų Istorija. 1, 19).

1823 m. Kanaunikas Rupeika atspausdino Vilniuje savo verstą iš lenkų kalbos Aleksandro Chodzkoš "Jan ze Swisloczi" Jonas isz Swisloczes, krominikas wėdrawois”.

Irgi 1923 m. Vilniuje perspausdinta iš Kun. Daukšos Postillės: "Wyjątki z kazan Żmudzkich”.

1824 m. Prof. D. Rhesa išleido Karaliaučiuje knygeles: "Aisopas arba Pasakos isz Grekonu kalbos pergulditos per D. L. J. Rhesa.”

1825 m. Tas pats prof Rhesa Karaliaučiuje išleido dainų knygeles. Leidinys užvardytas: "Dainos oder Litauische Volkslieder, gesammelt, uebersetzt und herausgegeben von L. I. Rhesa.”.

1826 m. Atspausdinta lenkų kalba. "Pojata, corka Lezdejki albo Litwini w XIV wieku przez Bernatowicza.” Ta apysaka daugel metų skleidė Lietuvos meilę. 1896 m. pusė jos, išversta lietuvių kalbon Dr. Greičuno, buvo atspaussta kun. Miluko lešcmis "Lietuviškame Knygyne" ir skyrium.

1829 m. tas pats kun. Ant. Savickis Vilniuje atspausdino knygeles: "Kalbas dusziu su Dievu izimtos isz knigu szw. Augustina yr ant žemaytiszka ležuwe iszgulditas metuose 1827 .."

Irgi 1829 m. Vilniuje antru kartu išleista lietuvių kalbos gramatika lotynų kalba pagarsintoji 1737 m.

Irgi 1829 m. Simanas Staneviče, "mokslininkas literatūros ir gražiųjų prityrimų" išleido Vilniuje dvi knygeles: a) "Dainas Žemayeziu" apie 30 dainų) ir b) "Szeszes pasakas Žemayeze yr antras szeszes Krizza Donalyczia Lietuwynyka Prusa". "Liet. Raštų ir Raštininkų" autorius mini S. Stanevičę rašius lietuvišką žodyną ir gramatiką.

1832 m. L. Kossakowski išleido Vilniuje "Kalbrieda ležuwio Žiamaitiszko."

1832 m. Pr. Kelkis pradeda leisti pirmąjį lietuvių laikraštį: "Nusidawimai apie Ewangelios Praplatinima tarp žydu ir Pagonu Karalauczuje".

1833 m. išeina "Pažimes žemaytyszkas gaydas prydictinas pry daynu Žemayeziu surinktu ir yszdutu par Symona Staniewieze Mokslynynka literatūros yr graziau pritirimu."

Irgi 1833 m. Paryžiuje išeina dvi knygelės: "Lammenais, Hugo F. K." 1) Wendrauninkas, 2) Jaunas Kariotojas, 3) Hymna ir Litania pakelawinga".

1834 m. Adomas Mickevičius atspausdino (liepos mėnesyje) Paryžiuje savo svarbiausią veikalą "Pan Tadeusz". Dr. A. Jusaitis savo "Lietuvių Tautos Istorijoje", rašydamas apie šį veikalą (l. 60—61), prisimena Kr. Donelaičio "Metų Laikus", kuriuos paėmus nepasigėdėtų nei vienos tautos literatūra. "Metų Laikai" yra Lietuvos ūkininkų gyvenimo vaizdas iš XVIII amžiaus pabaigos, lygiai kaip Mickevičiaus "Pan Tadeusz" tokis pats lietuviškos bajorijos gyvenimo vaizdas iš pradžios XIX-jo šimtmečio. Tuodu veikalu vienas kitą papildo. Tik Mickevičiaus sulenkėjusios bajorijos vaizdas yra išidealizuotas ir nudažytas lenkišku patriotiškumu. Visur išrodomos arba tik gerosios pusės, arba nors kas jose yra estetiško, dailaus. Vaizdas bajorų gyvenimo apskritai nepilnas: apie jų prietikius su baudžiauninkais beveik nepaminėta. Bet visa veikalo forma ir stilius yra tobulai išbaigtį. Ir nedyvai: Jis buvo literatas iš profe-

sijos, mokinys literatūros skyriuje Vilniaus universitatėje ir buvo profesorium lenkiškos literatūros Kauno gimnazijoje (pavietinė mokykla). Donelaičio ukininkų gyvenimo vaizdas yra visiškai reališkas, dagi jų neaptašytame tų laikų apsiėjime ir jų nešvelnioje kalboje. Daugybė poezijos, vietomis puikus vaizdai; bet stilius kaip-kur reikalautų daugiaus apdirbimo ir pasitaiko neatsakančiai pavartotų žodžių ir peršiuurkščių aprašymų; bet jis ir norėjo aprašyti tą apie ką parašė”.

1836 m. Kun. A. Tatarė išleidžia Suvalkuose knygeles: "Pamokslai iszminties ir teisibes". Antru kart tas knygeles išleido 1886 m. New Yorke V. Paulauckas, "Liet. Balso" redaktorius J. Šliupui, "pataisius" kalbą. Už tuos paskui buvę daug nesutikimų, įtarimų.

1837 m. S. Daukantas išleido Petrapilėje: "Prasma Lotinų Kalbos, paraszę K. W. Myle"; o 1842 m. išėjo irgi Petrapilėje S. Dowkont'o "Abeciela Lijtuwiu—Kalnienu ir Žiamajtiu kalbos turinti sawiep: Maldas, tikybos istatimus, dorybęs pamokslus, mistrenturą, pasakas, patarles, senoses ir naujoses Gudu rodbalses arba literas, so parodymo lykiaus arba skajtlaus ukiszku Rimiszku ir Godiszku ženklų".

1840 m. Juozas Ignotas Kraszewskis atspausdino Vilniuje "Witolorauda", eiliuotą apysaką lenkų kalba. J. I. Kraševskis lietuviško dvarponio sunus, gimęs Varšavoje 1812, kur jo tėvai buvo nuvykę, iškilus karui tarp Rusijoje ir Prancuzų, išėjęs mokslus Vilniaus universitete daug pasidarbavo Lietuvos pracities tyrinėjimų dirvoje. Jis buvo redaktorium mokslo žurnalo "Ateneum" Vilniuje iki 1853 m. Be viršminėto veikalo jis išleido tais (1840) metais Vilniaus miesto istoriją nuo įkūrimo iki 1740, o vėliaus knygas: "Litwa starożytnie dzieje, ustawy, język, obyczaje, piesni, przyslowia, podania" (1847) "Witoldowe Boje" (1843), "Litwa sa Witolda" (1850) lenkiškai jis parašė daug apysakų "Witolorauda" lietuviškai išvertė J. A. Višteliauckas. Tas vertimas buvo išleistas J. J. Kraszewskio lėšomis Poznaniuje 1881 m. Savo vertimo prakalboje Višteliauskas rašo: "Lietuvos nusidavimai ir padavimai ruimingai ir seniai jau tapo lenkiškai aprašyti ir išdrukavodinti per pagirtuosius raštininkus: J. I. Kraševskį, T. Narbutą, J. Lelevelį, A. Mickevičių ir kitus. Nusidavimus plačiausiai aprašė T. Narbutas, o padavimus J.

I. Kraševskis"... Sulyg Višteliaucką Kraševskis "norint ilgai mokinosi, tačiau negalėjo išmokti lietuviškai rašyti..." O labai troško su lietuviška kalba Lietuvai tarnauti". Tumas ("Liet. literatūros paskaitos: Juozas Miglovara") irgi prisimena Višteliausko pareiškimą, kad Višteliausko su Kraševskiu buvo sugalvota dar 1880 metais Dresdene leisti "Aušrą" (vadinasi dar dviem metais pirmiaus nei Maskvos lietuviai studentai pas savę turėję "Aušrą" — rašytąjį laikraštį. "Aušros" leidimo fondui J. Kraševskis paaukojęs 100 markių... Kraševskio "Witoloraudos" hiperboliškas išgyrimas 1883 m. "Aušros" N. 1-me (l 18), kur buvo išsirta: "kas žydams senasis testamentas, krikščionims naujasis testamentas — tai mums kaipo lietuviams, šita giesmė Witolorauda, pirmoji dalis anos didžiosios epopejos vardu Anapielas," suteikė progos aušrininkų priešams prasimanyti visokių niekų. Panpolonizmo garbintojai nusitvėrę tą "lapsus linguae" pradėjo įtardinėti Lietuvos mylėtojus, buk anie norį išgriauti krikščioniją, gražinti žmones prie garbinimo Perkuno. Kraševskio 4 tomų veikalas "Wilno od początkow jęgo do r 1740, 4 tom. atspausa 1840—42, kitas jo veikalas "Litwa, Starożytnę dzieje, ustawy, wiara, obyczaje, przyslowia, podania", 2 tomuose išėjo 1847—50 m. Kraševskis mirė 1887 m.

1840 m. Vilniuje atspausa J. I. Kraševskio "Wspomnienia z Wołynia, Polesia ir Litwy" 2 t.; taip pačiais metais tas pats rašytojas pagarsina kito savo veikalo "Wilno od początkow jęgo do roku 1750." Ketvirtas ir paskutinis to veikalo tomas išėjo 1842 m.

1840 m. 30 d. spalį, Kretingos vienuolyne mirė rašytojas kun. Jurgis Ambraziejus Pabrieža, gimęs 15 d. sausio, 1771 m. Jis parašė daug mokslo veikalų lietuvių kalba. Jo "Dictionarium botanicum latino samogiticum" turįs suvirš 1,400 vardų. Jo "Botaniką arba Taislių Auguminių" atspausdino kun. A. Milukas 1900 m. "Dirvoje" ir atskirose knygos. Leidinys dedikuotas "Atminčiai Dr. Vinco Kudirkos ir Dr. Petro Matulaičio, darbščių tėvynainių, žuvusių kovoje už brangios tėvynės laisvę ir gerovę." Nedyvai kad kun. Pabriežos svarbų mokslo veikalai tebeliko rankraščiuose, nes "Botanikos" leidėjai negalėjo išparduoti nei pusės šimto egzempliorių, nors kaina palygintinai nedidelė nusta-

tyta. Prie progos čia tiks paminēt ir kitas incidentas, ko musų svarbesnių raštų leidėjams tenka patirti. 1925 m. išleidau Kun. Miluko keletą paskaitų apie vysk. Valančių ir kun. Sederavičių dviejose knygelėse: "Vyskupo Mot. Valančiaus Darbai "bei" Kun. Sederavičius ir jo padėjėjai". Tose knygelėse buvo labai daug įdomios medžegos Valančiaus, Daukanto ir Sederavičiaus gadynei ir darbuotei nušviesti. Per autoriaus tarpininkystę pasisekė įpiršti kelis šimtus tų knygelių Baltimorės lietuvių klebonui kun. Lietuvnikui ir Brooklyno kun. Pauliukui, kurie padalinę jas kalėdodami po parapijiečius. Kelis šimtus tų knygelių paaukota atsilankiusiems iš Lietuvos svečiams, gaudžiusiems čia Amerikos dolerius Lietuvos labui. Po nekuriam laikui Amerikos lietuviai biznieriai gavo iš Lietuvos saldinius, suvyniotus tųjų knygelių popieroje. Regimai, Lietuvos ponai sugrižę tėvynėn vietoje paskleisti, kaip žadėjo, "gerus raštus", naudingesniu daiktu rado parduoti juos kaip seną popierą kokiems skarmalų rinkikams. Rašyta buvo apie tą "skandalą" ir Brooklyno "Vienybėje Lietuvnikų".

1842 m. Vilniuje išėjo J. I. Kraszewskio "Studya Literackie". "Aušra" (1884, psl. 240), cituoja iš tų knygų sakinį: "Nie wiem kiedy, lecz kiedys urodzi się zapewnie Litwin, ktory językiem Donelajtysa zanuci o Litwie, przejąwszy się głęboke, a nikogo nie nasladując" (psl. 165). Nesitikėjo Kraszevskis, kad Anykščių Baranauskas, veik, apdainavę "Anykščių Šilelį" gražiausiai pragys "Pasikalbėjime Giesmininko su Lietuva", o jo "Gromata iš Peterburgo" eilės, nors nespausdintos, bus pakartojamos šimtų šimtų tėvynėlių lietuvių.

(Dar neviskas)

Tautos Atbudimas.

(Šitą raštą, parašytą „Aušros“ 40 metų sukaktuvėms, tu (1923) metų pavasarį pertaisytą aušrininko prof. Jablonskio, pakartojame šiose knygose. Jo sutrauką spaudos atgavimo 30 metų sukaktuvėse skaitė p-lė P. Jurgeliūtė. Sulyg Dr. A. Jusaitį ir kun. A. Miluką, kam pritarė pilnai 1923 m. ir prof. Jablonskis, lietuvių tauta niekad nebuvo numirusi ir jai nereikėjo iš naujo atgimti, nei iš numirusių prisikelti. „40-ties metų draudęs“ nugalėjimą minėdami, gerai domėn įsidėkime, jog mūsų tautinė sąmonė, išsilaikiusi iki Versailles'o taikos konferencijai, privalo būti pagerbta kaip tos konferencijos dominuojančių veikėjų (prez. Wilson'o), taip ir visų lietuvių. Red.) .

Pirm trisdešimties metų, kada reikėjo rengti Shenandoah'ryje pirmutinis Amerikoje lietuviškas vakaras su lietuviškomis dainomis ir deklamacijomis, man teko susidurti su keleta moterų dainininkių, kurios mokėjo dainuoti „senovišką dainą“ apie Lietuvos kalnus ir galiūnus. Besiklausydamas tos dainos pažinau joje Baranausko dainą — „Lietuvos senovės paminėjimas“, parašytą 1862 metais, kurią Dr. Basanavičius idėjo pirmajin „Aušros“ numerin. Klausiamos dainininkės, bene tą „senovišką dainą“ išsimokinę nuo kokių savo pažystamų studentų, tvirtino, kad dainą girdėjusios savo motinas dainuojant, kaip mažos dar buvusios — (septyniasdešimtais metais). Tas yra priparodymu, juog patriotiškoji kun. Baranausko daina, liudijanti tvirtą tautos sąmonę ir gyvumą, virto liaudies daina dar prieš „Aušros“ pasirodymą.

Ir kitas Baranausko veikalas „Pasikalbėjimas Giesmi ninko su Lietuva“, parašytas 1856 metais, kurį persi-

L. Kondratavičius, Margier'io autorius.

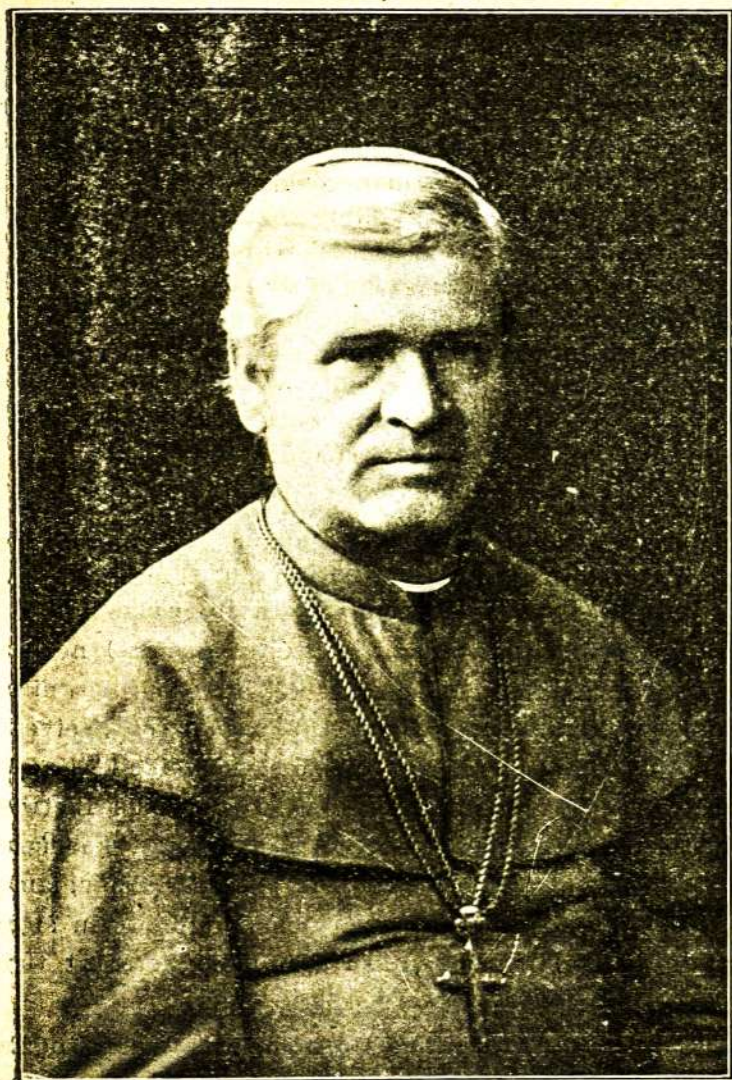
rašydavo mūsų jaunuoliai tėvynainiai į savo sąsiuvus ketvirtame XIX amžiaus bertainyje, yra didžiausių prirodymu mūsų tautos sąmonės gyvavimo:

„Lietuvėle mano, Motinėle mano,
Tu užgdei mane jauna, meiliai išnešiojai.
Išmokei man' melstis ir vargelio vargti,
Klausyt tėvų ir senelių, su žmonėm gyventi.

.....
Ko taip gailiai verki, Motinėle brangi?
Ko taip gausiai Tau per veidą ašarėlės krinta?"

Tėvyninko taip širdingai klausama Lietuva dainiaus žodžiais atsako:

„Kaip neturiu verkti, kaipgi nedejuoti,
Kad užtiko mano dienas devynios nelaimės.
Prašalninkai spaudžia iš keturių šonų,
Geidžia-trokšta mano mirties ir vaikelių galo.
Mylimieji mano, vaikeliai lietuviai
Nebeklauso mano balso, į žabangus lenda;
Meta mano kalbą, o svetimų tverias,
Meta mano nešenėlę, o vokiškai puošias,
Kožnas didžiu eina, nori pranešt kita,
Nei senųjų nebeklauso, prasimokę niekų.
Tarp sav' nesutinka, teismo ištol siekia;
Vienas kito nebes'kenčia, vienas kitu runglas
Padorybė skaisti tarp jaunų prapuolė,
Pas'laidimas iš miestelių sraujom upėm tvinsta.
Visi vargdienėliai nori ponais būti,
Ir pragaišę trumpą amžių, klūt peklos vergijon.
Vaikai išisklaistė, lyg paklydę avys;
Naujos „vieron" sugadintos, kaip vilkai jų tyko.

Vysk. Antanas Baranauskas, Tautos dainius, pranašas.

Tyko neprityko ir visaip vylioja.
Mano rubais apsivilkę, mano žodžiais kalba.
Prakalbėčiau ašai motiniškais žodžiais,
Motinišką savo širdį išėmus parodyčė;
Bet vilkai išgirdę išmoks mano balsą
Ir pražadę, pris'vylioję vaikelius nužudys.
Dėlto griaudžiai verkiu ir ašaros' tvinstu,
Ziurėdama int vaikelius jaučiu širdy peilį.
Eik sūneli mano, jaunolėli mano,
Kalbink, žadink lietuvninkus, vesk šventon Bažnyčion.
Tegu myli Dievą, Dievo Dvasios klauso,
Tegu vilki savais rubais, savais žodžiais kalbas:
Tegu senų vengia, sarmatlyvai auga,
Vienas kitą garbėj laiko, vienas kito lenk.as.....

Sunkiausiai persekiojimo laikais „Tėvynės Sargo“ redakcija perspaudino Baranausko „Tu Lietuva“, pavadindama tą giesmę „Tautiškąją Lietuvių giesmę“.

Esa, „tas ne lietuvis, kurs jos (tos giesmės) nežinos, jos žodžių nesupras, neužjaus ir iš gilumos širdies, pilnas karštos tėvynės meilės, ir vilties, nesušuks: „Neįveiksi sūnau Siaurės: mūsų širdys tvirtos! neįveiksi!“ Kad tos tautiškos kariškos giesmės dvasia apims visus Lietuvos valstiečius ir sodžius, pasakysime: padarėme, kas išpuola padaryti: platinome jos dvasią ir dabar džiaugiamės, kad neprietelių peiliai trupa, smeigiami į lietuvių širdis, kad kraunami ant mūsų krūtinių ledai beregint tirpsta“... (žiūr. T. Sargo“ N. 12, 1898, psl. 3.)

Tos tautinę dvasią patiprinančios giesmės žodžiais sunkiausiai persekiojimo valandose reik ir šio vakaro susirinkimo ūpą pakelti:

„Tu Lietuva, Tu Dauguva, pasilikit sveikos!
Tegul visi šioj šalelėj sveiki žmonės laikos!
Tu Lietuva, tu mieliausia mūsų Motynele!
Tu Dauguva, tu plačiausia Lietuvos upele!
Plati, tyki, lig senovės garsi šalis mūsų:
Po tuos plotus viešpatavom ant giminės rusų.
Siandien rusai — po maskoliais maskoliškai rėdos
Lietuvos gi tikrus vaikus spaudžia didžios bėdos.
Anei rašto, anei druko mums turėt neduoda;
Sako: tegul bus Lietuva ir tamsi ir juoda!
Kad tu, gudai, nesulauktum! Nebus, kaip tu nori!
Bus, kaip Dievas duos, ne tavo prisakai nedori.
Aštria, trumpa savo valdžia Dievo tiesas laužai;
Mygi, spaudi mūsų žemę, mūsų žmones gniaužai.
Nori savo valdžios peiliu mums širdis supiaustyt,
Nori savo ledu šaltu krutines apkraustyt.
Neįveiksi, sūnau šiaurės! mūsų širdys tvirtos!
Seniai yra išmėgiotos, seniai keptos, virtos.
Neįveiksi! ant mūs širdies trupės tavo peiliai!
Ledai sutirps ant krūtinės, tu pats teksi eiliai!”

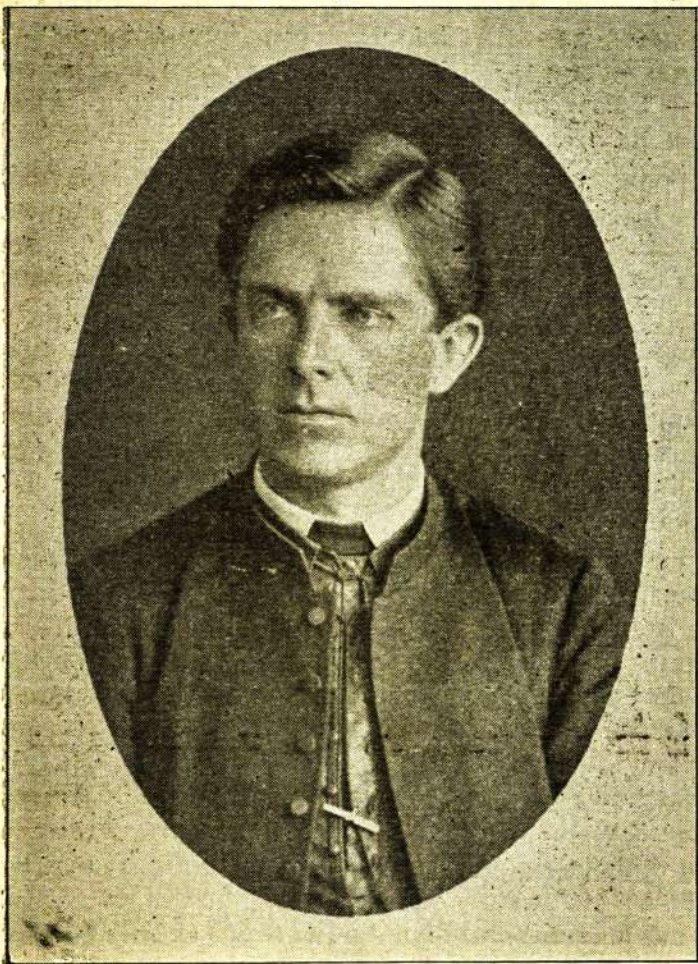
Iš miego budino neišnumirusių kėlė „brangiąją Lietuvą” ir aušrininkai dainiai: Miglovara Miliauskas, Veverisys—Davaina Silvestravičius, Višteliauskas, Burba ir Sakalauskas, kurių dainelių pluošta ši vakarą gavo kiekvienas oion atėjęs svečias, ačių patrijotiškam pasidarbavimui panelių Kiziūčių, teip gražiai ir tiek daug darbo rašomąją mašinėlę idėjusių į tų dainelių pluošta.

Gerbiamasis autorius (p. Harrison) sako, kad visas lietuvių tautinės sąmonės išsireiškimas prasidėjęs 1875 metais išleidimu Petrapily studentų ranka rašyto „Kalvio melagio” ir Maskvoje „Aušros”, ir paskui 1883 me-

tais iškurtos nenūilstančio Dr. Basanavičiaus „Aušros“ Tilžėje (Ragaiūėje).

Seinų ir Kauno seminarijose, čia — jau tėvynėje, ėje tokie pat rašytiniai laikraštėliai dar daug didesnę įtaką turėjo tiek gausingiems lietuvių moksleiviams, seminarijų klierikams, tiek plačioms lietuvių žmonių mišioms. — tiems ištroškusiems tautos žodžio skaitytojams, kurie su įvardytais čia laikraščiais glaudžių santykių dar neturėjo. Ypač Kauno seminarijoje buvo palinga įtaka, stiprinanti mūsų tautos sąmonę jaunuomenės tarpe: ten tebebuvo gyvos vyskupo Valančiaus tradicijos, joje buvo ir tokių didelių viso lietuviškumo žinovų, kaip Jaunius ir Baranauskas... Pas Baranauską atvykdavo iš Vakarų Europos išymių mokslininkų filologų pasitarti apie didžiuosius, nežinomus Vakarams mūsų kalbos dalykus. Prof. Jaunių lankydavo ne tik tai Europos mokslininkai, bet ir snūduriavusios tėvynės budintojai — ne tik tai pagalbos ieškodami painių — painiausiems klausimams išspresti, bet ir einamais dienos reikalais paraginimų ir patarimų sau rasdami jo pilnoje įkarščio ir šiaip pamokymų jo gražioje lietuviškoje kalboje. Ir man teko kartą, su budinysiu „Aušros“ laikais Lietuva iš miego Petru Kraučunu, turėti vieną tokį interview su to meto Lietuvos orakulu Jaunium. Atminkime, kad Kauno seminarija*) yra davusi mums tokių vyrų, kaip Maironis — Mačiulis, Jakštas — Dambrauskas, — kurie juk, — auš-

*) Dr. J. Šliupas savo paskaitoje apie „Aušrą“ Laikraštinių Kursuose apie Kauno seminarijos įtaką į aušrininkų būrelį pasakė: „Nėra galima užmiršti nė Kauno seminarijos klierikų, kur mokėsi tuomet Dambrauskas, Lideikis, Jurgaitis, Žebrius ir kiti. Jiems lengviau buvo: turėjo mokytojus kun. Baranauską, kun. Jaunių; be to, seminarijos bibliotekoje gulėjo rankraščių Poškos, Pabrėžos, S. Daukanto ir kitų senesnių rašytojų. Čion lengviau buvo surinkti žinutes apie pamirštus senesnius rašytojus. Tarpe klierikų buvo užsidedusių rinkti pasakas, dainas ir t. t. (Žiur. „Krašto Balsas“ 1923, N. 41—47.)

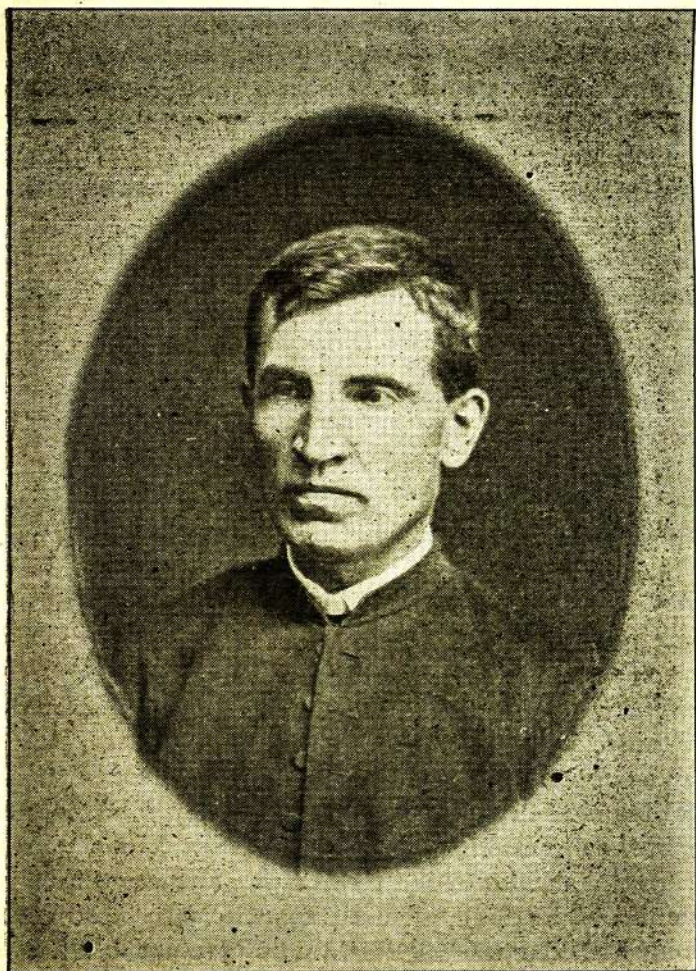

Prof. kun. K. Jaunius Aušrininkas. (Jablonskis didžiausias dabartinis kalbos žinovas, nustačiusis mūsų kalbos rašybą, vadina save Jauniaus mokiniu (žūr. „Lietuvos Atgijimas“ p. 100).

rininkai yra, Pakalniškis — Dėdė Atanasas, dirbęs „Apžvalgoje“ kun. Urbanavičius ir „Tėvynės Sarge“ Vaižgantas — Tumas, didžiai gražios kalbos rašytojas Gerutis — J. Balvočius, Dzidorius Dumbrė — Bikinas, Alekna, vysk. Skvireckis ir daugelį kitų.

Ponas Harrison savo knygoje mini, kad, rašydamas savo Lietuvos Istorija, ėmęs jai materialą iš Vyduno „La Lituanie Dans le Passe et Dans le Present“, Stasio Salkauskio „Sur les Confins de Deux Mondes“ ir Ehreto „Litauen“, jai teippat pasinaudojęs ir dažnais pasikalbėjimais su Lietuvos leader'iais: Smetona, Sliževičium, Naruševičium, Stulginskiu, Galvanauskiu, Dobkevičium, Dr. Sliupu, M. P. Klimu, M. Yėu, Balučiu, Kairiu, baronu Silingu, Prof. Šimkum, Prof. Valdemaru ir daugeliu kitų, labai gabių, labai išmokelintų ir daug kalbų mokančių vyrų.

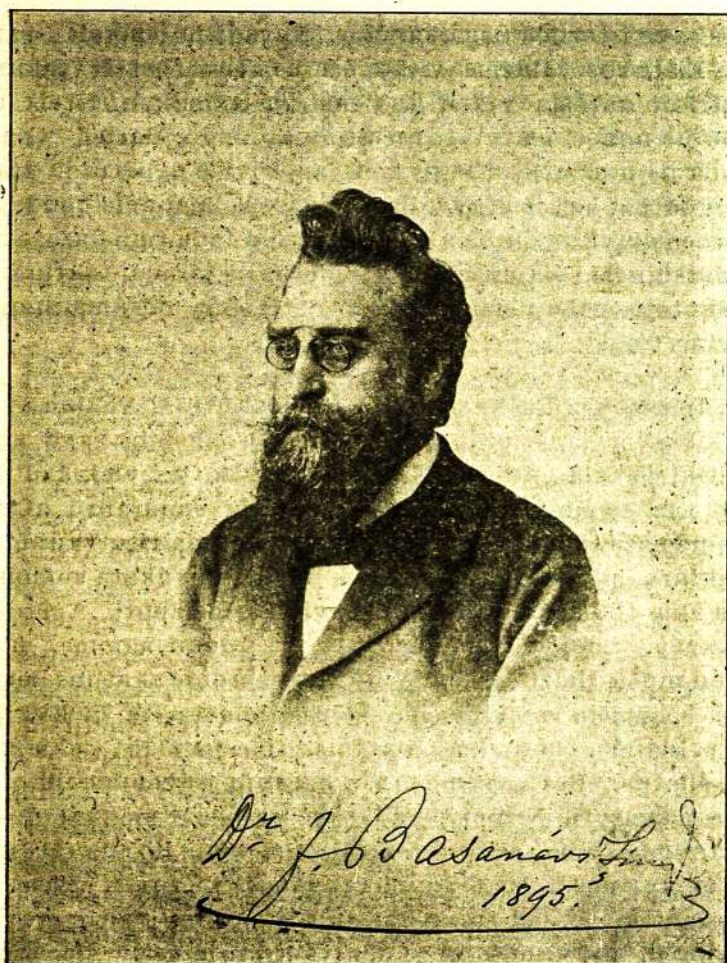
Pasidžiaugdamas, jog gabus Londoniškio „Times'o“ buvusis korespondentas, pasaulio klajunas arba patranka, kaip jis pats (Harrison) prisipažįsta, nesigaili žodžių pagerbti ir išbranginti mūsų tautos veikėjams, didiesiems jos darbuotojams; vardan teisybės aš turiu čia išreikšti didį pasigailėjimą, kad kaikuriems tų, jo paminėtų, mokslo vyrų stinga žinių apie savo tautos, net netolimos praeities žymius atsitikimus... Tolygų pasigailėjimą pirmą manęs išreiškė ir kiti. Be abejo Jūs kaikurie būsit skaitę prof. Voldevaro, straipsnyje — „Tautos Reikalas“, „Krašto Balse“ (bene šių metų vasario 23), kur jis rašo: „Kelintas pas mus rasis inteligentas, kurs bus skaitęs Baranauską, Kudirką, Maironį, Tuma, Kreve. Man teko kalbėtis su valdininku, geru patrijotu, kurs pirmą kartą išgirdo iš manęs apie Satrijos Raganą ir Lazdynų Pelėdą. Per visą savo amžių — o jis jau nejaunas — jam nei kartą neteko

Kun. S. Gimžauskas. „N'er tevines be liežuvia Kiekv ens szitu gal suprasti:
Atimk kalbą nuo Lietuvia, Tai Lietuvos jau ir n'esti”.

girdėti šių vardai! Kiek rasime Kauno Universiteto profesorų, kurie nemoka rašyti lietuviškai ir nežino nei vieno iš primintųjų čia vardų! Taigi ne iškabas badykime pirštu, o rodykime į tuos mūsų „intelligentus“, kurie neskaitė „Anykščių šilelio“, „Jaunosios Lietuvos“ ar „Dainavos šalies padavimų“. Nevarykime jų į Daukšos Postilą, bet reikalaukime, kad žinotų žymius dabarties veikalus, kuriais galima gērėtis...“ Gražiai kalba p. Voldemaras, tik gaila, kad ir jo tame pat straipsnyje randame žymų lapsus linguae, kad „Aušros“ 40 metų sukaktuvės esą „keturiosdešimtys metų Lietuvos iš numirusių prisi-
k ė l i m o“ (sic!) sukaktuvės.

Dirbdami mokslo darbus svetur, daugelis mūsų inteligentų neturėdavo progos sekti savo žmonių 40-ties metų sunkiausias kariones; kiti jų nenorėjo to nė daryti, bijodami netekti šiltos vietelės. Leisdami savo dienas nuošaliai nuo lietuvių pilniausio pavojų gyvenimo, ne visi, net „pasišventėliai“ galėjo pasipažinti kaip reikiant su mūsų pasižymėjimais darbe ir laimėjimais. Iš raštų įrgi negalėjo to patirti, nes ligi šiolei, galima sakyti, neturime spaudintų veikalų, kuriuose galima žmogui pasiskaityti apie mūsų veikėjų kovas dėl spaudos laisvės. Bet tas dalykas, mano nuomone, nepateisina tų vyrų, kurie, stoję tautos pryšakyje, nepasirūpina plačiai ir visašališkai pasižinti su svarbių — svarbiausiais savo šalies gadynės kūrniais ir neįstengia kaip reikiant informuoti apie juos užsienį. Jei kurie-nekurie tų žmonių taip daro kokiais asmens arba partijos tikslais, tai jie vien patys sau išduoda liudymą, jog jie menki yra valstybės vyrai (poor statesmanship), o rašit ir netobūli patriotai. Kaip mato te iš fotografinio „Aušros“ prakalbos puslapio mūsų vakaro programoje, Dr. J. Basanavičius vaikais vadina žmo-

Dr. J. Basanavičius „Aušros“ įkūrėjas.

nes savo istorijos nemokančius. Nevadysiu vaikais esančių Lietuvos valdžios viršūnėse asmenų, bet ši vakarą patrioto pareiga yra ir tokiems pasigailėjimą išreikšti, kad jie nenori matyti to ar kito naudingo darbo, ypač, kada jie pražiopso 40-ties metų amerikiečių lietuvių tautinį darbą; jei, ir atsigręžia jie, bekalbėdami apie bendrus tautos dalykus, į mūsų pusę, tai vien tada taip daro, kada atsiunčia į šią pusę mūsų dolerių ne visada taktingus ieškotojus arba nelaimingos registracijos nesumaningus vykdytojus.

Insakus p. Račkauskas, kalbėjęs čia šį vakarą apie „Aušrą“ ir „aušrininkus“, 1914 m. išspausdino savo statistinį veikalą „Amerika“, kur tarp kitko pažymi, kad iki 1914 m. su šimtais tūkstančių lietuvių emigrantų atvykę nemaža (225) ir išėjusių mokslus specialistų (kunigų, daktarų, advokatų, muzikantų ir t.t.). Šį vakarą suėjome čia apie 100 apšviestėsiu lietuvių pasidžiaugti „Aušros“ vakarą. Suėjome, žinoma, ne visi: gerai žinome, kad vien mūsų didžiojo New Yorko apygardoje skaičius lietuvių bernaičių ir mergaičių, išėjusių augštasis mokyklas ir pelnančių čia duoną mokytais profesionalais, siekia kelis šimtus. Bet viešame mūsų lietuvių gyvenime jų įtakos nematyti. Nemokėdami savo kalbos ir menkai nusi manydami apie savo tautos dalykus, vieni jų eina tais keliais, kuriuos jiems pramina atvykę iš Lietuvos drasesni mažamoksliai, bet turi geras akis ir gerkles įvairių srovių lyderiai, kiti visai šalinasi dėl įvairių priežasčių, jiems patiems nežinomų, nuo lietuvių. Iš to jokios naudos nėra mūsų senajai tėvynei, iš to yra daug nuostolų mūsų mokytojais jaunomenei. Lietuvių tauta nėra visai menka: neturėdami jokio pagrindo, ją tik mūsų priešai niekina

ir menkutę išranda. Jūsų prasti, paviršutiniai imant, ir nemokyti tėveliai, čion atkeliaudami, yra atsinešę paveldėtų Lietuvoje labai augštos kultūros ir didelių dvasios jėgų, ką liudija ir Jūsų toks žymus prasimušimas, tarp daugybės nelietuvių, šios šalies darbo įstaigose.

Ydant daugiau drąsos turėtumėm ir noro — pasirodyti visur Amerikos piliečiais. Lietuviais, galiu dar vieną dalyką iškelti aikštėn šiam reikalui — turiu griežtai pareikšti, kad lietuvių tauta, turinti daug garbingų ypatybių, nors mūsų priešai jas niekina, visados per ilgus amžius yra išlaikiusi savo tautos sąmonę ir niekad os nebuvo išsiazadėjusi savo gyvybės. Jei ir snūduriavo gana sunkiai retkarčiais, tačiau jai nereikėjo jokio atgimimo: jai atbusti ir sukilti tereikėjo iš miego. „Aušros“ pasirodymas 1883 m., kurios 40-ies metų sukaktuves čia mes taip gražiai paminime, yra vien „pradžia tautiško susipratimo ir sąmoningo, organizuoto tautos apsigynimo nuo žalingų svetimų įtakų“. Teip rašė didžiojo karo metu mūsų mokytas istorininkas kun. Dr. Jusaitis, ir šios šalies didieji minties vadai, įtakingieji laikraščiai ir žurnalai su milijonais savo skaitytojų jam pritarė. Pritardamas tam jo tvirtinimui, aš turiu dar ši vakarą Jūsų dėmesį pakreipti ir į svarbius veikalus, kuriuos yra nudirbę mūsų 19-jo amžiaus rašytojai. Kalbėsiu tiktai apie išymesniuosis to amžiaus rašytojų darbus.

Jog su „Aušra“ prasidėjo mūsų tautos organizuotas apsigynimas nuo svetimų įtakų, ne didesnis „pastūmėjimas atgimimo judėjimo“ (to promote the Renaissance movement), tariant p. E. J. Harrison'o žodžiais, galima įrodyti ir jo paties žodžiais; kalbėdamas apie Muravjovo gadynę, p. Harrison sako, kad mažiau nekaip per dvejus metus buvę pakarti 123 asmenys, 972 lietuviai buvę nu-

teisti katorgan, 1427 ištremti Sibiran... iš viso rusinimo aukų mažiau kaip per dvejus metus buvę 9361 asmuo..... Bet su Muravjovo pasitraukimu nepaeibaigė lietuvių kankynės..... Perskaičius psl. 63 — 65, kiekvienam darosi aišku, kad autorius pats sau prieštarauja, kalbėdamas apie a t g i m i m a.

Dr. Bacevičius, kalbėdamas ši vakarą apie lietuvių spaudos kankinius, gerai pasakė, kad reikėtų daugelio didelių tomų — aprašyti Lietuvos sūnų, dukterų kentėjimams dėl savo kalbos, dėl lietuviškų raštų, dėl tautiškos sąmonės išreiškimo raštuose ir šiaip gyvenime. Apie vieną pirmiausiųjų mūsų spaudos kankinių kun. Dovidavičę, „Siauleniškio Senelio“ autorių, Muravjovo ištremtą į Siberiją „už blėdingą įtaką į vysk. Valančių“, galite plačiau pasiskaityti „Tėvynės Sargo“ knygelėse, N. 8 ir 9-me, 1896 metų. Kiek tūkstančių, aiškiai sakau, tūkstančių, ne šimtų, nuo Muravjovo laikų, šviesesniųjų lietuvių, „šiaurinių gudų pusėje“ vargdami, liudijo apie savo tautos samonę, beskaitydami mūsų mokslininkai ilgus metus turės darbuotis.

Dr. Jusaitis sako: „Patėmytina, kad laikraštis „Aušra“ išeina Prūsiose; nes lietuviška spauda po 1863 metų lenkų sukilimui buvo Rusijoje uždrausta, ir tik po 40-čiai metų sunkios nelygios kovos visos tautos už savo spaudą, prikentėjus tautiškos idėjos kankiniams platintojams lietuviškų knygų Siberijoje, Vologdoje, tolimose Rusijos gubernijose ir Lietuvoje kalėjimuose, lietuviška spauda tapo ir vėl pavelyta Rusijoje 1904 metuos“.

Pažiūrėkim kaip kalba patys aušrininkai apie XIX amžių ir „Aušrą“. „Raštuose ir Raštininkuose“ (psl.

M. Davainius Silvestravičius, „Aušros“ Wewersys — rašė Amerikos „Vienybėj Lietuvinkų“ kaip „Žaltys“; surinko medžiagą S. Daukanto bijografiui.

222) skaitome: „Iš viso paėmus XIX šimtmetis yra pilnas gyvumo. Pradžioje šio amžiaus dirbo Poška, Drazdauskas, Rėza ir Stanevičia; vėliaus turime daugel dirbusią gadyne Daukanto, Ivinsko, Valančiausko, Kuršaičio ir daugelio kitų. O nuo laiko, kada Muravjovas ir Kaufmann, gundomi Mikuckio, uždraudė spaudą lietuviškų raštų lotyniškoms raidėms, prasidėjo tikras Lietuvos atsigimimas, mat nėra to blogo, iš ko geras negalėtų būti išgautas, ir čion pilna eilė vyrų stojo ir stoja prieš dvasiška jungą svetimgenčių kariaujant“... Kiekvienas čia supranta autorių be gilesnio pagalvojimo pavartojus žodį „atsigimimas“. Jei XIX šimtmetis, apskritai imant, yra buvęs pilnas „gaivumo“, tai kaipgi galima prileisti, kad Lietuva, tame amžiuje virtus lavonu, kuris tik to amžiaus pabaigoje buvo atgaivintas.

Ne pamirškim, jog 1890 m., Sliupui rašant „Raštus ir Raštininkus“, nebuvo žinoma daugel rašytojų, liudijančių apie tautos sąmonės ir gyvybės išsilaikymą.

Atsimindami baisių baisiausius anos gadynės, 1865 — 1905, gyvenimo sąlygas ir bendrą Lietuvos žmonių prisirišimą prie savo šalies, mes suprasim, dėlko didžiausieji mūsų tautos budintojai labiausiai rūpinosi, kad jų kilnus darbai neišeitų aikštėn.

D. J. Basanavičius savo straipsnyje „Medega dr-o V. Pietario biographijai“ tarp kitko parodo ir kaip Dr. V. Pietaris bijojosi duoti atsakymą p. Mikalojui (Mikolainiui) Tilžėje... „padaryk“, rašo jis Basanavičiui Bulgarijon, „man tą loską, ir nurašyk i Tilžę po adresu p. Mikalojaus — ..., jog siuntinius aš nuo jo gavau, vienok, nuo manęs tegul niekadoms nelaukia jie jokio atsakymo, ba negaus. Ir negaus dėlto, jog aš dėl niekų nenoriu rizika-

Prel. J. Maciulevičius — Maironis.

vot ir susidėt su jais. Man net dyvai, ko jie nori nuo manęs".*)

Pernai švenčiant ir keliant Gužučio — Fromo, gausin-
gų veikalų autoriaus, šimto (100) metų sukaktuves nuo
gimimo dienos, P. Mikolainis teikėsi pranešti spaudoje,
kaip atsargus buvęs Gužutis, slėpdamas savo veikalus
net nuo artimiausių giminių, nenorėdamas žiloje senat-
vėje įpulti į rusų nagus.***) Iškeliausiam iš tėvynės Sliu-
pui nežinoma buvo kelerius metus Gimžausko, „Lie-
tuvos Bičiuolio“ ir kitų to autoriaus poetiškų leidinių įta-
ka, padaryta tautiškos sąmonės gynėjų masei tėvynėje.
Apie didžiulius Dr. Pietario darbus tik po jo numirimo
sužinojo lietuvių visuomenė.

Baranauskas, apie kurio karštą gimtosios šalies meilę
kelias dešimtis metų Lietuvos jaunuomenė liudijo, dai-
nuodama

„Su Diev Lietuva,
Man linksma buvo
Gyvent tavo šalelėj“

jautėsi labai įžeistas, kad Dr. Basanavičiaus pavaduoto-
jas patalpino „Aušroje“ No. 1-me. „Giedu dainelę savo
giesmelę“ su jo vardo pavardės pirmomis raidėmis. Lei-
dėjo pavaduotojas (vietininkas, Vokietijos gyventojas)
be abejo pilnai nesuprato tos baimės mūsų poeto,
kad jo svarbus darbas, auklėjimas būsimųjų Lietuvos bu-
dintojų, gali netikėtai būti rusų valdžios pastebėtas ir
baigtas jo ištrėmimu, prašalinimu iš savo vietos ir darbo.

...Prieš 30 metų teko man matyti pas kun. Burbą ke-
li kun. Gimžausko laiška. „Lietuvos Bičiuolio“ autorius

*) Dirva Žinynas, Liepos m. 1903, psl. 106.

***) Žiūr. „Gužučio Biografijai Medžiaga“ „Žvaigždės“ N. 2-me, 1923.

ir tautiškos sąmonės stiprintojas Vilniuje 80-ais metais bijojo net savo rankos raštą popieroje aiškiai išreikšti. Apsimesdamas neapšviestu kaimiečiu, rašė jis tyčia spaudos raidėmis, kun. Burbą tituluodamas „Patim“, save „Viešpačiu“. Adrese buvo pasakyta kun. Burbos pavardė, bet vidury laiško pažymėta, kad tą laišką „Pačiam“ perduotų.*) Taip atsargus buvo Gimžauskas, ir vis dėlto jį susekė rusų policija. Syki susektas, įtartas, buvo ir savo vyskupijoje laikomas įtariamumu, pavojingu žmogum ir nebegalėjo paskiau taip sėkmingai tarnauti savo tautai.

„Auršrininkai“ patys nelaiko Lietuvos numirusiu ir atgimusiu lavonu, jie nelaiko save nė to lavono atgaivintojais. Kad taip yra tikrai, paliudija mums jų pačių žodžiai, ištarti po didesnio apmąstymo.

Tuose pat „Raštuose ir Raštininkuose“ (psl. 225) Šliupas „Aušra“ taip apibudina; „Aušra“ (nuo 1883 — 1886) buvo tikrai tėvynišku laikraščiu, palengva ji prie savęs buvo pritraukusi bundančius iš miego apšviestus... nežiūrint į visas paines „Aušra“ gerai atliko darbą pabudinimo lietuvių, prie tam ji supažindino tarp savęs apšviestus lietuvius"... kitoje vietoje tame pačiame veikle cituojamas Dr. Basanavičius, (psl. 189) kalbėdamas apie „Aušros“ tikslą sako: „**A u š r o s m i e r i s — l i e t u v i u s p r i b u d i n t i i š m i e g o**". Aušrininkas Rygiškių Jonas — Jablonskis — Obelaitis savo straipsnyje „Aušra“ ir Aušrininkai“ rašo: atsiminę didžiausius „Aušros“ laikus, imkime didesnę armiją, bet „**aušriškai**“ krašto ir tautos darbą dirbti: sutartinai,

*) Mylimas Pats! Viešpačiam neigi Stakučiui nieko nerašykit, bet norėdamė galėsit šį bei tą pranešti Motejui, kursai ten gyvena, kame ir pirma buva... Žiur. kun. S. Gimžauskas" — „Žvaigždė" N. 15, 1911.

didžiau save aukodami ir labiau eidami subudusių, dabar jau visai kultūringų, tautų ir kraštų pavyzdžiais, tais pavyzdžiais, apie kuriuos ir „Aušra“ dažnokai rašydavo keliamiems iš miego savo skaitytojams“.)

Kiekvienas, šiek tiek dalyvavęs „mūsų karionėse“ dėl spaudos laisvės, žino, kaip paojingas anuomet buvo pats vien susinešimas su užrubežiu: kuodidesnis darbininkas ant tėvyniškos dirvos tuo atsargesnis buvo. Jogei šimtai milžinų darbininkų slėpėsi, tai dar ne ženklas tautos negyvumo.... Bet grįžkime prie atbudimo, ne atgimimo.

Paklauskime sunkių mūsų atbudimo karionių Pindaro — aušrininko Maironio:

„Atsibudus iš amžino miego tėvynė,
Kad ant karto akis užmiegotas pratrėnė,
Nusiminus aplinkui vien mato kapus...
Atsigrėžus tada nuo rusšios dabarties,
Praeityje raminančios jieško vilties,
Ir paveiklas jai švinta tada įstabus:

Kaip tą valtį bedaužo putojančios marės,
Zudė Lietuvą barnės, netaikos ir karės,
Bet štai Vytautas valdančias ima vadžias:
Ir nuo marių lig marių, nuo Pruto lig Dono,
Vakarykščiai jo priešai privengia valdono!
Pats Kryžuotis jo gerbia valdybas plačias!

Pranokėjų didžių atsiminus gadyne,
Kad Didvyrio šešėlių išvydo tėvynė,
Jaunas kraujas jai gislose tvinkčiot pradėjo,
Ir nulenkusi galvą prieš Vytauto vėlę,
Tarp didžiųjų jo vardą nudžiugus pakėlė,
O jo kapą gudams neužleist prizadėjo,”

*) „Lietuva“, N. 15 (1168), 4 d. kovo 1923.

Dr. V. Kudirka.

Paklausykim, ką poetas Jaunimo Giesmėje (1895) aušrininkų ir anų pasekėjų vardu skelbia pasauliui:

„Ilgai miegojo mūsų žemė;
Didžiosios vien tėvų kapais:
Prašvis laikai ligšiol aptemę:
Didžiuosmės vyrais ir darbais.

Ranka mus spaudžia geležinė,
Krūtine apkala ledais;
Dvasia uždekim sau krūtine!
In kovą stokim milžiniais!...

Tas ne Lietuvis, kuris tėvyne
Bailei, kaip kūdikis, apleis;
Kursai pamis, ką amžis gynė
Tėvai kraujų lašais brangeis...

Tas ne Lietuvis, kurs dar bijo
Išsizadėt miegų nakties,
Kurs bėgs nuo triūso, kalavijo,
Kursai didžiais darbais nešvies.”

Budino iš miego, ne iš numirusių kėlė, Lietuvą prel. Gimžauskas savo knygelėmis „Ant naujų Metų Lietuvai Dovaniale — 1879 metų“, Leipzige spaudintomis. Garsias savo eiles „Lietuvos pagyrimas isz svetimos szalies iszdainotas“ jis pradeda:

„Tinai tinai labai toli
Matau asziesi sava broli.
Ti Lietuva mano brungi,
Myliu asziesi tų padungį ir t.t.

Skatindamas sulenkėjusius lietuvius pabusti, šaukia jis po kelių metų kitame savo leidinyje — „Lietuvos Bičiuolyje“:

Pr. Vaičaitis.

N'ier tėvynės be liežuvia
Kiekvens szitu gal suprasti:
Atimk kalbu nuo lietuvia
Tai Lietuvos jau neb' rasti".*)

Sių metų „Lietuvoje“, kovo mėn. numeryje, paskirtame „Aušros“ 40-ies metų sukaktuvėms, J. Kraučiušas, vienas buvusių Tilžiškio „Varpo“ redaktorių liudija, kad Suvalkuose, pačiam Lietuvos pietvakariniame krašte, į gimnazijos mokinius „L. Bičiulio“ eilės buvo padariusios labai didį įspūdį ir sukėlę entuziazmą... Kun. Burba kalbėdavo, jog šimtai Vilniečių ir Kauniečių jaunimo atkartodavę Gimžausko žodžius ir anais buvo pažadinti stoti į tėvynės ginėjų eiles.

„Raštų ir Raštininkų“ autorius (psl. 86—87) labai giria brolių Juškevičių, kun. Antano ir profesoriaus Jono literatiškus veikalus. E. a. „Lietuvos mokslininkai“, niekadados neužmirš vardo savo nenuoalsaus darbininko... Jis cituoja ir J. Juškevičiaus „Kalbos lietuviško liežuvio ir lietuviškas statrašas“ išleisto 1861 m., prakalbos dalį: „kiekvienam žmogui prigimta kalba turi būti meilinga ir brangi. Prie to mūsų kalba yra teip gaudi, valinga ir bagota, teip didžiai ori liežuvių moksle ir reikalinga del pažinimo tikro būdo mūsų senovės ir mūsų prabočių veikalų.“

Broliai Juškevičiai nenuilstamai darbavosi beveik ketvirtį amžiaus, budindami iš miego snūduriuojančią, bet ne numirusią tautą. Jų darbą vertina ir yra įvertinę savo laiku ir ne lietuvių mokslininkai (pavyzdžiui Baudouin de Courtenay); net pati Rusijos valdžia, taip užsi-

*) „Žvaigždės“ 1911. N. 15, dešimtmetinių sukaktuvių numeryje, tilpo platesnis aprašymas apie kun. Gimžauską, anojo „Ant Naujų Metų Lietuvai Dovanialę — 1879 metų“, „Lietuvos Bičiulį“ ir anojo įdomus laišškai į kun. A. Burbą.

spyrusi anuomet į kapus įvaryti lietuvių tautą, tolydzio kalbinan a tu neluiletmujų brolių Juškevičių, branginamų ir to laiko užsieninose, apsiėmė pagaliau pati išspaudinti jų veikalus. Kazanės universitetas 1880, 1881 ir 1883 metais išspausdino trijuose dideliuose tomuose kelis tūkstančius kun. Antano rinktų dainų, Petrapilio Mokslo Akademija, išspausdinusi 1880-tais metais didelį tomą „Svodbinių Dainų“, ima spausdinti, po priežiūra įžymiausių Rusijos mokslininkų filologų, mižinišką kun. Antano Juškevičiaus lietuvių kalbos „Žodyną“...

Al Ponios ir Ponai, Jus, čia laisvoje Amerikoje gimę ir auge, negalite suprasti, kaip malonu buvo 80 ir 90-ais metais Lietuvos tėvyninkams, rusų žandarų gaudomiems, lenkų pajuokiamiems, litvomanais, lietuviškomis meškomis pravardžiuojamiems, išgirsti apie pasekmingą brolių Juškevičių darbą ir laimejimą tame darbe! Traukdavosi Lietuvos tėvyninkai iš tolimos Kazanės ir Petrapilės cenzūructas knygas, prie kurių nedrįso kibti žandarai, vyskupo Baranausko veikalų veikalą „Anykščių Silelių“, 1861 metais pirmą kartą Ivinskio kalendoriuose pasirodžiusi, o paskui atspausdintą kaipo tikrai žmoniškos lietuvių kalbos labai gražų veikalėlį 1875 m. Geitlerio veikale „Litauische Studien“ ir 1882 Hugo Veberio „Ostlitauische Texte“.

„Kalnai kelmuoti, pakalnės nuplikę

Kas jusų grožiai senobiniai tiki,“ ir t.t.

drąsiai rašė į savo sąsiuvinį jaunuolis lietuvis, būsimas kuklus, bet užsispyręs tautos sąmonės išlaikytojas, būsimasis Lietuvos veikėjas ir budintojas. Viešai pasirodydamas su tais moksliais, kurių negali niekas kušinti, dalykais, kitas cenzūros draustinas dainas savo atmintyje jis pasilaikė ir dainavo progai atsitikus. O lietuviui dainuojančiui ką padarysi?

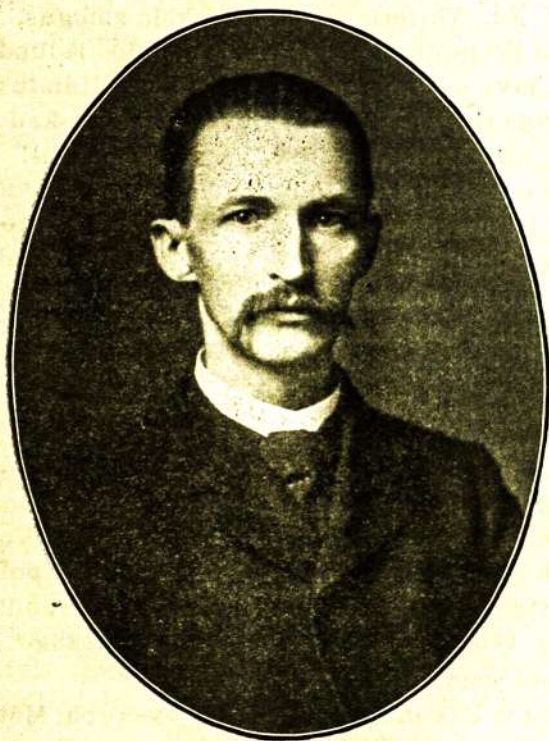
Sveicarų mokslinčius P. Joseph Ehret savo veikale „La Lithuanie Passé, Present, Avenir” gerai sako apie mūsų dainas. „Ces chants de dainos constituent aujourd'hui encore la partie essentielle de l'art musical lithuanien; le peuple considere ces melodies comme siennes et les aime de toute son ame. Le matelot, sur le radeau qui le conduit du Nemunas a la mer, rame en chantant d'elegiaques dainos; le paysan brandit en mesure son fleau et accompagne son travail de melodies populaires. En filant et en tissant, les Lithuaniennes celebrent dans leurs dainos un monde plus beau, une vie pleine du bonheur printanier. Ces melodies sont un bien national que les policiers russes ou polonais n'ont pu detruire, et les Lithuaniens se sentent heureux dans le pays enchante des sons (psl. 371-372).

„Giedu dainele — savo giesmele
Apie rūpesčius, vargelius
Lietuvos Krašto: ne teip iš rašto,
Giedu senųjų žodeliu...”

(„Ausra” 1883, N 1, psl.)

Siuos vyskupo Baranausko žodžius artistiskai mums ši vakarą dainavo p. Kraučiuonas. Gerai įsidėkite, kad ta daina Basanavičiaus idėta pirman „Aušros” numerin, parašyta 1862 m. Tas mūsų atbudimo pranašų — dainių „naujas giesmes” giedodavo spaudos uždraudimo laikais paskui apšviestiesnius jaunuolius visas Lietuvos jaunimas. Paikas rusų žandaras ir akyplėša naujalenkis, kaip anuomet juos vadinta, nesuprato tų dainų — giesmiu galybės... Atėjo laikas, kada, sustojus tautai vienon glaudžion eilėn prieš savo nevidonus, be žaislo ginamai jų tautai galėjo drąsiai sušukti mūsų pranašas*) Maironis:

*) Slgk. A. Smetonos „Maironies 60 metų sukaktuvės” „Tėvynės Balso” N. 201.

J. Mačys—Kekštas.

„Nebeužtvenksi upēs bēgimā
Norint jau eitu ji pamažu.
Neb'sulaikysi naujo kilimo
Nors jī pasveikint būtu baisu”

Prof. Ed. Volteris, žymus mokslo žmogus, tarnavęs ilgą laiką Petrapilio Mokslo Akademijoje, išduodamas jai 1887 m. savo darbo raporta, praneša, kad lietuviai savo literatūroje turi jau apie tūkstantį veikalų, kad ligi 1883 m. mūsų buvę išspausdintos jais 807 knygos. Savo raporte jis cituoja ir Hilferdingo žodžius, Solkovičiaus užrašytus leidinyje „Nieskolko zamiečanj o litovskom i žmudzkom plemeni.” (I, psl. 117): „I tak litovskij narod v Rossii imiel na svojem jazikie nie tolko raznyje knigi dla religioznago i npravstvennago nastavlenia, u nego jest i ne bolšaja literatura”.

Tas pats mokslininkas savo aprašomajame*) veikale šiaip kalba apie Valančių ir Daukantą (psl. 121): „Zmudz-kij narod pomnit Volončevskago i teper ješčē nazivaja jego, kak mnie neraz prišlos slišat iz rst prostych krest-jan, svoim prosvietitelem i nastavnikom... M. Volončevs-kij i S. Dovkont ješčē v 40-ch i 50-ch godach položili na-čalo k ctrezvleniju Litovcev ot kulturno — političeskich uvlečenij (vo vremia preobladanija polskago jazika v školie i obščestvie.”

„Raštų ir Raštininkų” autorius vyskupą Mot. Valan-čių vadina „milžinu darbuose del tėvynės, kuris, kūrė ugnį šviesos ir darbštumo” (p. 52), o apie Daukantą sako, juog „nieks nemylėjo daugiaus tėvynę Lietuvą už Dau-kantą: visi jo raštai kvėpuoja taja meile, ir jis be palio-

*) Ob etnografičeskoj pojezdkie po Litvie i Žmuidi lietom 1887 gda. St. Peterturg 1887. Priloženia k LVI tomu zapisok Imp. akademii nauk.

vos triūsėsi del apšvietos savo viengėnėių ir prabudinimo jų iš gilaus nuoramžinio miego." Pasak kun. Dr. Jusaiėio 1840 — 1870 laikotarpis tai Valanėiausko — Daukanto gadynė mūsų literatūroje. Be viršaus paminėtų brolių Juškeviėių ir Baranausko, i tos gadynės garbingaji tautos sąmonės reiškėjų skaiėių turim priskaityti L. Ivin-ską, Tatare, Dovidaitį — Saulėniškio Senelio autorių, Aleknaviėių, Botanikos autorių — Pabriežą, Ugianski, lietuviškai maskoliško žodynų autorių, per 20 metų Sibėrijoje išvargusi (1863—1884), kun. D. Sutkeviėių, parašiu-si „Lietuviškai lenkišką žodyną“, Pranėkų Lipštą, Valėri-joną Zagurski, satyriką ir dainių, Karoliną Praniauskaite; čia turime priskaityti ir daug dirbusi kalbos mokslė vėliaus labai pagarsėjusį Pr. Kuršaitį. 1849 m. Kuršaitis pradėjo leisti pirmutinį lietuvių laikraštį Karaliau-ėiuje (gotiškūmis raidėmis), 1843 — 1849 išėina jo „B e i - t r a e g e zur Kunde der litauischen Sprache“. 1874 baigta spaudinti Karaliauėiuje jo vokiškai lietuviškoji žodynų dalis, o 1876 Hallėje jo ižymi kalbos mokslui „Lietuvių kalbos gramatika“ (vokiškai parašyta). (Schleiche-rio europiškos garbės lingvisto lietuvių kalbos gramati-ka išėjo 1854 Pragoje). Valanėiaus Daukanto gadynės apvainikavimu galim pavadinti isikūrimą Prūsų Tilžėje 1880 metais „Litauische Literarische Gesellschaft“, kuri, kad ir jos ikūrėjas to nelaukė, tariant Dr. Jusaiėiui „sa-vo veikimu daug padariusi sukurstymui jaunos lietuvių inteligentijos Rusijoje ir Prūsijoje, kad ir vėl grįštų prie vartojimo lietuviškos kalbos“.

Taigi, gerbiamieji, patys matote, kokia daugybė yra Lietuvos sūnų, garbingai palaikanėių ir mokėjusių palai-kyti savas tradicijas ten, kur reikėjo tautos sąmonė paro-

dyti; apie lavonus ir kapus tuose darbuose negirdėti, nebent mūsų engėjų rusų činovnikų tarpe ir einančių jų pėdomis kaimynų vokiečių tarpe.

Jieškodami lietuvių tautos lavono, kuri turėję prikel-
ti iš kapų aušrininkai, apleisdami garbinguosius lietuvių
idėjos skatintojus lenkiškoj kalboj, siekim į Krakosmetį
(1830). Bet ir čia rasime išdidų bajorą savo sename aržuole
— Baublyje besėdinti, netik tautos sąmonę palaikanti, bet
ir draugus bajorus bebaranti už nepadorų pasielgimą su
Lietuvos ir Zemaičių muziku. Anot „Raštų ir Raštinin-
kų“ autoriaus (p. 25), „Kad Poška nieko daugiau nebūtų
palikęs, o tiktai ši rašta, jau jo vardas būtų ant amžių
pamenamas tarp lietuvių.“ Koks čia eilių skambėsis,
koks sąjausmas del vargdienių baudžiamų gadynėje:

„Su krosnia ta grinčialė kurioje gyvenu
Tamsi, nes vietoj langų lentukės nuo seno;
Taip per dienas ir naktis ir dūmas ir garas
Kruvin akis, blakstėnas, krintančias ašaras.
Valgis? — lapai daržovės, duona beralinė,
O kaušu vandens kūno troškimą vėsini.
Vietoje lovos — suolas virkščiomis paklotas
Ant kojų apavimas vyžos surazgiotos;
Apjuosimas iš virvės: o krieklai ir skranda —
Tai apdarai, po kuriuos kūno paukščiai lando.
Visa nauda — padarai kuriais pelnos valgis:
Spragilas, žagrė, pjautuvas, spat'ė, akėčios, dalgis....
O kasgi jums išskynė pievas, dirvas, laukus?
Kas sausomis padarė tas pelkes bedugnes?
Kas akmenis suskaldė su geležia be ugnies?
Kas iš upių išvalė botyrinę uolą,
Ant kurių laivai, valtys tankiai taip užpuola?

Aušrininkų fotografija 40 metų sukaktuveše. Stovi: P. Matulionis, J. Bulota, V. Palukaitis. Sėdi: prel. K. Prapuolenis, J. Jablonskis, Dr. J. Basanavičius, A. Jakštas prel. Dambrauskas, Kairiojo kampo viršuje — P. Vileišis.

Kas vieškelius ištaisė, smiltimis išpylė,
Ir išrausė šalimis tą perkasą gilia?
Kas po daržus tuos gražius medžius pasodino?
Ir tuos kalnus su daubomis dailiai sulygino?
Kas pastatė tas baltas trobas, mūrinyčias?
Ir plytų ar iš akmenų, blizgančias bažnyčias?
Kas tuos žemčiūgus, auksus, sidabrus nupelno?
Vš tai kruvinas prakaitis iš muziko delno!....'

Poškos laikais lietuviai išgirdo didžiausių Lietuvos artistų, „Metų Laikų“ ir „Pan Tadeusz'o“ autorių skardžias dainas. Kr. Duonelaitis, „Metų Laikų“ autorius, buvo pasirodęs jau XVIII amžiaus gale, tik Lietuvoje jis įgarsėjo ypačiai XIX amžiuje; A. Mickevičius, „Pan Tadeusz'o“ autorius įgarsėjo savo kūrinišis, kaip žinome, tiktai XIX amžiuje. Abu juodu, kad ir labai ne vienodai, bet labai žvmliai mūsų tėvynės Lietuvos meilę žadino. Ne visi tačiau vienaip suprato tą brangiąją Lietuvą... Pats „Aušros“ ikūrėjas Dr. Basanavičius prisipažįsta, kad jam turėję daug įtakos Mickevičius ir Kondratavičius. Šio „Margerį“ jis atmintinai mckėjęs išvažiuodamas Maskvos universitetan; ten važiuodamas, atsisveikinęs su Vilija (Nėrim), lenkiškai niūniuodamas Mickevičiaus eilėrašti apie Viliją (apie tai randame žinele jau „Raštuo-se ir Raštininkuose“).

Negaliu baigti šio vakaro kalbų nepasidžiauges*) tuo faktu, kad prasidėjęs nuo „Aušros“ organizuotas lietuvių pasiryžimas ginti savo tautos teises persikėlė į Amerika, nepalikęs rusų cenzūros globoj, kaip to norėjo anuo-met jaunas dar „Aušros“ antrasai redaktorius J. Sliu-

*) Žymusis mūsų karionių vadas aušrininkas Jakštas savo dainą „Ačiū, ačiū!“ baigia tais žodžiais: „Ir už priespaudą skriaudėjų besarmačių, Ką ant gero mums išėjo... Ačiū, ačiū!“ „Tėvynės Sargas“ N. 8, 1898 m.

pas. Šių metų „Krašto Balse“ No. 48 (vasario 28 d. laidoje) pasiteisindamas (atsakymas lenkų publicistams Roemerui ir Vasilevskui) jis pareiškia, kad jo prašymas, rašytas pas Varšavos general gubernatorių Gurką, buvęs paremtu Marijampolėje dvylikos lietuvių inteligentų su Petru Kraučiuonu pryšakyje... Mes nesmerksime nei Šliupo nei anų dvylikos Marijampolės aušrininkų su jų karaliu Fiamu (taip anuomet buvo praminę gimnazijos mokiniai profesorių Kraučiuoną). Jie darė, žinoma, ką manė naudinga busiant tėvynei. Bet džiaugtis, kad anų plianai neišsipildė, mus skatina pilniausias Lietuvos tėvynmeilių ir anų Amerikoje brolių suvienytų darbų pasisekimas.

Kaip žinome iš Antano Jurgelaičio laiško, rašyto 5 d. kovo 1883, iš Springfield, Ohio, ir išspaudinto 2-me „Aušros“ numeryje, Amerikoje anuomet buvo į 20,000 lietuvių išeivių ir jie buvo mėginę net leisti savo lietuvišką laikraštį. Emigracija į Ameriką „Aušros“ laikais ėmė žymiai augti. Ją pastebėjo ir „Aušrininkai“. 1886 metais „Aušroje Jonas Mačys — Kėkštas rašo:“

„Jei neduosit mums valnybę
Mūs kalba skaityt knygas
Eisim ten, kur žyd liuosybė
Po valdžia Amerikos...“

Su šitais tūkstančiais kaimiečių atvyko į Jungtines Valstybes daug ir apšviestiesnių žmonių, nemaža jaunųjų platintojų tautos protesto prieš skelbtą tuomet jos palaidojimą. Su jais atsirado čia daug laikraščių, tuojau buvo išspaudinta daugybė svarbių—svarbiausių lietuvių literatūros veikalų, žmonės juos skaitė, švietėsi... Švietėsi ir tie, kurie iš tėvynės buvo nemokyti atkeliavę. Kaimie-

čia po kelerių ar keliolikos metų grįžo Lietuvon ne tik pralobę, bet ir gerokai išsimokę branginti savo tautą ir ginti ją nuo tų, kurie į kapus ją nuvaryti norėjo. Iš daugybės knygų, čia išleistų, iš čia ir į Lietuvą patekusių, paminėkime tiktai svarbių—svarbiausias. Buvo išleista: S. Daukanto „Būdas Senovės Lietuvių Kalnėnų ir Zemaičių“, „Lietuvių Tautos Istorija“, Gimžausko vertimas — „Katalikų Bažnyčios Istorija“, Gužučio — Fromo veikalai, L. Ivinskio — Miltono „Rojaus“ vertimas, Tatarės „Pasakojimai Gražių Žmonių“, kun. Pabriežos „Botanika“, Satrijos Raganos „Viktutė“, mūsų literatūros gražbylio Geručio veikalai, Pietario „Algimantas“, senio Dėdės Atanazo — kun. Pakalniškio „Mokytoja“, Dr. Basanavičiaus visa eilė stambių mokslo veikalų, Šerno — Adomaičio populiarius mokslo rankvedžių vertimai, Vaičiaičio poetiški veikalai, Dr-o Kudirkos Raštai, tokie svetimų kalbų klasikų vertimai kaip Longfellow „Hiawatha“ — Vairo, Shakespeare'o „Hamlet“ — K. Jurgelionio, Stevensosno „Izdų Sala“ — Kaupo, Wiseman'o „Fabiola“ — Varnagirio, Dickensono „Oliver Twist“ — Urbanavičiaus. Pridera čia paminėti ir tokias apysakas, kaip J. Sinclair'o „Raistas“, Bellamy'o „Pažvelgus Atgal“, Radzevičiūtės „Anima Vilis“, Ježo „Auštant“ — J. Montvilo vertimas ir t.t. Tų veikalų spaudinimas ir beveik nemokamas išplatinimas (už penktą dalį kainos) atsiėjo šimtus tūkstančių sunkiai uždirbtų Amerikos dolerių. Jie buvo čia reikalingi Amerikos lietuviams, bet jie daug padėjo ir pasilikusiems tėvynėje kariautojams, kuriems rūpėjo tautos gyvybė išlaikyti ir sunki kova laimėti tame kariavime.

Daugelis Lietuvos inteligentų to amerikiečių lietuvių kultūrinio darbo nenori žinoti, kaip lygiai, pasak

Voldemaro, nežino jie nė svarbiausių savo literatūros veikalų. Ar ne gėda jiems valgyti gardi Lietuvos duonelė? Senovės istorija mus moko, kad graikų nausėdijos išdavusios didžiausius graikų genijus, kaip Ilijados ir Odisejos autorių ir t. p. Ir jūs Jaunoji Amerika, lietuviškoji Amerika, geriau pažinę savo tėvų šalį ir pradėję semti iš jos įkvėpimą, sulauksite čia iš savo žmonių tarpo naujų Lincolnų, Kiplingų, Stefensonų, Longfellow'u, tik mokėkit savo augštą Amerikos kultūrą papuošti ne tiktai augštos, bet ir labai senos lietuvių civilizacijos žolynais. Tame darbe Jūs tikrai susilauksite gerų vaisių sau ir Lietuvai, Jūsų pasisekimas yra apdraustas, tik dirbkite!

Retai Lietuvoje ir čia visiškai įvertinama savųjų darbas, nebent partijų naudai! Prie tokių retenybių galima priskaityti ir „Lietuvių Balsą į jaunąją kartą Lietuvos didžponių, dvaronių ir bajorų“, kurio autorius, kalbėdamas apie išplėtimą žmonių masėse tautinės sąmonės ir savo tautos skirtingumo, moka atiduoti Amerikos nausėdijų lietuviams vertingą pripažinimą. Štai tie žodžiai: „Tą lavinimos saupažinties ir tautiško skirtumo lietuviuose tvirtina dar labiaus nepertraukiami santikiai išėivių į Angliją ir Ameriką su tėvynėj pasilikusiais giminėmis ir pažįstamais. Tanki korespondencija su užrubežiu, pasakojimas grįžtančių į tėvynę brolių apie laisvę už okeano, apie lietuviškus susirinkimus ir skaitymus, ant galo, išsiskaitymas per 20 metų į lietuviškus laikraščius išimtinai patrijotiškos pakraipos, rusiškos cenzūros neapkarpytus, — vis tai padarė, jog lietuviai per paskutiniuosius 20 metų savo išsilavinime žengė daug toliaus, neg kitose aplinkybėse būtų galėję žengti vos per visą šimtmetį. Matydami šiuos mūsų darbavimos vaisius, ramiai žiūrime į ateitį, pilni paguodos ir vilties. Duos mums

Dr. J. Šliupas.

rusiškoji valdžia lietuvišką spaudą, gerai; neduos — nenusiminsime, — priešingai, padidinsime savo veiklumą ir pasirūpinsime, idant priešingai valdžios užgynimui kiekvienoje gričioj paslaptینگai skaitytų lietuviškus spausdinius, išrodančius, kaip juodą ant balto, visas valdžios neteisybes, kurias padaro ramiems ir beginkliams lietuviams"*)... Taip rašyta 1903 metais sudariusių glaudesnius santykius ir ryšius su Amerika Lietuvos patrijotų. Turėdami savo užpakalyje šimtus tūkstančių ramių beginklių, bet užsispyrusių nieku būdu neleisti palaidoti savo tautos žmonių, jie laimėjo kovą greičiau, nekaip patys manė. Antruosiuose to užsispyrimo metuose galingosios Rusijos biūrokratai ėmė šaukti „karaul, karaul!“ ir pasidavė. — Lietuva laimėjo savo karą; nors daugelis jos bajorų sulenkėjo, bet po šiaudiniu stogu gyvas buvo, ir nenustojo gyvavęs Lietuvos žemės žodis. Nemirė tauta, nevirto lavonu, slavams neteko jos palaidoti, vokiečių mokslininkų paminklai, parengti Lietuvos kapui, liko vien paramais lietuviams nelygioje kovoje, nepavirtę jų antkapėmis.

P. Mikolainielė šį vakarą jausmingai deklamavo Turčiniškio eiles „Aušrininkams“. Tos eilės yra graži santrauka kelių dešimčių metų mūsų kovos, kovos už būvį ir įvertinimas darbo Lietuvos patriotų dabartiniai laisvei igyti, ne vien tų, kurie yra „Aušron“ rašę ar ją platinę, ne, jos yra teisingas pagerbimas daugelio tūkstančių palaikytojų tautos sąmonės ir jos nepasidavimo mirčiai, tų sąmonės palaikytojų, kurie nepabėgę iš Lietuvos viską perkentėjo ir ligi šiol joje iškentėjo. Tas pagerbimas išreikštas žodžiais:

*) Dirva Žinynas 1903. N. 1, psl. 13.

„Bausmėms ir abejonėms abejingi Jus buvot
Lengvai Jums pakenčiami buvo vargai,
Simtais Jūs maskolių kalėjimuos žūvot,
Žingsnius Jusų sekė slaptingi žvalgai.

Didžiausių valdžios žiaurumų kova ėjo,
Tačiaus niekad os nenusilenkėt jai,
Tamsybę šviesa pagalios nugalėjo
Jiega nusileido galybei naujai...

Juo maloniaus p. Turčiniškio eilių klausyties, kad jis,
efektui padidinti, naudodamasis licentia poetica, nekalba
apie numirusią Lietuvą, kuriai

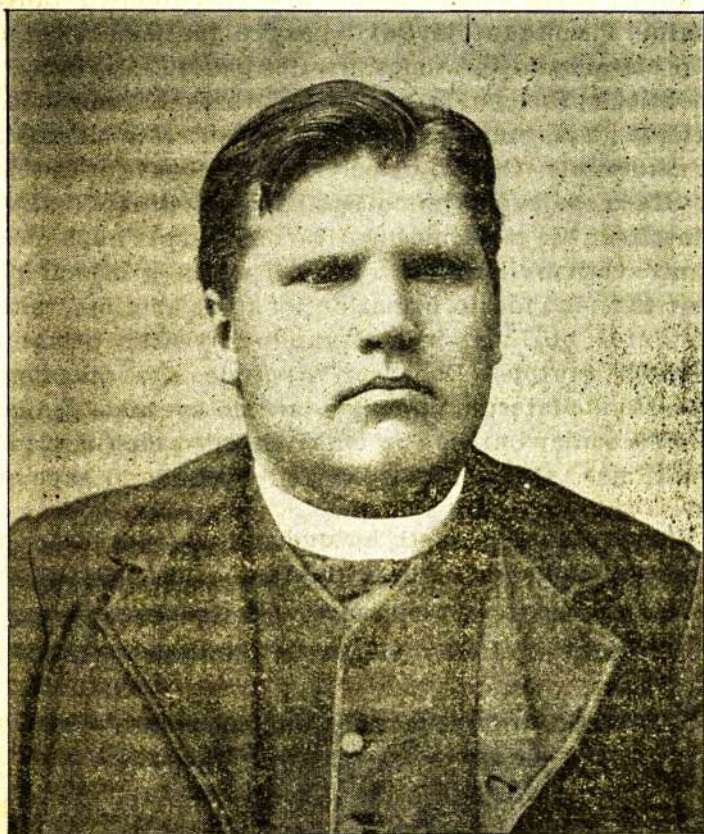
„Skubiai dar gyvai duobkasiai duobę kasė...”
bet kuri

„Išvengė mirties Lietuva stebūklingai”
ir padarė tai, kad

„Ir stojo darban jos geriausi vaikai”

Grižtu dar kartą prie mūsų istorininko, didžiojo pra-
eities žinovo, kun. A. Jusaičio, kurio žodžiams pritarė
tūkstančiai Amerikos apšviestu piliečių, skaitydami jo
„History of Lithuania and its National Aspirations”
Stai ką jis sako apie „Aušrą”:

„Nekurie tą vadina tautišku atbudimu. Tai nevisai
tikrai. Tautoje sąmonė lietuviškumo ir skirtumo nuo
kitų buvo iki tolei užsilikusi: taigi tauta nebuvo užmigū-
si, nė apmirusi. Tik tai ta sąmonė tebuvo paeypvė; tauta
nesigynė; joje nebuvo susipratimo, kad svetimos intek-
mės yra jai pavojingos. Tik viduje XIX-jo šimtmečio lai-
ke didžiausio išvyravimo lenkiškumo Lietuvoje ir di-
džiausio pavojaus išnykti lietuvių kalbai aiškesnieji pro-
tai pamatė pavojų pačiai tautos gyvasčiai. Tada atsira-
do tautoje susipratimas, kad iki tolei ji buvusi klaidinga-
me padėjime, ir energiškesnieji asmens ėmė organizuoti

Kun. Al. Burba.

tautos išgelbėjimą. Pradėta tik nuo apgynimo lietuviškos kalbos ir tik vėliaus prieita prie kitų apleistų tautos reikalų. Pirmą tautoje buvo pasyvė tautiška sąmonė; dabar atsirado susipratimas, ir prieš pavojų tapo pastatyta politiška propaganda, pozityvis darbas ir organizacija.... Tautiška idėja, tautiška sąmonė, nors suteršta lenkiškomis užnašomis užsiliko be pertraukos iki paskutinių laikų. Kada po panaikinimo baudžiamųjų atsirado lietuviška inteligentija iš ūkininkų, šitie daugumoje nepanorėjo priimti svetimos lenkiškos kalbos; sykiu grįždami prie gryno tautiško idealo, pripažino by kokią svetimą itekmę ant tautos blėdinga ir ėmė garsinti visišką atmetimą lenkystės tautoje. Dabar tai pasirodė visa pragaištinga pasekmė platesnio priėmimo tautoje svetimos kalbos. Daugelis seniaus priėmusių lenkišką kalbą ėmė išsižadėti savo kilmės, stodami už lenkystę ir vadindami save lenkais.

Vienok nuo 1883 metų lietuviška literatūra ir su jaja nauja tautiška idėja platinosi Lietuvoje su nesulaikomu stiprumu. Juo tolyn atsirado vis nauji poetai, rašytojai”

Užbaigsiu Maironio „Lietuvos Istorijos” žodžiais...”
(pusl. 249):

„Rusiška biūrokratija norėdama priverstinai įbrukti Lietuviams rusiškas (kirilicą) raides, užgynus 1865 m. lietuviškai lotynišką spaudą ir par 40 metų ją nežmoniškai parsekiudama ir varydama rusinimo sistemą, atidarė akis ir netoli matantiems, parodė perdaug aiškiai, ko galima tikėtis nuo tų globėjų. Lietuvių rašliava, išvyta į Prūsus ir į Ameriką ir tenai cenzūros nevaržoma, stojos nuo karto ant grynai lietuviško pamato. Po 40 metų Rusų biūrokratija suprato savo klaidą: 24 d. balandžio

1904 m. buvo pašalintas lietuviškai-lotyniškos spaudos užginimas; bet grynai tautiškas Lietuvių susipratimas jau buvo užtektinai subrendęs ir atsistojęs ant savo kojų."

Taigi su rimtaisiais Lietuvos budintojais pasidžiaukim, kad Dievo Apveizda mums, likimo ištremtiems iš tėvynės, leido žymiai prisidėti prie pergalėjimo amžinų Lietuvos priešų. Garbingą darbą tėvynei ir toliau dirbsime kaip dirbę... Teisingi žmonės mus įvertins, o kulvar-tų, karjeristų ir kitų tokių menkos vertės nuomonės nepaisykime!

VYSKUPO VALANČIAUS LIETUVIŠKŲ KNYGUŲ GAMINIMAS MAŽOJOJ LIETUVOJ.

(Pagal Kauno gurbanijos archyvų dokumentus.)

Stingant tam tikros medžiagos, ik šiol buvo manyta, jog planingas lietuvių spaudos persekiojimas, neliečiant vadinamosios paties v. Valančiaus bylos, buvo prasidėjęs tik apie 1880 m. Ištikrųjų gi tik nuo tų metų mums tekdavo žandarų archyvuose rasti žinių apie lietuvių spaudos persekiojimą. Kauno gubernatorių archyvas duoda jau daugiau medžiagos iš 1869 ir vėlesniųjų metų spaudos persekiojimui. Vien išskaičius pagautųjų knygų ir suimtųjų žmonių beveik visuose buvusios Kauno gubernijos apskrčiuose galima gauti bendro įspūdžio, kiek jau tais laikais buvo prasiplatinęs slaptas lietuvių knygų gabenimas.

Daugiausia, žinoma, buvo sugaunama knygų Raseinių apskrityje, nes per čia anuo laik ėjo visa kantrabanda iš Mažosios Lietuvos. 1869 m. lapkričio mėnesyje rasta daug knygųčių švėkšnoje pas Vincą Razutį, Teklią Paulavičiutę, Oną Bergenienę, Ceciliją Rusteikienę ir Barborą Serapinienę, ir šiluve pas zokristininką Vaitkevičių. 1870 m. balandžio 6 d. Nemaškčiuose sulaikyta su knygutėmis Petronelia Čeponytė. Pradžioje ji neva pasisakiusi knygas nešanti vyskupui Valančiui nuo žvingių klebono kun. Butkevičiaus; tačiau paskui nuo to parodymo atsisakiusi. Dveitą savaičių palaikius kalėjime, ji buvo tėviškėje aiduota policijai prižiūrėti. 1870 m. birželio mėn. Jurbarke gana daug knygų rasta pas Matauską Maskolaitį, suvalkietį, Nikodemą Bujevskį ir pas Oną Petraičiukę. Kiekvienas jų pasėdėjo kalėjime daugiau, kaip po 4 mėnesius, galop buvo paleisti pradžioje lapkr. mėn.; Bujeviskis išsiųstas Suvalkijon. 1870 m. rugsėjo m. Kibaičiuose Girkalnio val. pas Vincą Ščerunauskį

раста knygutė. 1870 m. rugsėjo 14 d. ties Gardždais pasienio sargyba sulaukė keletą maišų su liet. knygomis. Nešėjams pavyko pasprukti. Galop didžiausias pundas — 1096 egzemplioriai įvairių liet. knygų rasta Tauragėje pas Julioną Baldauskienę 1872 m. spalio 16 d. Ji gruodžio m. t. p. metų buvo išsiųsta į Vilniaus tardymo komisiją ir tik vasario mėn. 1873 m. buvo paleista ir atiduota policijos priežiurai.

Šiaulių apskrityje 1869 m. rugsėjo 1 d. ties Aukštelkiais buvo sugautos 202 liet. knygutės. Jų savininkas žydas pabėgo. 1869 m. rugsėjo 18 d. Gruzdziuose sulaukyta su knygomis Karalina Laurynavičiukė, tačiau ji iš arešto pabėgo ir lapkričio mėnesyje buvo suimta vėl su knygomis, šį kartą jau Linkuvoje. Kalėjime išsėdėjo daugiau ne 16 mėnesių ir tik 1871 m. kovo 7 buvo paleista kartu su Marijona Pupšaitė iš švėkšnos vals. ir atiduota policijos priežiurai.

1870 m. kovo 1 d. iškrėstas Rudiškių (Joniškio par.) filialistas kun. Pacevičius ir Joniškio klebonas kun. Bužinskis. Lietuviškų knygų nerasta, tik pas kun. Pacevičių rasta vyskupo Valančiaus laiškas iš 1869 m. gruodžio 26 d., kuriuo jis, dėkodamas už bažnyčios atnaujinimą ir papuošimą, siunčia knygą „Slowo“ su savo portretu. 1871 m. liepos 9 d., t. y. tik keliems mėnesiams nuo paleidimo iš kalėjimo praėjus, minėtoji Karalina Laurynavičiukė buvo vėl suimta pasienio sargybos su knygomis. Pusę metų išsėdėjusi kalėjime, ji, kaip nepataisoma pardavėja, generolo gubernatoriaus įsakymu 1872 m. sausio 28 d. ištremta į Oloneco gub. Tai buvo bene pirmoji rimta auka, kurią kovoje už spaudą davė pati liaudis, ne inteligentija.

Panevėžio apskrityje žandarai, nenorėdami nuo kitų atsilikti, specializavosi atiminėjime „Naujojo Altoriaus“, matyti, pačiose bažnyčiose: nuo birželio iki spalio mėn. 1869 m. atimta iš visokių žmonių 72 egzemplioriai „N. Al.“ ir tik 8 egz. „Kalvarijos“. Žinoma, čia nebuvo niekas suimtas ir jokios bylos, be mažų nesmagumų pačiai policijai, iš to neiškilo.

Telšių apskrityje platina ko ne smarkiau, kaip Raseinių ap. 1869 m. gegužės m. atimta 9 egz. „Kalvarijos“ iš kontra-

bandnešių ir 5 egz. iš Paslauskienės; balandžio m. 11 egz. iš Martyno Martinkaus (Darbėnų val.). 1869 m. gegužės mėn. rasta knygų Kuliuose pas Oną Žilevičaitę ir Kartenos val. pas Kotriną Kundrotienę; geg. 27 d. Kretingoje atimta viena knygutė iš Aleksandro Anuso. 1869 m. balandžio 24 d., Gintiliškės mokytojui Čurinui įskundus, krėsta Gintiliškės Juozas Gričius, Skuodo Fridrichas Otto, Bavidauskis, Pranas Sabaliauskis, Juozas Stonkus, bet nieko įtariamo nerasta. 1869 m. rugsėjo 11 d. krėsta Dvarionas, A. ir J. Silkauskiai, Jonas Brencius. Sausio m. 1870 m. rasta knygų Plungėje pas Stan. ir Petronelį Visocius.

Ukmergės apskrityje 1869 m. iš Vabalninkų miest. Jono Laučiko atimta Kupiškyje 25 knygelės. Dėliai rastos 1869 m. gruodžio mėn. pas Juozą Plačelį Pumpėnų val. knygutės kilo byla, kuri tęsėsi dvejus metus. Jon buvo įpainioti Palėvėnės vienuolyno kunigai. Anykščių val. Jonas Ladauskis, Cicilija ir Ona Kairytės ir kunigas Kairys, jų brolis, ir Anykščių val. Jonas Karosas. Byla buvo įduota teismo tardytojui, bet gubernatoriui pareikalavus, iš ten išimta ir kaltininkai palikti policijos priežiūroje. 1870 m. Ukmergės žandarų suimta 119 egzempliorių įvairių knygų.

Taip tatai per kelerius metus visoje buv. Kauno gub. suimta keletas tukstančių knygučių. Be keleto knygučių, seniau išleistų „Naujojo Altoriaus“ ir „Kalvarijos“, buvo daugiausia: „Prajautimas“, „Wargaj Bažniczes Katalikų Lietuwoj ir Žemaičiusi“, „Litanie apej wisus Szwęntus muczelnikus“, „Sniekiesis Katalika su nekataliku“, „Parspieimas“, „Isz tamsibes wed tiktai kieliass teysibes“. „Apei atpuskus jubileiszkus“, „Gromata apskrita Szwento Tevo musu popiežiaus Piusa IX“.

Pirmųjų šešių knygučių autorių laikomas vysk. Valančius. (Žiur. Aleknos „Draugijos“ Nr. 113—114). Tačiau dėl vienos jų tenka kiek paabejoti. Turime omenyje „Wargaj Bažniczes Kataliku“, kurių autorium pasisako kunigas Zabermanas ir kur pradžioje yra išgiriama Prūsų tvarka ir žemaičiams bei Lie-

tuvninkams patariama siųsti „suplikas arba prasbas pas musų galinga Karaliu Wilhelma; per tas melskiet, kad jusu kraszta užimtu po sawa waldžia... Jeigu to išzmelstumet sau musų giera karaliaus, butumet tikrai laimingi”. Per ištisius tris puslapius išgiriama Prusų tvarka ir Kaizeris ir tik vėliau prasideda išguldymas rusams pasipriešinimo programos. Jei toji antroji dalis, organiškai surišta su pirmąja, ir galėjo būti vysk. Valančiaus parašyta, tai del pirmosios abejoti netenka: ją rašė kun. Zabermanas, o ne vysk. Valančius, kuris niekadose nereiškę Kaizeriui ypatingos simpatijos, ir net aštriausiuose savo raštuose nėkadose nebuvo carui neištikimas ir nėkadose jo neužgaudavo, net „Litaniej akej wisu szwęntus muczelnikus” neužmiršta melsti Viešpaties, „Idant Ciecorių musu su wisu Jo gimini sweikatoj užlajkiti tejtumis”. Vienok galima spėti, jog toji kun. Zabermano įžanga buvo tyčia pridėta, kad neužtraukus ant savęs vokiečių persekiojimo už tą grynai revoliucinės „santykiuose su rusais) dvasios knygotę.

Kaip žmonių, taip ir valdžios akyse vysk. Valančius buvęs tų knygučių ir rašytojas ir leidėjas ir didysis platintojas. Norėdamas išvengti likimo kai kurių ištremtų ar net užnuodytų (Seinų vysk. Lubienskis) vyskupų, vysk. Valančius oficialiai rusų valdžiai kiek nusileisdavo, tačiau pats tą nusileidimą pakirdavo, leisdamas užsieniuose tokias knygeles, kurių, legaliai spaudai esant, visai nebutų galėjęs spausdinti ir tuo budu atvirai keldavo žmones prieš valdžią. Tai labiausia erzino valdžią.

Čia turima Kauno gubernatorių archyve palikusią vieną bylą, kuri kiek atšviečia tą vyskupo veikimą ir valdžios santykį su juo.

1869 m. lapkričio mėnesyje buvęs šėtos klebonas kun. Mykolas Miežutavičius (Mežinys) atsiuntė iš pradžių anoniminių „donosą”, po kurio pasirašė valstiečio vardu; paskui ir pats asmeniškai pareiškė Vilniaus generalgubernatoriui, jog Kauno dvasiškijos tarpe platinamos „labai kenksmingos” brošiuros, kaip „Parspieimas”, „Isz tamsibes wed tiktay kielis teysibies”.

„Gromata apskrita Piusa 1X” ir atsišaukimas „Brolej katalikaj”. Jo nuomone, tos brošiūros esančios pagamintos vyskupo Valančiaus. Tačiau jis to išrodyti negalįs.

Generalgubernatorius pavedė Kauno gubernatoriui, kiek galima, sustabdyti tų knygučių platinimą ir išaiškinti, kur jos spausdinamos ir kieno lėšomis. Tasai darbas buvo pavestas Raseinių Apskritis žandarų viršininkui majorui Vienenui, kuriam asignuota tam reikalui šimtas rublių.

Vienenas slaptomis išvažiavo užsienin, pabuvo kiek Tilžėje, Klaipėdoje, Berlyne ir Leipcige, kur ir sužinojo, kad tos knygutės spausdinamos Tilžėje Albrechto spaustuvėje, nors jų ir negalima gauti nei Tilžės, nei kitų Mažosios Lietuvos miestų knygynuose, nes spausdinamos vien platinimui Rusijos ribose ir tam reikalui išsiunčiamos Rusijos pasienio kunigams, kurie jau, progos gavę, nedideliais pundeliais siunčia į Raseinių ir Telšių apskričius.

Knygutės spausdinamos sulig įsakymo kun. Zabermano, kurs dažnai važinėjęs Kauno gubernijon ir susitaręs su tenykščiais kunigais, sustatęs tas knygutės; pas jį ir jų sandėlis esęs.

Kitos „žemaitiškos” knygutės spausdinamos Lipske pas Brockhauzą, prižiurint lenkui Kasperavičiui, kurs persiunčia jas į Tilžę knygų krautuvninkui Gisleriui.

Kad tame darbe dalyvautų vyskupas Valančius, jis išrodytų neradęs; tačiau manęs, jog jisai susisieks su kun. Zabermanu ir Kasperavičium per Kauno gub. kunigus. Spėjęs, kad tame turįs būti ypatingai įtariamas kun. Kasperavičius, matyti, to lenko Kasperavičiaus giminatis, nes jo politinės neištykiomybės jis ir seniau turėjęs įtariamų davinių.

Valdžiai tokių žinių buvo per maža. Ji 1869 m. pradžioje vėl siunčia Vienena į Tilžę, kur jis susipažino su pačiu kun. Zabermanu. Tas, neva nežinodamas, su kuo turįs reikalo, paaiškinęs jam, jog literatūros gabenimas lengvai vykstaš todėl, kad viename pasienio punkte tarnaujęs karininkas, vokietis, kurs, nelaikydamas savęs rusu, nerandęs reikalo statyti gabenimui kokias nors kliutis.

Patikrinusi visus perėjimo punktus, rusų valdžia susekė, jog 1868 m. gegužės 20 d. kun. Zabermanas perėjęs sieną Sartininkų punkte, kur tarnauja kapitonas Burza, Mintaujos pastorio sunus.

Žinoma, ir toks įtarimas veltui praeiti negalėjo. Tik kol pasibaigė visoki susirašinėjimai tarp visokių žinybų, praėjo visi 1869 ir 1870 metai ir tik 1870 m. gruodžio 6 d. finansų ministeris komandiravo valdininką Vilkeną, o Vilniaus genergubernatorius generolą Ceidlerį ištirti, kiek Sartininkų pereinamojo punkto tarnautojai tikrai yra kalti praleidimo per sieną lietuviškų knygų.

Be to, budamas Tilžėje, Vienenas susipažino su vietas staatsanwaltu Lesmanu, kurs irgi sutikęs padėti rusų valdžiai persekioti visus, kas eina Tilžėje prieš Rusiją, jei tokios rušies sutartis yra tarp Rusijos ir Prusijos. Tai gi čia matom dar vieną faktą artimumo prūsų valdžios prie lietuvių spaudos persekiojimo, kurio pavyzdžiai buvo žinomi ir anksčiau.

Toliau, del kilusio 1869 m. klausimo, ar lietuvių knygos nebuvo spausdinamos Smalininkuose, paaiškėjo, jog čia buvęs tiktai knygų sandėlis, kitur spausdinamų, kurios paskum garlaiviu buvę vežamos iki Jurbarko, tengi iš garlaivio jas išimdavęs Jurbarko kamendorius kun. Rožanskis. Vieneno nuomone, daug padeda knygų platinimui ir Jurbarko muitinės tarnautojai katalikai (Petravičius, Dargevičius, Volyncevičius — Sidoravičius ir Stancevičius), kurie, nežiurint 1866 m. įsakymo, ikišiol dar nėra iš Jurbarko iškelti.

Tuotarpu valdžia, negaudama kitų išrodymų prieš vyskupą Valančių, griebėsi net stilistinio įtariamųjų brošiūrų su kitais vyskupo raštais lyginimo ir kaip pranešė Vilniaus generalgubernatorius 1869 m. geg. 30 d. Nr. 1931, įsitikinęs, jog jas rašęs vyskupas. Ta proga generalgubernatorius dar pranešė gubernatoriui, jog platinimu ypač uoliai užsiimęs ką tik išvestas Darbėnų kamendorius kun. Kazimieras Eitutavičius, kurį, matyti, bus įskundę patys kontrabandnešiai, nepatenkinti užmokesniu už darbą. („Mūsų Senovė”, kn. I, psl. 17—21).

Mūsų Rašomosios Kalbos Tėvai.)*

„Paskirtas no lenkmečiui Zemaičių seminarijoj homiletikos mokytoju ir verčiamas tą dalyką aiškinti lotyniškai arba lietuviškai Baranauskas aiškino pavesą sau mokelo dalyką lietuvių kalba. Bet čia tuojau išėjo aikštėn dvejopas keblumas:

1) nėra dar vienos nusistovėjusios lietuvių kalbos, — jos vietoj yra tiktai atskiros tarmės;

2) nėra nei vienos visų priimtose rašybos ir ji reikia tverti.

Tverti viena literatiška lietuvių kalba iš daugelio tarmių Baranauskui pasirodė nereikalinga. Perdaug brangindamas tarmių nepaliečiamybę, jis apsistojo ant tos minties, kad geriausia būsią — palikti atskiroms tarmėms visiška autonomija, o sutverti viena lietuvių rašyba. Kitaip sakant jis pastatė principą: visi rašykime vienaip, bet skaitykime kas parašyta savaip. Remdamosi tuo principu jis ir iš savo mokinių-klierikų reikalavo, „kad kunigais palikę, kur kokion vieton bus nusiųsti, išsimokytų kuoveikiausiai anos tarmės ir skaitytų ir eakytų ana tarme“.

Tą rašybą buvo priėmę visi Baranausko mokiniai; jaja jisai rašė visus veikalus, o vysk. Paliulionis visus savo lietuvių kalba leidžiamus aplinkraščius. Bet spaudai

*) „Mūsų Alfabeto Klausymas“. Parašė A. Jakštas. Kaunas, Saliamono Banaičio spaustuvė. 1914.

tuomet uždraustai esant, Baranausko rašyba plačiau pasklęsti negalėjo, juo labiau, kad ir jo mokinys kun. Kaz. Jaunius, kuriam po Baranauskui buvo pavesta Žemaičių seminarijoje lietuvių kalba išguldinėti, jo rašybos nepalaikė, nes išradęs naują savišką, ją klerikams per lekcijas ir skelbė.

Jaunius, kaip žinom, buvo genialis kalbininkas. Jis kiekviename mūsų kalbos žodyje, kiekviename balse, kiekvienoje balso atmainoje matė svarbų mokslo faktą. Todėl priėmęs Baranausko principą vienos bet įvairiai tariamos rašybos, jis ir stengėsi tarmių taikinimo darbą pastūmėti pirmyn ir visiškai jas sutaikinti taip, kad neliktų nei vieno tarmių skirtumo, nei vienos jų ypatybės, kuri rašyboje šiaip ar taip nebūtų pažymėta. Kitaip sakant Jaunius tarmių taikinime stengėsi pasiekti pilniausio tobulumo. Beieškodamas jo, jis buvo priverstas praplatinti lietuvių alfabetą naujomis raidėmis, nes Baranausko alfabetas pasirodė jam neužtektinas...

Beto patėmijęs, jog Baranauskas betaikindamas tarmes kartais deda nosbalses net ten, kam jų ištikrųjų nėra (pav. su ranką, miškę) ir kad pas jį esti tai ilgos, tai trumpos (ypač linksnių galunėse), Jaunius ilgosioms nosinėms pažymėti paliko Baranausko raštženklus a, e, i, u su uodegėlėmis nukreiptomis dešinėn pusėn, o trumpoms prasimanė naujas keturias nosbalses su uodegėlėmis nukreiptomis kairėn. Galop lenkiškuosius t, w, sz pakeitė daug racionalesniais raštženkliais l, v, š. Šabalsėms minkštinti viet. i įvedė j. Tuo būdu susidarė rašyba labai tobula, gerai tarmes sutaikanti, bet tokia sunki ir keista, taip išmarginta visokiais ženkleliais, taškeliais, kepuraitėmis, uodegėlėmis, kad vos tik vienas Jaunius

mokinys Kaz. Buga tebuvo ją išmokes ir priėmęs, bet ir tai neilgam. Idealė teorijoje, kaipo mokslo išradimas, ji praktikoje pasirodė nepritaikoma dėl savo perdidelio margumo, painumo, sunkumo. Norint jaja šiaip bei taip raštuose naudotis, reikėjo ji žymiai suprastinti, sureformuoti, padaryti lengvesne. Tą svarbų ir reikalingą darbą atliko Kriaušaitis — Jablonskis.

Apsipažinęs su Baranausko ir Jauniaus tarmiu taikinimo teorijomis, jisai patėmijo jose vieną didelę ydą: abi jiedvi rūpinas vien sutverti vieną lietuvių rašybą, o klausimą vienos lietuvių kalbos arba visai ignoruoja, arba atideda neapribotam tolesniam laikui. Tuotarpu be vienos kalbos kultūrinis lietuvių darbas nėra galimas. Todėl Kriaušaitis ir iškėlė kitą principą: netik rašykim vienaip, bet ir skaitykim bei kalbėkim vienaip. Vienai lietuvių rašybai teatsako ir viena lietuvių kalba, kaip tai kad yra pas kitas kulturingas Europos tautas. Kriaušaičiui tatai užvis labiau ir rūpi sutverti viena rašomoji lietuvių kalba. Tam tikslui jis ima savo suvalkietišką tarmę ir deda ją būsimosios literatiškosios mūsų kalbos pamatan. Prie jos jis taikina ir savo gramatiką ir savo rašybos reformą. Tarmių taikinimo principas, dėl kurio tiek triūso padėjo Baranauskas su Jaunium, pas Kriaušaitį nustoja savo svarbos, nors ir nelieka aiškiai atmestas. Jis stato principą: rašyti kaip (suvalkietišškai bei augštaitišškai) taria ma ir skaityti kaip parašyta. Tuo pasiremdamas jis didelę daugybę Jauniaus tarmėms taikinti prasimanytų naujų raštženklių visai teisingai atmeta kaip nereikalingą praktikoj moksliską balastą”...

Jaunius—Kriaučiunas—Gimžauskas,

LIETUVOS KORIFEJAI-BUDINTOJAI.

Kun. Kazimieras Jaunius gimė Lembe, Kvedarnos parapijoje gegužės 7 d. 1848 metais.

Jaunas Kazimieras nuo 1860 iki 1864 mokinosi Telšių progimnazijoje, paskui nuo 1866 iki 1869 Kauno gimnazijoje, o 1871 m. įstojo į Kauno seminariją, kurią baigė 1875 metais ir rudenyje iškeliavo Peterburgan į Akademią. Lietuvių kalbos Jaunių mokino seminarijoje kunigas, vėliau vyskupas A. Baranauskas.

Kas buvo labiau išsilavinęs ir linkęs į kalbų tyrimą, tas iš Baranausko galėjo daug pasimokinti. Ir Jaunių, baigiant Kauno gimnaziją, į kunigų Seminariją atviliojo ne kas kitas. Susidūręs su mokytoju Baranausku, jo mokslą ėmė samoningai, kritingai, juoba pasidavęs Kuršaičio įtakai, tuo tarpu, kad Baranauskas buvo pakartotojas tuo laiku pasaulio garsenybės Schleicherio.

Pasiūstas Akademijon Jaunius baigė su ypatingu pažymėjimu 1879 metais ir pradėjo savo kunigišką veikimą kaip Kauno katedros kamendorius ir mergaičių gimnazijos kapelionas. Sekančiais metais jis tapo paskirtas seminarijos profesorium.

Vyskupo pakviestas buvo jo sekretorium keletą metų, bet jausdamas savyje didesnę patraukimą prie mokslo dalykų, vyskupui leidžiant, grįžo atgal į seminariją, kame išbuvo septynerius metus (1885—1892).

Kaipo profesorius buvo visų savo klausytojų augštai gerbiamas ir karštai mylimas, nes ir pats labai mylėjo besimokinančią jaunuomenę ir niekad jos nei mažiausiu skaudesniu žodžiu neužgavo.

Nė sant tam tikrų mokslo rankvedžių, kun. Kazimieras rašė pats savo lekcijas ir davinėjo klierikams persirašinėti. Tokiu būdu po kelių metų darbo atsirado šie kun. Jauniaus sustatyti rankvedžiai: **K a t e k e z a a r b a k a t e k e t i š k a s m o k y m a s, H o m i l e t i k a a r b a D v a s i š k o s i š k a l b o s** mokslas ir lietuviškos kalbos gramatika, kurią prie jo gyvos galvos pradėjo spausdinti Peterburgo Mokslų Akademija.

Turėdamas seminarijoj klausytojų iš įvairių Lietuvos kampų kun. Jaunius rūpinosi susipažinti su įvairiomis lietuvių kalbos tarmėmis.

Geresniam nušvietimui Jauniaus įtakos auklėtinių darbuotei Zemaičių seminarijoje pakartojam, ką rašo Liudas Gira prakalboje prie Vaižganto raštų:*)

„Kun. Tumas-Vaižžantas įstojo seminarijon, jau būdamas susipratęs lietuvis. Seminarijos auklėtiniai, maža išimtimi, visi tais laikais buvo jau susipratę lietuviai... Seminarijos vyresnybė buvo dar senose, lenkiškose tradicijose išauklėta, tačiau ir lietuvybės nelaikė draustinu, persekiotinu dalyku; be to, mokytojų tarpe buvo didelis lietuvių kalbos mylėtojas garsusis kun. Jaunius. Klierikai skyrėsi betgi į dvi priešingi grupi — skyrėsi jodvi viena nuo antros ne principais, bet savo taktika: vieni, būtent, buvo griežtesni, kiti atsargesni, kurių manymu tiek ir taip tegalima jiems buvo darbuotis lietuvybei, kad neįkliūtų rusų policijai ir

*) Vaižganto Raštai t. I, „Švyturio“ B-vės leidinys, Kaunas 1922.

tuo labiau neapsunkintų savo darbo. Tumas priklausė šiems pastariesiems, atsargesniems. Ir šie ir tie dirbo jau, kiek išgalėdami... Klierikų sumetamais pinigais buvo spausdinamos knygelės Tilžėje. Kada Angrabaitis su Mauderode sumanė Tilžėje pradėti leisti naują lietuvių laikraštėlį katalikų dvasioje, tuojau ir nužiūrėjo tą kuopelę į jo redaktorius. 1889 m. rudenį Angrabaitis atvyksta Kaunan, seminarijon, ir tuojau suranda čia, kas reikėjo laikraščiui pradėti leisti — redakciją ir bendradarbius. Pasikalbėjimų su Angrabaičiu rezultate susidaro iš seminarijos auklėtinių tarpo redakcijos ir leidėjų būrelis kurin įeina ir Tumas. Tasai laikraštėlis „Apžvalga“, pradėjo eiti 1890 m., tuojau po Naujų Metų ir į jį daugiausia duoda raštų: Kaz. Pakalniškis (Dėdė Atanazas), tik išvestas kunigu ir Tumas. „Apžvalgos“ įsteigėjų būry pasirinkęs sau „Juozapo iš Popšutės“ slapyvardę....”

Kad ne taip baisu būtų papulti į žandarų rankas už laikraščių ir knygelių platinimą tarp žmonių buvo sumanytas tam tikras fondas, iš kurio būtų suteikiama pašalpa nukentėjusiems kunigams: 400 rublių į metus, jeigu rusų valdžia kunigą čia pat Lietuvoje pasodins į vienuolyną ir 800 rublių, jeigu kunigas bus išstremtas Rusijon.

Jauniaus mokinys kun. N. Petkus, 1924 m. „Zvaigždės“ N. 12, garbindamas vyskupo Valančiaus įtaką, apie Jauniaus darbų pasekmę Kauno Seminarijoje rašo:

„Profesoriaus Jauniaus pamokos klierikams labai tiko ir visi noriai ir su entuziazmu jį uždavinius mokinosi. Profesorius Jaunius pasidarė stačiai klierikų numylėtiniu — dievaičiu: kiekvienas klierikas norėjo jam patikti, norėjo prie progos su juimi ypatingai pasikalbėti. Kada profesorius Jauniui išpuldavo eilė klierikus vesti, kaip papras-

tai būdavo, ketvirtadieniais pasivaikščioti, tai jis visados būdavo apsuptas didelio klierikų būrio, nes jis buvo labai linksmas ir malonaus būdo ir mokėdavo klierikams daug įdomių dalykų ir juokingų anekdotų (pasakaičių) papasakoti. Tai buvo ištikrųjų lietuvių seminarijoje žydėjimo laikai! Tame laike klierikai buvo linksmučiai, turėdami gerus rektorius Račkauską ir Cirtautą ir mylimą profesorių Jaunių. Liuosame laike seminarijos mūrai tik užėmė nuo klierikų lietuviškų dainelių: „Ant marių krašto, Palangos miestelyj“, „Kur bėga Šešupė, kur Nemunas teka“, „Tu Letuva, tu Dauguva, pašilikit sveikos“, „Sudiev Lietuva“, „Kaip gi gražus gražus rūtelių darželis“, „Esu sau žmogelis šarpus kožnam darbe“, „Sunkugyventi žmogui ant svieta“, „Palik sau sveika Tėvyne mano“, „Malonios tykios vasaros naktys“ ir kitų kitokių... Klierikai netik lietuviškas dainas dainavo, bet teipgi pradėjo rimtai svarstyti, kaip čia lietuvių tautišką susipratimą atbudinus. Tam tikslui vykdyti buvo klierikų tarpe sutvertas Lietuvos Mylėtojų Ratelis. Tas ratelis savo susirinkimuose pradėjo rimtai tėvynės Lietuvos reikalus svarstyti. Tam tikslui buvo rengiamos paskaitos, užsibriežiami veikimo plianai ateičiai, kas darvti kunigu palikus, kaip šviesti liaudį, kaip platinti tarp žmonių iš Prūsų pargabentus laikraščius ir knygeles. Buvo nutarta nelaukti, kol kiti laikraščius prirašys ir knygelių prispaudins, bet patiems imtis už plunksnos, ir rašinėti įvairaus turinio pamokinančius straipsnelius arba žineles iš savo apygardos, o taip gi versti iš svetimų kalbų naudingas knygeles ir tas atspaudinus tarp žmonių platinti. Kad ne taip labai būtų baisu papulti į žandarų rankas dėl laikraščių ir knygelių tarp žmonių platinimo, buvo sumanytas tam tikras

fondas, iš kurio būtų suteikiama pašalpa n u k e n t ė j u s i e m s kunigams: 400 rublių į metus, jeigu rusų valdžia kunigą čia pat Lietuvoje pasodins į vienuolyną ir 800 rublių, jeigu kunigas bus išstremtas Rusijon...”

Apskritai Jaunius mėgo daugiau tyrinėti, negu rašyti. Nuo paskirtų spaudon dalykų reikalaujavo didelio tobulumo, todėl ir nesiskubindavo savo tyrinėjimų spaudon duoti, rasdamas juose vis dar tai ši, tai tą pataisytiną.

Bet privatiškuose pašnekėsiuose kaip su draugais, taip ir su mokslo vyrais, ypač su tais, nuo kurių tikėdavos išgirsti kritiškus patėmijimus, kun. Jaunius būdavo be galo kalbus ir galėdavo po 5-6 valandas kalbėtis, nustebindamas savo svečius nepaprasta atmintimi, kalbos aiškumu ir kuoplačiausiu apsipažinimu su įvairiausiomis kalbų mokslo teorijomis.

Todėl svetimtaučiai mokslininkai negalėdavo atsidžiaugti pasipažinę su Lietuvos mokslaviriu. Visi jie, k. a. vokietys akademikas Schiffneris, prūsas Kuršaitis, čekas Geitleris, francūzas de Saussure, lenkas Baudouin de Courtenay, rusai: Aleksandrovas, Sachmatovas, Fortunatovas, Lamanskis ir kiti augštoje garbėje laikė kunigą Kazimiera, kaipo tikrai nepaprasta mokslo vyrą, sugebėjusį kuoiškiausiai išrodyti, kokie turtai slepiasi lietuviškoje kalboje įvairiems painiausiems kalbų mokslo klausimams išrišti.

1898 m. kovą m. jis paliko Kazaniaus klebonu ir trumpu laiku įgijo vietinių parapijonų meilę ir godonę. Bet permaina oro ir įvairūs nesmagumai, surišti su klebono priedermėmis tokiame dideliame mieste kaip Kazanius, sugadino nabašninkui nervus, ir buvo įvarę jam net psichišką ligą, kuri ir privertė jį atsisakyti nuo klebonijos.

Pasigydęs keletą metų išpradžių Kazaniuj, paskui Lietuvoj, kun. Jaunius pasveiko ir paskutinius metus išbuvo Peterburge kaipo profesorius Dvasinės Akademijos (1899-1906), kur išguldinėjo graikų, lotinų ir senovės žydų kalbas.

Tečiau sveikatai pradėjus eiti silpnin, jau 1906 metų gale turėjo atsisakyti nuo profesorystės ir apsigyventi privačiai. Gyveno pats vienas gan angštam kambaryj — todėl paskutiniame pusmetyje jojo gyvenimas buvo tikrai vargingas. Pasklydus apie tai garsui buvo pradėta rinkti aukos mokslininko sušėloimui, bet aukos atėjo pervėlai. Kun. Jaunius užmerkė akis ant amžių, vasario 25 d. 1908 metais...

Petras Kriauciūnas gimė Papečkių kaime, Vištyčio parapijoj, 16 rugs. 1850 m. Jo tėvas Kazimieras, o motina Magdalena Pauliukonytė buvo atėjusi į marčias. Tėvas mokėjęs rusiškai, lenkiškai ir vokiškai. Buvęs lovininku. Mėgęs skaityti; skaitė ir „Tilzės Keleivį“. Motina mokėjusi tik lietuviškai kalbėti ir skaityti. Buvusi dievota moteriškė ir labiausia mėgdavusi skaityti šventųjų gyvenimus. Matyt, turėjo gerą atmintį, nes perskaičiusi, viską smulkiai atpasakodavusi. Kriauciūnų namai buvę ir turtingiems ir vargšams užėigos namais. Visu mylima vieta. Zemės turėje apie 150 margų.

Pabaigęs Vištyčio mokyklą įstojo į Mariampolės gimnaziją, kurią pabaigė 1870 metais. Dar gimnazijoje būdamas pradėjo derinti, taikyti lietuvių kalbos žodžius su graikų ir lotynų žodžiais.

Pabaigęs gimnaziją įstojo į Seinų seminariją (1870), kur išbuvo penkerius metus, besirengdamas „savo žmonių tarpe apsigyventi ir jų naudai dirbti“.

Kad vaisingiau pasidarbavus, jis svajoja apie augštesnį mokslą, dvasinę Petrapilio Akademiją. Vargais negalais anon išigavęs sueiua ten kauniškį Jaunių ir vilniškį Gimžauską.

„Jauniaus — Kriauciūno — Gimžausko trijulė kunigų Akademijoje buvo tos trys degančios pliauskės, kurios suglaustos ima liepsuoti: o kai gerai išiliepsnoja, tai ir skyrium nebegešta. Trijulės supratimai apie gimtosios kalbos reikšmę ir vertybę, apie spaudžiamos ir iš visų šonų naikinamos tėvynės reikalus per šiuos metus tiek sustvirtėjo, jog paskui gyvenime, sugrižę i Lietuvą, kiekvienas savaip dirbo ir dirbęs nesiliovė, nors jų gyvenimo takai pasirodė šiekštomis užvirte ar tyčia užverčiami“, sako docentas Tumas.*)

Dr. Jonas Totoraitis, savo „Lietuvos Atgijime“ (102 psl.) rašo: „Jeigu po lenkmečio lietuviškos dvasios kilimas buvo jaučiamas Seminarijose, tai juo labiau dvasinėje Peterburgo Akademijoje, kur būdavo siunčiami geriausi ir gabiausi auklėtiniai. Čia suėjo i draugę ir vilniškis Gimžauskas, karštomis eilėmis garbinusis tėvynės melię, ir kauniškis Jaunius, uoliai užsiėmusis kalbos tyrinėjimu, ir seiniškis Petras Kriauciūnas, smarkiai raginuisis mylėti gimtą kalbą ir tėvyne, rusų žandarų kiek vėliau ne be priežasties pramintas Lietuvos karalium. Kur jų mintys ir siekimas tada krypo, aiškiai rodo Gimžausko eilės tuo laiku tenai rašytos:

„Tinai, tinai labai toli
Matau asziei sava broli:
Ti Lietuva mano brungi
Myliu asziei tų padungi“!

*) Doc. J. Tumo lietuvių literatūros paskaitos — „Silv. Gimžauskas“, žiūr. „Lietuva“ 1924.

J. Jablonskis, „mūsų rašomosios kalbos tėvas“, apie tą-pat Kriaučiūno studentavimo periodą Akademijoje kalba: „Baigdamas gimnazijos kursą, matydavau kartais miesto (Mariampolės) gatvėse studenta Petrą Kriaučiūna... Parvažiuodamas iš Petrapilio, jis pasirodydavo ir mūsų mieste, lietuviškai ką aiškindavo pažįstamiems, ragindavo juos į koki darbą, ragindavo energingai, drąsiai... Paėmė ir mane jis nagan. Jis vaikščiojo tuomet dar kunigo drabužiais ir rūpinosi isikurti Seinų vykupijoje: pasilikti Mogilevo vyskupijoje ir ten kunigauti jis nenorėjo... Neleistas Seinų vyskupijoje kunigauti, jis dirbo joje gimnazijos mokytoju“.

„Varšavoj išlaikęs kvotimus, skirtas Mariampolės gimnazijon lotynų ir lietuvių kalbos mokytį. Tokių būdu pasiekė tikslo; nesisekė kunigų likti ir liaudį mokytį, tai bent jaunuomenę mokysias ir diegsias jos širdin Tėvynės meilę. Ištikrujų, visu karštumu, visa jauno žmogaus energija pasišventė tam darbui ir kūrė savo mokinių širdyse ugnį, kuri vėliau suliepsnojo ir vaisių atnešė“.

Mariampolės gimnazijos mokytoju Kriaučiūnas išbuvo nuo 1881 m. lapkričio 3 dienos iki 1887 m. rugsėjo 1 dienos.

Dr. K. Grinius sako, iki Kriaučiūno atėjimo Mariampolės gimnazijoje viešpatavusi lenkinimo dvasia, tarp mokinių buvę skleidžiamos knygos, garbinančios Lenkijos didvyrius, gi knygos tokių Lietuvos garbintojų, kaip Kraševskis, Sirokomlia - Kondratavičius, Narbutas, Jaruševičius, Jucevičius, maža kam buvo žinomos. Lietuvių spaudos uždraudimas daug padėdavęs lenkinimui. Lietuvių kalbos pamokos buvę be sistemos, vedamos daugiausiai pro forma. Jas lankę ir lenkai, nes baigusieji gim-

nazija mokiniai, kuriu atestate buvę pažymėta, jog jie mokinęsi Suvalkų ar Mariampolės gimnazijose lietuvių kalbos, gaudavę Petrapilio ir Maskvos universitetuose po 360 rublių metams pašalpos. Tokių stipendijų lietuviams studentams buvę devynios.

Kriaučiūno pamokos buvę tai agitatorių kursai. Jo planas matyt buvęs: įkvėpti lietuviams mokiniams savo kalbos ir praeities meilę, taipgi sutraukti į krūvą visus susipratusius apylinkės lietuvius, kad atsispirtų prieš lenkinimą ir platintų valdžios draudžiamus lietuviškus spausdinius. Ištikimesniems Kriaučiūnas duodavo pasiskaityti ir platinti užsienio naujų lietuviškų raštų: „Aušros“ numerius, „Aušros“ Kalendorių, Prūsų ceitungą ir k.“

Pirm Kriaučiūno atėjimo mokiniai nelabai paisę nepriverstinų lietuviškos kalbos pamokų. Kriaučiūno vienok pamokos būdavo uoliai lankomos. Jis lietuvių kalbos pamokoms pašvėsdavo visą save ir stačiai žavėte žavėdavo mokinius. Lietuvybės meile Kriaučiūnas stačiai degte degė: jos liepsna nejučiomis pasiekdavo mokinių širdis.

1883-jais metais Mariampolės gimnazija gavo dar vieną patriotą lietuvi mokytoją matematiką Juozą Jasiulaitį, o kitais metais ir liudvinaviškį Andrių Botyrių inspektorium.

„Tokiū būdu“, rašo Dr. K. Grinius, „3 metams praėjus po Kriaučiūno pasirodymo mūsų padangėje, lietuvių judėjimas pasidarė žymus: ir mieste, ir gimnazijoje pradėjo lietuvių kalba girdėtis nevien iš kaimiečių, bet ir iš inteligentijos. Ir žandarams su įvairiais obrusiteliais ėmė rasti daugiau darbo; atsirado draudžiamų, ne graždanka spausdintų leidinių lietuvių kalba. Sujudo Mariampo-

lės gimnazija, Seinų Seminarija, Veiverių mokytojų Seminarija, kaimo mokytojai."

Santykius su savo mokiniais Kriaučiūnas palaikydavo netik gimnazijoje, bet ir išėjus jiems į universitetą ar į seminariją. Karštai mėgindavo dirbti lietuvybei atgaivinti. Tuo būdu Kriaučiūnas netik išmokino savo kartą lietuviškai, bet išauklėjo visa karštų patriotų eilę.

Pasak Vl. Mačio „Kelis metus varė Kriaučiūnas savo kitiems nematomą darbą. Pasėtos jo sėklos puolė į tinkamą dirvą, iš jų išaugo mokinių lietuvių dvasia, nusistatymas ir tie obalsiai, kurie padėti mūsų šių metų darbo pamatan. Nežinau, ar greit būtų atsiradęs kitas, kuris būtų sugebėjęs atlikti tą darbą; jis mažai paliko savo raštų, bet jo darbas yra svarbesnis už raštus... Kriaučiūno darbas... prikėlė iš miego lietuvius ir parodė jiems kelią, kuriuo jie privalo eiti."

Mariampolėje tuomet „Lietuvos idealai buvo lenkų idealai... Lietuvos inteligentija kalbėjo lenkiškai, skaitė lenkiškai, mąstė lenkiškai, jautė lenkiškai..."

Kriaučiūnas drąsiai stojo prieš tą srovę, stojo vienas prieš visus... Nors lietuvių kalbos mokymas buvo varžomas, tačiau Kriaučiūnui sąžinė neleido eiti rodomuoju keliu: jo pamokos tai buvo giesmės senovės Lietuvos galybės, didybės, gražybės, lietuvių kalbos turtingumo, jos senumo, gražumo...

Tokia Petro Kriaučiūno drąsa buvo mokytojų tarpe negirdėtas daiktas ir nemaža mokiniams imponavusi. Jau pat pradžioje tarp mokytojo ir mokinių buvo užmegstas įsitikėjimo ryšys, konspiracija.

Išbuvęs 4 metus advokatu, po spaudos leidimui, Petras vėl grįžo mokyti lietuvių kalbos Mariampolės gimnazijoje 1906 m. Be to dėstė lietuvių kalbą „Ziburio" mer-

gaičių progimnazijoj. „Atsikrausčius antru kart į Mariampolę“, rašo Dr. Grinius, „jau nereikėjo seno darbo varyti. Mariampolėje lietuvių kalba buvo išgalėjusi. Priviso jaunos inteligentijos, taip pasaulinės, taip dvasinės... Spauda buvo draudžiama iki 1904 m., būdavo kaimuose daug susirinkimų, vakarušų, spektaklių. Greta ėjo klijavimas atsišaukimų, platinimas knygelių ir laikraščių“.

Didžiojo karo metu visiems bėgant iš Lietuvos į tolimą Rusiją, ir mokytojas Petras Kriaučiūnas 1915 metų 25 rugpiūčio atsirado Jaroslavlio mieste, Rusijoje, kur buvo perkelta Mariampolės gimnazija. Čia jis ir mirė sausio 20 d. 1916 metais, prašydamas bičiulių, kad parvežtų jo lavoną Lietuvos žemelėn palaidoti, kada bus galima.

„Didesnio lietuvių, kito įžymesnio už jį, žmogaus tuomet nebuvo Suvalkų žemėje“, rašo J. Jablonskis. „Mes jaunuomenė, noromis spiesdavomės apie Kriaučiūną — iš jo išgirdavom apie jaunosios Lietuvos atstovų darbą, apie tų darbų vaisius jau sulauktus ir tebelaukiamus...“

Pasak Grinevičiaus:

„Suvalkijos švietimo ir tautiškojo susipratimo sostinė buvo ir dabar tebėra Mariampolė. Mariampolės gimnazijoje buvo mokytojų žymus ir įtakingas vyras a. a. Petras Kriaučiūnas. Jis su savo draugais Staniškiu, Jasiulaičiu, Arminu diegė mokinių širdyse tautiškąjį susipratimą, kėlė apeliinkės liaudį iš miego ir žadinte žadino prie lietuviškųjų knygų ir laikraščių skaitymo, nekartą ir pate lietuviškus spausdinius žmonėms dalindamas... Petro Kriaučiūno mokiniai, baigę universitetą ar išisventinę kunigais, tapo lietuvių vystės platintojais. Jie palaikė „Aušrą“, „Sviesą“, o vėliau susijungę Maskvos, Varšavos studentai ir Seinų Seminarijos klierikai leido „Varpą“...“

„Pirmasis lietuvis inteligentas, sąmoningai dirbęs Vilniaus krašte, žadinęs lietuvius į susipratimą, laužęs jų sustingimo ledus, buvo kanauninkas Silvestras Gimžauskas. Raštais lietuviybės meilę kurti Vilnijoje jis pradėjo keleliais metais prieš „Auszą“. Gimžauskas — alter ego P. Kriaučiūnas. Jo gi ir draugas. Du draugu tą patį darbą dirbo vienodai, nors gyveno dviejuose Lietuvos pašalyse, atokiai nuo kits kito. Prieš juos nei Suvalkijoje nei Vilnijoje dar nebuvo buvę nė vieno tautininko susipratėlio, kurs būtų tiksliai numanęs, ir drąsiai skelbęs, kuriam tikslui reikia dirbti lietuviybės darbas...

Silvestras, ūkininko Liudviko Gimžausko sūnus, gimes Likmenu par. Svenčionių apskr. 1844 m. Mokslus ėjo Svenčionių gimnazijoje. 1857—60 m., paskui Dinaburgo realinėje gimnazijoje. Cia išėjęs šešias klases, 1862 m. įstojo į Vilniaus Kunigų Seminariją, bet, lenkmečiui labai įsigalėjus, 1864 m. išstojo. Paskui ir pati seminarija buvo uždaryta 1865 — 70 m. Instojęs į aptieką, prabuvo ten iki 1874 m., eidamas praktikos darbus, ir Petrapilio Medikų Chirurgų Akademijoje gavo vaistinininko padėjėjo liudijimą. 1875 m. važiuodamas į Universiteta provizoriaus laipsnio gauti, sustojo Vilniuje pas savo seminarijos draugą kun. Motiejų Harasimavičių, tuomet jau seminarijos rektorių. Sis, atmindamas, kokios aukštos dorybės ir kitų gražių savumų buvo kitados klierikas Gimžauskas, ėmė jį kalbinti, kad grįžtų į seminariją. Gimžauskas davėsi įkalbamas ir tu pat metų lapkričio mėnesyje 22 d. buvo įrašytas į Vilniaus seminarijos antrojo kurso klierikus.

1876 m. spalį 11 d. vos į trečią kursą perėjusi Gimžauską išventė kunigu. Trečią kursą išėjusi kun. S. Gimžauską seminarijos vyriausybė išsiuntė su kitais

draugais į Petrapilio Kunigų Akademiją 1877 m. rugsėjo 3 d.

Tarp Akademijos auklėtinių lietuvių Gimžauskas rado du dviem kursais už jį vyresniu draugu, kurių vardus paskui visa Lietuva minėjo ir iki šiol tebemini už jų atsidėjimą lietuvybei ir pasiryžimą dirbti lietuvių kultūrai: Seinų vyskupijos Petra Kriaučiūną ir Zemaičių vyskupijos Kazimierą Jaunių — abudu giliai susipratusių lietuviu.

Kadangi ir Gimžauskas buvo susipratęs, tai bendri tėvynės meilės jausmai ir svajonės, subėgdami į vieną centrą, suartino ir tris juos tryškančius šaltinius.

Silvestras Gimžauskas buvo už abudu draugu vyresnis. Jis mokėsi prieš 1863 m., tuo laiku, kada visos mokyklos tebebuvo lenkų rankose; nors buvo rusų kalbos mokoma, nors buvo ir rusų mokytojų, lenkų dvasia mokyklose tebeviešpatavo. Ypatingų veiksmių, kurie būtų regimai pakreipę Gimžauską į lietuvybę mes nežinome. Per jį pasireiškė gyvoji, sveikoji tautos dvasia, kuri nenorėjo gesti, net tyčia slopinama. Gimžauskas-Daukanto dvasios vaikas.

Silpna Gimžausko sveikata neleido jam ilgiau pasimokyti Akademijoje. Metus ten pabuvus, pasileido kraujas iš plaučių ir jis 1878 m. gegužės 4 d. atsisveikino su savo draugais.

Sugrįžęs į Vilnių Gimžauskas buvo paskirtas vikaru į Zyletą, kur dar tebėra lietuvių sala tolimuose Guduose. Kitais metais vasario 4 d. perkeltas į Ziezmarius. 1880 m. vasario 7 d. pakeltas Prijaznės (Vidiškių) filialistu Sveičionių apskrityje.

Ligi tik susidarė Vilniaus Vyskupijoje teisėta valdžia, ligi tik atvyko vyskupas Hrynjevičkis, pral. Harasimavi-

čius tuoj užtarė ištikimą savo draugą Gimžauską, ir jis 1883 m. gegužės 14 d. buvo pakeltas Kietaviškių klebonu. Patekęs į Kietaviškes kun. Gimžauskas pirmon galvon ir savo motu ima parapiją mokyti lietuviškųjų poterių ir katekizmo tuo pat būdu, kurio buvo griebsis ir savo klebonams dar 1855 metais įsakęs Zemaičių vyskupas M. Valančius. Būtent kas šventadienis prieš ramokslą ėmė balsiai skaityti lietuviškus poterius, liepdamas, kad vi-i sektu. Trumpa katekizmėli taip pat. Po pamaldų nors parapija didelė ir darbo šventadieniais daug, ėmė pats eiti Kryžiaus Kelius, klupinėti drauge su žmonėmis ir daug poterių balsiai lietuviškai kalbėti jau pakarčiui su jais. O kai pats kunigas eina Stacijas, tai ir žmonių galybės eina su juo. Po metų tokio pasišventimo kietaviškiečių negalima buvo bepažinti. Prieš tai lietuviškų poterių visoje parapijoje temokėjęs tik vienas Motiejus Grybauskas, Gilušio kaimo, gimes 1857 m. gr. 26 d., nes buvęs vysk. Valančiaus dirmavotas, o šis ir iš vilniečių reikalaudavo lietuviškų poterių. Paskui tas Grybauskas buvo veikėjas lietuvių išsivadavimo byloje, dirbo su kun. Stakele ir kitais. Po Gimžausko gi jau beveik visi mokėjo poterių lietuviškai. Gimžauską užvadavęs kun. V. Valavičius. Šitas jo įvestą tvarką palaikė, ir taip Kietaviškių parapija tapo viena lietuviškiausių visame Trakų apskrityje.

1884 m. birželio 18 d. vysk. Hrynjevičkis perkėlė kun. Gimžauską į Valkininką, kur reikėjo bažnyčia taisyti. Čia padidinęs bažnyčia tapo Merkinės dekanato dekanu, tam pačiam pr. Harašimavičiui ji tebeproteguojant.

1890 m. tapęs Vilniaus vyskupu, gavo vizituoti Trakų dekoniją, kur dekanu buvo Gimžauskas. Gimžauskas vežiodamąs vyskaupą po savo teritoriją, aiškino jam vi-

sus padėties nenormalumus, ypač kylančius iš to, kad ganytojai moko savo aveles nesuprantama joms lenkų kalba. Delto nei poterių niekas žmoniškai nepakalba, nei tikėjimo dalykų niekas neišmano. Iš to tik prietarai susidaro. Žmonės eina prie Sv. Komunijos, o komunikantą nešas namo, dėlioja — į skripką, kad gražiau skambėtų, ar avilį, kad bitės geriau vistų, ir t.t. Visi šitie dalykai paskui buvo surašyti į memorialą Rymui.

Vyskupas Audžionis, pažinęs apverktiną Vilniaus vyskupijos padėti, supratęs, jog vis delto, kad kunigai ne lietuviškai moko, prašyte prašė dekaną, kad gelbėtų vyskupiją nuo pražūties ir laiminte laimino Gimžausko dirbamąjį darbą. Ir į ženklą pilno pasitikėjimo juo, pakėlė garbės kanauninku. 1891 metais birželio mėn. kun. Gimžauskas įsigalėjo.

Nusigandę lenkai ėmę jį dergti, daryti intrigas „litvomanui“, bet be pasekmės“. Vyskupijos ganytojas jau žinojo augštą dorą to kunigo, jo moralumą, blaivumą, gilų įsitikinimo tikėjimą, ganytojavimo uolumą; jau buvo pažinęs jo gryniausią dūšių ganymo, Dangaus Karalystės, ne lenkų karalystės ieškojimą. Tad visi pagaliai, kuriais ant Gimžausko užsimodavo lenkai, krito jiems iš rankų.

Kanauninko Gimžausko galvelė tapo apgaubta aureole inteligento, tvirtos valios pasiryžėlio, idėjos principų žmogaus. Ingarsėjęs, buvo dvasios centru visiems tiems kunigams, kurie nors kiek atrūgdavo lietuvių tautybę. Pridėk, kad jis jau buvo plačiai pagarsėjęs eilinėkas. Jo „Lietuvos Bičiuli“ žinojo, turėjo ar buvo skaite, ko ne visoje Lietuvoje. Intelligentai ten gerėjosi patriotizmu, prasčiokai jumoristinėmis žydu raudomis dėl pralaimėjimo karčiamų, kai žmonės ėmė nebegerti. Raudas gie-

dojo nes ir gaida buvo patiekta. Griaudžiai moko Gimžauskas lietuvių liaudi, tampa jai labai artimas už tai ir už linksminimą dainelėmis.

Tai pati pirmoji Vilnijoje skaisčiai patekėjusi aušros žvaigždė; pirmojo dydžio šviesulys. Ji matė iš tolo ir kitų vyskupijų lietuviai, laikė ji neįtariamai, niekuo nepaperkamai, jokių kompromisų nedarančiai, nei su savąja dvasiškija, nei to tiek su rusiškąja pasauline vyriausybe dėl asmeninių reikalų, dėl karjeros, dėl turtingesnių klebonijų. Gimžauskas nusimanė visur rasiąs progos mielai savo liaudžiai patarnauti dūšios ir tautos dalykuose. Visi jį užjautė, visi jį bent iš tolo stiprino ir saldino kartybes....

Kanauninko Gimžausko brolis Vladas, jo ūkės valdytojas, tikras ištvirkėlis paskundė savo brolių žandarams už knygų rašymą ir platinimą....”

Gimžauskui sunkiai prisiėjo teisintis prieš valdžią. Dabaigė jį skusti, pasak to paties docento Tumo, „Valkininke popų demoralizuotasis sulenkėjęs lietuvių kaimas, kitkart buvęs prie damininkonų vienuolyno, dabar popams naudoti atiduotas. Šitas popų nuolat prieš katalikų dvasiškiją kurstomas kaimas visados buvo rykštė Valkininko klebonams: nė vienam neleido ilgiau pabūti, kaip dveitą metų. Kan. Gimžauskas dėlto išbuvo čia net devynerius metus, nors buvo nuolat įdavinėjamas.

Gubernatorius iš vysk. Audzevičiaus pareikalavo, kad kanauninką ir dekaną Gimžauską iškeltų „s ponižėjim“. Vadinas, rusų administracija baudė Gimžauską administratyviai. 1892 m. gruodžio 28 d. jis geru pasišovė, vikaru išvažiuoti į Giedraičius, o 1893 m. nuvažiavo į savo pažįstamą ir gerą kunigėlį Pakalnį, irgi „litvomaną“ Bagaslaviškin. Tyčia ar netyčia, kun. Pakalnis tuojuo

nukilo kitur, o kan. Gimžauskas klebonavo, sede vacante ėmė valdyti Baguslaviškio parapiją. Taip ėia ir pragyveno arti keturių metų, kol nesusirgo akmenimis. Tada nuvažiavo į Varšuvą į Kūdikėlio Jėzaus ligoninę ir ėia 1897 m. rugsėjo 27 d. (kiti šaltiniai sako: 29 d.) atsiskyrė su šiuo pasauliu.

Katalikiška šviesa, blaivybė, lietuviškoji kultūra — tai buvo Gimžausko gyvenimo obalsiai. Buvo tvirtas katalikas, tvirtas lietuvis ir kitus gyvu žodžiu ir raštu skatino tokiais pat būti. Ypatinga, kad jis tai darė taip griežtai, lyg gyvai jis jausdamas įgimtą tautinį savo teisėtumą. Drašiai rašė knygeles, keleriais metais ankėčiau prieš „Ausrą“, savo lėšomis jas spaudinos ir gabenos, savo rankom jas skleidė. Maldų ir šiaip jau dvasiškų knygų žmonės nestigo ten, kur jis kunigavo. Knygoms iš Prūsų gabenti ir joms pardavinėti Gimžauskas mokėjo surasti ir išlavinti tam tikrų žmonių. Jis buvo krečiamas, bet nei savęs, nei kitų neįklampino. Jausdamas krata, knygas slėpė žemėn, daržinėse, stoguose. Maskoliai rasti pas jį nieko nerasdavo, vis dėlto aiškiai buvo įsitikinę, jog visa lietuvių propaganda ten, kur esti Gimžauskas, eina per jį. Spaudos draudimas sunkia našta... gulo ant kanauninko Silvestro Gimžausko, bet jo nepalaužė. Kratos, tardymai, tarymai tik stiprino jo pasiryžimą. Ir sekėdavos gi jam! Kontrabandos bazę buvęs pasidaręs Ziezmariuose, kur buvo koki laiką kunigavęs. Iš ėia dalimis pasiimdavo knygelių toliau. Sitą kelia dar jo tėvas buvo pramynęs, už pinigus parveždamas knygų kontrabandą iš Kauno. Susikrovė vieną kartą pakiukus į daržinę. O daržinė ėmė ir užsidegė. Subėgo jos gesyti. Pirmoji atvyko policija, pati padėdama daiktus iš daržinės išnešioti. Užtikusi knygų ryšius, nesusigriebė. „Siuos

daiktus", sako: „i kleboniją nuneškite...“ Kan. Gim-
žauskas persigando, bet tuojau rado joms kitą vietą. Ir
kaip po gaisro policija atsijokėjo, ką padarę, jau buvo per
vėlu. Tas buvo Valkininke.

Kitą kartą, jau Giedraičiuose, žmonės gavę iš Gim-
žausko „Lietuvos Bičiulių“, dideliu džiangsmu ėmė iš jo
giedoti „Žydų Raudą“ čiapat karčemoje ir patiems žy-
dams rodyti, kas knygelėse parašyta. Žydai knygeles
atėmė nuo žmonių ir įdavė policijai. Atsidūrė knygelės
pas gubernatorių. Bet nebuvo kam jas išversti. Kažin-
kas patarė, ten pat Giedraičiuose esas geras lietuvių kal-
bos žinovas — kun. Gimžauskas. Jam ir buvo atsiųsta ra-
portuoti, kas tose knygelėse negera. Patsai autorius mo-
kėjo teip raportuoti, kad nebūtų nieko bloga... Liaudis
kun. Gimžauską laikė tiesiog šventu, o kunigai — gyve-
nimo mokytoju“

...Kunigai, pasiduodami Gimžausko įtakai, vienas už
kito prašė vyskupo, kad pavelytų tai šian, tai ten sakyti
pamokslus, katekizmuoti ir giedoti lietuviškai. Ir vysku-
pas Audžionis niekam neatsakė. Merkinės gi dekanate
pats Gimžauskas įvedė reformą. Ir taip per vieną žmo-
gų idėjinį kataliką ir idėjinį lietuvių visa Trakų apskritis
tapo lietuviškiausia visoje Vilniaus vyskupijoje.*)

„K. Strazdas“ 1924 m. „Ryto“ N. 104 rašo apie savo
bendradarbiavimą su Gimžausku“.

1881 m. aš gyvenau pas kun. Silvestrą Gimžauską,
Vydiškių dvare, Svenčionių apskr. Vilniaus redyboj. Jis
tuomet buvo prie tos bažnyčios filijalistu (lenkiškai ją
vadindavo Przyjazn). Tuomet kitur jau sunku buvo gau-
ti lietuviškų knygų, bet tame krašte kun. Gimžauskui

*) Docento J. Tumo „Lietuvių literatūros paskaitos“ 1924 m. „Lietuvos“
N. 82.

esant, žmonės buvo tuo aprūpinti. Mat tuomet Juoz. Zavadzkiio knygynas Vilniuje gavo leidimą išbaigimui parduoti lietuviškų maldaknygių. Tai to dvaro dvarininkas Ignotas Kamienskis, prašant kun. Gimžauskui, užpirkto kelioliką šimtų ne tik maldaknygių, bet ir Zelvavičiaus pasakų. Tai labai gera proga buvo ir kiti raštai platinti. Kun. Gimžauskas į Zelvavičiaus pasakas išiūdavo savo „Lietuvos bičiulį“ arba „Ant naujų metų Lietuvai dovanėlę“ ir kitokias užsieny spausdintas knygeles. Tuo būdu knygos ir knygelės buvo plačiai prasiplatinę, kad net ir valdžia apie tai sužinojo, tik visai nesusekė kaltininko.

Tai buvo taip. Liudvikas Turčinskas iš Melagėnų tokiu būdu išplatino savo krašte nemažai knygų ir „Liet. Bičiulį“, iš kurio žmonės ėmė žydams dainuoti: „Oi, negraži naujiena, pamest gerti ketina. Oi, vei, chover., bim, bam, bam; bus gal žydams povisam. ir t.t.“ Žydai Turčinską apskundė valdžiai, kad platinas raštus, kurstančius žydus mušti. Ispravnikas su žandarais atvažiavę Turčinskio suimti, kaip tik jo tuomet nerado.

Puolėsi prie žmonos. Ta išsigandusi ir išplepėjo, kad vyras šias knygas gavo iš Vydiškių kunigo. Bet kaip minėjau, žmonės tą dvarą vadina Vydiškės, o valdiškai — Przyjazn. Tai negalėjo susikalbėti. Rusai valdininkai Vydiškių nežinodami, nežinojo kur ieškoti to kunigo.

Dar kartą prispyrę klausia Turčinskieneį, pas kokį kunigą tas knygas vyras gavęs.

O ji vis tą patį: „U Vidziskago ksendza“.

— Aa! Eto značit, u Vidzskago ksendza.

Ir visi išpiškėjo į Vidžius. Vidžių visą kleboniją iškrėtus ir kunigus iškamantinėjus nieko nepešę. Vel

grįžta jie pas Turčinski, kurį jau rado namie. Tas pasakė, kad jis pas karabelninkus Vidžiuose pirkes knygas, o ne pas kunigą. Taip valdžia su žydais ir nesusekė, iš kur tos knygos buvo gautos.

Kunigai tai sužinoję, buvo atvykę kun. Gimžausko perspėti, kad daugiau taip nedarytų. Ypač Daugėliškioklebonas, kun. Puzina kalbėjo: Juk esam jau žuvę. Po kelių metų būsime visi rusai ir pravoslavai. Nėra jau jokios vilties tautos atgaivinti. Toksai rusų stiprumas, toksai baisus jų prispaudimas. O atsispirti visai nera kam. Kas gali prieš vėją pūsti. Gerų kunigų visai maža belikę. Kuone visi eina su pralotu Zilinskiu (Vilniaus dijecezijos valdytoju). Valdžia, sužinojus apie jūsų darbus, apie platinimą užsieninių raštų, išsiųs iš šio krašto. Per tai bažnyčia nukentės, nes sumažės būrelis gerųjų kunigų ir t.t.

Kun. Gimžauskas išklauses uždainavo, caro vardu: „Kad tu gude nesulauktum, netaip kaip tu nori, bus kaip Dievas duos, ne tavo prisakai nedori“ ir t.t. Paskui sako: Sventai tikiu, kad caro valdžia sutrupės. Kovosim iki grabo lentai. O toliau kovotojų atsiras daugiau. Ir savo teisę atkovosime.

Po tuo atsilankė Petras Kraučiuonas. Jis papasakojo: kad girdėjęs, esą Bismarkas eisias rusų mušti, t. y. Vokietija rusams paskelbsianti karą Lietuvai paimti. Visi dziaugėmės, kaip vaikai. Kalbame, kad tuomet pirksime spaustuve, spaudysime knygas, leisime laikraščius ir t.t. Paskum mane klausia (15 metų vaikesą, savamoksli), ar tu busi spaustuvininku? O aš, instinktyviškai, nieko negalvodamas, sušukau: „būsiu“. O redaktorium ar būsi?

— Būsiu.

— Gerai!

— Aš dabar turėsiu svarbių reikalų su užsienio spaus-tuvėmis ir su kaikuriais vyrais. — sako Gimžauskas. — Tai ar galima bus jiems rašyti aiškiai tavo vardu, Lietu-vos reikalų?

— Galima, atsakiau.

— Caro persekiojimų nebijosi?

— Nebijosiu.

Taip buvome įsikarščiavę, kad nieko nebuvo baisu.

Tuomet Daugeliškio valsčiaus viršaičiu buvo Petkelis (rodos Antanas), žmogus apsišvietęs. Jis prie kun. Gim-žausko darbavimosi daug prisidėjo, kad net valsčiaus vardu su valstiečių parašais vidaus reikalų ministerį pra-šė leisti maldaknygių spaudinti. O tuo pačiu laiku kitas prašymas ten pat buvo pasiūsta, prašant elementoriaus. Tai buvo nuo Tauragiškių gyventojų pasiūsta. Bet atsa-kymo iš ministerijos niekas negavo.

Vieną vakarą, rudenį, oras apsiniaukė, pakilo vėjas, lietus. Kun. Gimžauskas sako: išgersim po stiklelį vyno už mūsų knygnešių sveikatą ir gerą pasisekima. Po šios nakties turėsime naujų knygų. Po kiek laiko, nakčia at-važiavo vietos dvarininkas I. Kamienskis ir liepė man pa-įmti iš jo karietos kokius tai pundus, nunešti ant bažny-čios ir ten paslėpti, kad niekas nerastų ir kad apie tai nie-kas nežinotų. Tai buvo užsieny spaudintos lietuviškos knygutės.

Vieną šventadienį žmonės pasakojo, kad vakar iš traukinio pasipylė daug visokių lietuviškų knygų. Aš supratau, kas jas pabėrė, nes žinojau, kas važiavo ir iš kur paimtos. Bet viskas reikėjo laikyti slaptoj.

Vienas klierikas man pasakoja, kad Vilniaus seminarijoj atsiradę daug lietuviškų naujų knygų, bet jie nežina, iš kur. Aš tyliu, nors žinau.

1883 m. gyvenome jau Kietaviškių miestely, kur kun. Gimžauskas buvo klebonu. Slaptas knygų platinimas taip pat lygiai ir čia ėjo.

Sužinoje, kad Prūsiose pradėjo eiti lietuvių laikraštis „Ausra“, labai nudžiugome. Neilgai laukus parašėm ten laišką prašydami ir mums jį siuntinėti mano vardu. Vieną vasaros dieną aš vienas nuvažiavau į Ziezmarių miestelį ir nuėjau į paštą. Gi žiūriu ant stalo po juostele guli „Ausra“. Taip išsigandau, kad nuėmė man rankas ir kojas, nebegaliu nei stovėti, nei žodžio ištartį, tik drebu visas ir gana. Mat tuo pačiu metu nudžiugau ir išsigandau. Maniau, kad pašto valdininkas, pamatęs lietuvišką spaudinį, pasidėjo ant stalo ir laukia, kada aš ateisiu jo atsiimti, o tuomet mane sugriebs ir į Sibiriją išsiųs. Gerai dar kad valdininkas ilgai ką ten rašė, tai aš tuo laiku atsibodėjau ir išidrasinau. Sugalvojau, kaip sakyti ir laukiau. Jis mane pastebėjęs surinko laiškus ir laikraščius, drauge ir „Ausrą“ ir sudaręs kas tik buvo siunčiama į Kietaviškių miestelį, visus man atidavė ne atkreipęs nė mažiausios domės. O kaip aš tuokart eidamas iš pašto džiaugiasi, kad likau nesuareštuotas, tai negaliu ir surašyti. O kai atvežiau „Ausrą“ kun. Gimžauskui ir papasakojau, kiek aš baimės turėjau, tai jis irgi nematytai džiaugėsi, „Ausra“ skaitė, gėrėjos, o tam mūsų džiaugsmui ir galo nebuvo. Tą vakarą ilgai skaitėm, kalbėjom, o einant gulti, užnešiau „Ausrą“ ant klebonijos aukšto ir įkišau į šiaudinį stogą, paslėpiau, kad prakeiktieji žmonės nerastų. O tame Kietaviškių klebonijos šiaudiniame stoge jau buvo prikimšta nemažai lietuviškų

knygučių. Ten buvo kun. Gimžausko išleistų knygučių „Ant naujų metų lietuviams dovanėlė“, „Lietuvos bičiulis“ ir taip visokių raštų ir eilių rankraščių, spaudos raidėmis rašytų.

Tuos raštus, o paskui ir „Auszrą“ ateidami skaity davo keli susipratę kietaviškėnai, žasliškiei, o kartais ir iš tolimesnių parapijų. Kiek primenu, tai gerai susipratę buvo kietaviškėnai: Juozas Grybauskas, Cesonis, o žasliškis — Kumeliauskas.

Praslinkus kuriam laikui gavau iš Rygos siuntinį, o tame siuntiny netikėtai randu apie 70 „Auszrcs“ egzempliorių, rodos Nr. 4. Buvo visi vokuose ir su adresais, bet be markių. Supratom, kad reikia prilipdyti markės ir išiušti; bet kaip? Nutarėm vokų kraštus atkarpyti, kad užtektų markės už 2 kap. vietoje 14 kap. (mat pinigų mažai turėjom), man važiuoti geležinkeliu iš Zaslių į Ignalilą; važiuojant kiekvienoj stoty įleisti į paštos vagoną po kelioliką vokų su „Auszra“ taip, kad niekas nepastebėtų, iš kur ir kas siunčia.

Man atvažiavus naktį ligi Vilniaus vokų buvo įleista dviejose stotyse tik pusė; kita pusė buvo dar mano maišely. Ilgai būnant Vilniaus stoty, aš tą maišelį su „Auszra“ padėjau ant stalo ir nuo jo kiek prasišaliniau. Tuo tarpu prieina žandaras ir tą maišelį paėmęs klausia: „Kieno šis maišelis?“ Aš taip nusigandau, kad nežinojau ką daryti: ar prisipažinti, ar ne. Kiek pagalvojęs žūt—būt, surikau: mano!

Žandaras, pakratydamas tą maišelį su „Auszra“ ir man atiduodamas sako: šis traukinys, kuriuo atvažiavai, toliau šiandien nebeis, o eis ryt. Stoty ilgiau būti niekam negalima, tat eikite visi į miestą ir ieškokitės nakvynės.

Kiek baimės, kiek vargo aš tada iškentėjau, tai sunku žionai ir surašyti, o ir vietos daug užimtų. Nakties buvo apie 2 val. Mieste tamsu. Miestas man visai nepažįstamas. Turėjau metų apie 17. Lenkiškai, nei rusiškai kalbėt nemokėjau. Pinigų mažai turėjau. O prie savęs reikėjo nešiotis taip „baisus dalykas“: lietuvių laikraštis, šiandien gerbiama „Ausra“.

Bet visgi ant savo pastačiau: visus man pavestus „Ausros“ egzempliorius suleidau pašto vagonan. Niekas manęs tą darant nepastebėjo. O kiek laiko praėjus, gavom žinia, kad visi „Ausros skaitytojai minėtąjį Nr. yra gavę“. Taip užbaigia savo pasakojimą tas vyras, vienas uoliausių Gimžausko padėjėjų.

Jonas Jablonskis.

Jonas Jablonskis gimė 1860-siais metais gruodžio mėnesio 31 dieną Naumiesčio apskrityje, Suvalkų žemėj. Augo Kubilių kaime, pačioje Paprūsėje, paskui arčiau miesto, Meištuose, paskui, eidamas jau gimnazijos kursą nusikraustė su savo tėvais į Rygiškius, Griškabudžio parapijoj. Pradžios mokslą (apie trejus metus) ėjo Naumiesty. Gimnazijos mokslą ėjo Marijampolėje. Gimnazijoj gerai mokėsi. Lengviausias dalykas buvo senovinių kalbų mokslas. 1880-siais m. baigęs su aukso medaliu gimnazija, nuvažiavo mokyti į Maskvą, kur įstojo į filologijos fakultą. Tenai, tarp kitų, turėjo išymų lingvistą J. Fortunatovą. Lietuvių kalba pradėjo domėtis tiktai Maskvoje. 1884-siais m., būdamas 24-verių metų, baigė filologijos mokslą (senovės kalbų skyrių); po ketverių metų (1888 m.). Maskvoje išlaikė egzaminą iš fakulto literatūros skyriuje (filologijoje).

Baigęs ieškojo vietos gimnazijose, pradžioj Vilniaus apygardoje, bet čia jam nustebę pasakė, kaip jis, baigęs universitą, dar nežino, jog nerusai tarnaut į gimnazijas neimami. Tą pačią vasarą ieškojo vietos ypačiai Mariampolėje, bet čia nepavyko: mokslo apygardos globėjas į lietuvi mokytoją jau šnairomis žiurėjo. Sulaukęs rudens, ėmė siuntinėti prašymus į kitas mokslo apygardas, pagaliau į pačią švietimo ministerija, bet niekur nieko nelaimėjo. Nelaimėjęs tais prašymais, pelnikavo mokytojo darbu: namų mokytoju buvo klebonijoje, dvare,

paskui buvo valdininku toj pačioj Mariampolėj- teisme. Teismo pirmininkas, jį pažinęs, pasirūpino per teisingumo ministerį, kad jam duotų mokytojo vietą. Ir gavo, pagaliau, pabuves dar kelis mėnesius Rygos mokslo globėjo raštinėje, Mintaujoje senovės kalbų mokytojo vieta, baigdamas jau trečiają dešimtį savo amžiaus metų. Iš Mintaujos vasaromis dažnai pasirodydavo įvairiose Kaino gub. vietose, iš dalies belankydamas savo mokinius ir įvairius naujuosius pažįstamus ir važinėdamas lietuvių kalbos mokslo ir Juškos žodyno reikalais (buvo pradėjęs jau redaguoti 2-ji Juškos žodyno tomą). Pagyvenęs 8-rius metus Mintaujoje, buvo išskeltas į Revelį vėl į gimnaziją. Mokytojo darbą dirbdamas, kaip ir pirmiau, turėdavo darbo ir mūsų krašto laikraščiuose, ėjusiuose Tilžėje; policija jau turėjo atkreipusi, šiaip ar taip, savo akį į jį, jau žinojo, jog Tilžės Obelaitis yra Mintaujos ir Revelio Jablonskis. Kitus lietuvius kaltino, kitus kratė, iškratė ir jį, ir ėmė kaltinti jau iš tikrųjų, radę bekratydami ir šio ir to. Ir turėjo gyventi dvejus metus paskui be vietos ištremtas iš Rusų Vakarų iš Baltijos pajurio, iš Lietuvos ir kito Rusų Vakarų pakraščio.

Pagyvenęs su vaiku metus Pskove, gavo leidimą Lietuvoje bausmės galą atlikti. Pagyvenęs taip metus Sialiuose ir atsiradus kaip tik tuo laiku Vilniuje mūsų raštų darbui (buvo dabar leista spauda), nusikraustė į Vilnių. Tenai dirbo spaustuvėse, raštų išleidime draugijcse ir pirmuosiuose mūsų laikraščiuose „Vilniaus Ziniose“ ir „Lietuv. Ukininke“. Vilniuje tarp ko kita jam buvo leista mokyti lietuvių kalbos vidurinėse mokyklose (visiems mokyklos mokiniams, visam bureliui, vieną arba du kartu savaitėje). Po 1905-ųjų m. papūtus šiltesniam vėjeliui, gavo lietuvių kalbos mokytojo vietą Panevėžio mokytojų

Petras Kriaučiūnas.

seminarijoje, kur teko mokyti išimtinai beveik vieni gūdai, nemoką visai lietuvių kalbos. Tenai gyvendamas, ėma mokyti lietuvių kalbos ir kitose to miesto vidurinėse mokyklose, turėdamas darbo jau su lietuviais. Kadangi Panevėžy sunku buvo gyventi, — jis buvo tik tam tarpui pasamdytas mokytojas (tikraisiais mokytojais galėjo būti tiktai pravoslavai), ir žymiai mažesnę už kitus imdavo algą, — jis čia nerimo tą žinojo ir apygardos valdyba, kuri turėjo priežasties ir ne visai juo pasitikėti (buvo visokių skundų). Apygardos valdyba į Brestą paskyrė jį senųjų kalbų mokytoju kur jis, nebūdamas pravoslavas, galėjo tarnauti. Begyvendamas tolokai nuo Lietuvos gyvenamo krašto vėl nerimo; pagaliau paiseskė iš Brestos į Gardiną išsikeldinti. Prasidėjus karui, turėjo išvažiuoti į Vitebsko gubernę. Po metų, įsikūrus Voroneže „lietuvių gimnazijai“ jis atsiranda Voroneže, kur, mokydamas lotynų kalbos, moko — kartą savaitėje kiekvienoje klasėje ir lietuvių kalbos. Čia suserga dar sunkiau ir atsistatydina, nesusilaukęs dėl naujųjų Rusijos atsitikimų nė pensijos.

Dar vokiečiams tebėsant Lietuvoj, vargais negalais sugryžo jis drauge su kitais lietuviais į Vilnių 1918 m. rudenio p, jau visai nebepavaldydamas kojų. Bet ir tėvynėn sugryžęs nerado ramumo. Tų metų pabaigoj veržiasi Rusų bolševikai į Lietuvą, dar nesustiprėjus mūsų valdžiai. Jablonskiui ir vėl buvo lemta gyventi tarp bolševikų, iš kurių buvo dar taip neseniai išsivadavęs. Tačiau ir Vilniuje palikęs nesėdėjo dykas: čia išėjo jo lietuvių kalbos gramatika ir dar kiek pedagogijos raštų jo rankos palytėtu. Sutvirtėjus mūsų valdžiai, Jablonskis 1919 m. vasarą atsigabeno į Kauną ir vėl kibo į darbą. Moko savo sudarytuose kalbos kursuose-vidurinėms mokykloms lietuvių kalbos mokytojams ruošti, darbuojasi visur, kur tik reikia taisyti ir kitiems to galo darbams darbeliams. Deja, sergas nebepagydoma liga visai nebepavaldydamas kojų ir rašyti pats jau nebegali... (L. Mokykla.)

Iš kun. Adomo Grinevičiaus – Jungto Atsiminimų.*)

Uždraudus 1864 m. lietuviams spaudą, liaudis to smūgio neatjautė, kadangi užtektinai dar turėjo pasiskaitymui ir maldoms knygu. Ilgainiui ir liaudis atjautė, prieš uždrausiant spaustos knygos išsisėmė, maldaknygės bevartojant suplyšo, naujos negimė, tuomet ir liaudis rūpinos kaip ir kur gavus naujų skaitymelių ir prieš valdžią burnojo...

Valančius nestojo į viešą kovą su rusų valdžia už lietuvių spaudą lotynų raidėmis, kadangi nenorėjo apleisti savo avelių ir Sibirian važiuoti, tačiau slaptai daug veikė ir jo veiksmai labai buvo žymūs. Daug pinigais šelpė kun. Sederevičių Sudargo kleboną ir dvasinio turinio knygoms davė savo aprobatą (leidimą) spaudinti. Vieną kartą Valančius grįždamas iš kelionės rado Seinų vyskupijos jauną kunigėlį Lentvarave belaukiantį traukinio ateinant, jam daug kalbėjo apie lietuvių kalbą, apie knygų platinimą, anas nuo pasikalbėjimo su vyskupu uolium lietuviu liko, galop ir pats Vac. Biržiška pripažįsta Valančiui, kad nelegales brošiuras leides.

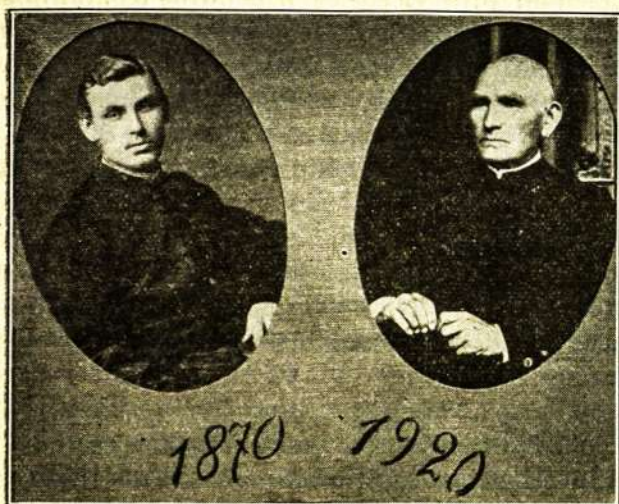
Aš, uždraudus rusams lietuvių spaudą, apie reikalingumą liaudei knygelių pirmą kartą rimtai su savo draugu Jurgiu Miklaševičium Maskvos studentu 1871 m. Skriaudžiuose kalbėjausi, anas minėjo apie bičių knygele. Dar pirm to, Seinų seminarijos klierikai pasidalino raidė-

*) 1925 m. „Zvaigždės“ N. 8, 9 ir 10.

mis, kad atostogų metu sustatyti lietuvių kalba žodyną, iš to niekas neišėjo, per sunkus silpnoms jėgoms darbas. Zinau, kad vienas Seinų Seminarijos klierikas Adolfas Lapinskas buvo surinkęs kelias dešimtis lietuviškų dainų. Liudvinavo ir Daukšių apielinkės, jas gražiai surašė ir labai brangino, turbūt anos dingo.

Prieš uždraudžiant spaudą kun. Motiejus Brundza buvo išleides Suvalkuose „Elementorių“, kada anas tapo išpirktos, spauda uždrausta, tuomet kun. Lukošius Staugaitis su naujais priedais Tilžėje atspaudino vardu „Lamentorius“ (Liamentorius), ilgai ilgai Seinų vyskupijoje buvo vartojamas....

Seinų klierikai ėmė rūpintis lietuvių kalba ir literatūra, kadangi buvo nežymiai pažadinti savo valdžios. Reikia atsiminti, kad po nelaimingojo lenkų sukylimo į Seinus atėjo vyskupauti ir dieceziją valdyti grovas Lubienskis, anas nors lenkas tačiau lietuvius mėgo, Kurovskiui liepė vadintis Kuru, Skinkevičiui Skinkiu ir kitiems lenkiškasis uodegutes kirpo. Seminarijos mokslą praplėtė, žymesnius kunigus profesoriauti pavadino, kaip antai: kun. Antana Lesniauską kalbų ir Sv. Rašto žinova, kun. Stasį Jamialkovskį lenką žymų literatą ir labai apipažinusį su bažnytinėmis apeigoms, kursai labai mėgo lietuvius, kas metai važiuodavo Aukštojon Paneemunėn atostogų švęsti, čia rūpestingai mokėsi lietuviškai ir didžiam reikale galėjo lietuviškai išpažinčių klausyti, Anas labai dejavo, kad lietuviams spauda užginta; savo knygyne turėjo ir duodavo klierikams skaityti lietuviškas knygeles: „Tomas Išmisločius“ iš lenkų kalbos vertimas Rupeikos, „Svodbinė Rėda“ ir „Lietuvių Liežiuvio Kalbos“ Juškevičių, taip pat ir lenkų kalboje įvairaus turinio knygas duodavo skaityti, ypač Kondratavičiaus, Mickevičiaus, Kraševskio, Krasinskio ir kitų tvarinius.

„Kalvarijos Vikaras“ kun. Adomas Grinevičius — Jungtas.

Taigi Margeriai, Denboragai, Gražinos, Konradai Valenrodai darė nemažą išpūdį į jaunuolių sielas; tuomi pamylėjo savo krašta, žmones, draug ir kalbą. Nieks nepajėgs užginčyti, kad tuometinė jaunoji kunigija apsiėmė arčiau seminarijoje mokslo žiniomis ir užsidegusi tėvynės meile, nėjo brolių aitojų tarpan ir kur matė kokias spragas, jas taisė, lygino, kad sveikas kunas ir sveika siela lietuvio būtų, kad turėtų knygų pasiskaitymui ir maldai. Netiktai Leonavičiai (Leonai), Radušiai, Grinevičiai darbavosi, visi, sakau, vysk. Lubienskio ir prof. Jamialkovskio auklėtiniai švietė liaudį vieni daugiau, kiti mažiau, vieni viešai, kiti slapta, vieni mokindami šventų giesmių bažnyčioje lietuviškai giedoti, kiti rupestingai vaikus mokindami katekizmą prie pirmosios išpažinties

ir ruošdami prie viešosios ir bendros Komunijos. Tuomet Dzūkija buvo sulenkėjusi šalis, tai kunigai maišais veždavo lietuviškas maldaknyges, kaip antai: Antanas Kudirka, Slabados vikaras, Vincas Jurgilas pirm vikaras, dabar Metelių klebonas, Matas Dobrila ir Simanas Račiūnas Leipūnu (Leipalingio) kunigai; aniedu taip pastumėjo apšvieton Leipūnus, kad dabar ateižymėjo parapija visoje Dzūkijoje; dar paminėsiu Jurgį Masionį, kurs Liškiavoj įvedė lietuviškas giesmes bažnyčioje. Tuomet nebuvo Dzūkijoje nė vieno kunigo kursai būtų nešvietęs, nelietuvinės liaudies, negut senų seneliai prisilaikydami pasenėjusių tradicijų. — Buvo tai pirmieji prisiruošimo žingsniai prie „Aušros“, „Apžvalgos“, „Sviesos“, „Varpo“, bei „Tėvynės Sargo“ ir kitų raštų — raštelių, keliančiųjų tautiškąjį susipratimą žmonių tarpe ir nejuntamas žengimas prie nepriklausomos Lietuvos. Atsiminkime tikta Simaną Norkų, Bartninkų vikarą, vėliau Punsko kleboną, kursai su Oškabalių Jonu Basanavičium tuomet studentu labai didėj santarvėj gyveno, viens kitą pažino, viens kito tėvynės meilės jausmus atjautė, galop viens kitą, vaikščiodami ar viešėdamiesi ar Bartninkuos ar Oškabaliuos žadino prie rašymo. S. Norkaus pažadintas rašė trumpas eilutes ir „Margerį“ vertė. J. Basanavičius strapsnius dėstė ir rengėsi prie būsimajo laikraščio, kas neužilgo ir įvyko 1883 m. kovo m...

Po mirties vyskupo Lubienskiego teisingiau tariant jojo ištrėmimo ir nunuodimo, Seinuose kilo reakcija... Petras Kriaučiūnas, kovojo su tamsybėmis, nepajiegdamas jų įveikti, pergalėti, priverstas buvo kiton vyskupijon keltis ir Petrogrado Akademijoje šviestis. „Aušros“, „Sviesos“, „Varpo“ metu užsimezgė Seinuose lietuvių klierikų tarpe draugijėlė. Aš su jaja turėjau artimus santikius, jos priešaky stovėjo a. a. Antanas Staniukynas. ir k.

Suvalkijoje spaudos uždraudimo metu stojo su rusų valdžios nedorais įsakymais į griežtą kovą Martynas Sederevyčius, Sudargo klebonas, anas pasikvietė talkon visą jaunų kunigėlių eilę. Vieni rašė, kiti pinigus dėjo, tretį knygas, knygeles visur platino. Galima sakyti M. Sederevičius rusų raidėmis spaustas knygas iš žmonių rankų ištrenkė, jų vieton lotynų raidėmis spaustus „Saltinius“ ir kitas knygeles įteikė, žodžiu Katalikų Bažnyčią statė ir ją raštais žmonių širdyse rėmė...

Suvalkijos švietimo ir tautiškojo susipratimo sostinė buvo ir dabar tebėra — Marijampolė. Marijampolės gimnazijoje buvo mokytojas žymus ir įtakingas vyras a. a. Petras Kriaučiūnas. Jis su savo draugais Staniškiu, Jasiulaičiu, Arminu diegė mokinių širdyse tautiškaį susipratimą, kėlė apylinkės liaudį iš miego ir žadinte žadino prie lietuviškųjų knygų ir laikraščių skaitymo, nekartą ir pats (P. K.) lietuviškus spaudinius žmonėms dalindavo... Jo mokiniai baigę universitetą ar išisventinę kunigais, tapo lietuvių platintojais. Jie palaikė „Aušrą“, „Sviesą“, „Apžvalgą“, vėliau, susijungę Maskvos, Varšavos studentai ir Seinų seminarijos klierikai leido „Varpą“. Visi žinome, kad „Aušros“ įsteigėjai buvo Jonas Basanavičius ir Simanas Norkus ir kiti, žinome kad varpininkų pirmieji atsistoję Vincas Kudirka — Kapsas...

Kalvarijoje žymi ir garsi buvo Agota Zymantaitė, tretininkė, dar gyva. Jinai plačiai veikė aprūpindama knygomis visas Kalvarijos apylinkės parapijas, ypač daug knygų imdavo Punsko žmones, Pacenta ir Kupstas.*) Pas ją (A. Z.) rusai daug kartų krata darė, bet nieko nepėšė - nerado, kadangi knygų ir laikraščių pas save ne laikydavo, kitur paslėpdavo, tik reikalui parsinešdavo.

*) Dirbęs kelis metus „Žvaigždės“ spaustuveje, Shenandoah, Pa.

Jinai buvo žinoma jei nevisai Suvalkijai, tai bent Kalvarijos apylinkei; išsitarus „eik pas Agotą, rasi gausi“, visi suprasdavo: ką reiškia ir į kur reikia kreiptis. Dar paminėsiu Kalvarijos apylinkės užsipelnijusius vyrus — ūkininkus spaudos uždraudimo metu: Petras Landžius Akmenynų k., Juozas Barkauskas Santakos k., a.a. Bernardas Klimas, tėvas Petro Klimo žymaus Lietuvos diplomato, dabar mūsų atstovo Romoje ir Motiejus Akelis. Pas juos Lietuvos tarnai ar Petras Mikolainis, ar Juozas Kanceris laikė knygų sandėlius, kur prireikė, toliau veždavo kad ir į Kauną. Pastarasis, vadinasi, Motiejus Akelis tapo ištremtas dviem metam į Rygą. Dėka caro Mikalojaus manifestui dėl jo vainikavimosi, baudmė sutrumpinta. Beje, Antanas Svedas Kalvarijos vargoninkas, daug daug lietuvybei yra užsitarnavęs...

Silpnesnės sielos vyrai sužinoję, kad pavojus grėsia, norėdami apsivalyti, iškasdavo sodne, ar kur kitur duobę, ugnį sukurdavo, tartum koki laužą uždegdavo ir užgintusias knygas, brošiuras, laikraščius degindavo, arba tiesiog krosnin kimšdavo, kad ugnies liepsna suvalytų, ar arklydėję po arklių kojų palaidus laikraščių lapus klodavo kad dirvoms trąša būtų. Taip padarė Kušliškių Bernardas Klimas, knygas gi į dėžę sandariai sudėstė, skarda apdengė ir sodne iškasęs duobę paslėpė. Ješkota nesurasta, kad ir po šiai dienai anoji dėžė su knygomis žemėje trūni...

Paskutiniaisiais laikais prieš spaudos leidimą, visa Suvalkija buvo pilna susipratusių kuopelių. Jei vienai grėsė pavojus, tai ir kitos apie tai žinojo. Gana paminėjus Mariampolės apylinkės „Sietyną“. Reikėdavo išmėtyti, prie stulpų prilipdinti proklemacijas, ir staiga viena nakčia visa Suvalkija žino, visur pakelėse stulpai, medžiai nuo

proklamacijų marguliuoja. Daug daug turėdavo zemiškai darbo kol nulupinėdavo. Niekaip nesugebėjo rusai suprasti to lietuvių gudrumo, veiklumo, kad ir žiauriausi, kaip Mariampolės žandarų viršininkas Vonseckis ir jo darbų padėjėjas prokuroras. Darydavo smulkias kratas, nieko įtariamo neradę keikė; nekartą kratant patys pamedavo užgintąjį raštelį, paskui neva radę kaltindavo nekaltą žmogelį ir Kalvarijos kalėjiman kimšdavo, tačiau matė, kad nieko negelbsti, vis dar daugiau ir daugiau knygų iš užsienio ateina ir dar kokių gražių, turiningų. Čia rusai suprato, kad su lietuviais sunki kova, kad reikia jiems leisti spaudą, rasit tuo juos palankesnius būsią galima padaryti. Pagaliau Japonų karas pibrendusi spaudos klausymą 1904 m. gegužės 7 d. — išrišo — spauda leista! Garbė Dievui!...

Mano motina su pamėgimu kalbėdavo apie lenkų sukilimą 1830 metais, nekėsdavo rusų, rudine juos vadindavo. Taigi aš išauklėtas lenkų dvasioje ėjau mokslą ir toje dvasioje po paskutinio lenkų sukilimo atsidūriau Seinų seminarijoje...

Lietuviai profesoriai mėgo savo tautą. Zukauskas dainų žinovas ir mėgėjas, lenkas Jamiolkauskas visų klierikų mylimas, jau šiek-tiek buvo pramokęs lietuvių kalbos, kad būtinam reikale, kai pats sakėsi, galis lietuvius išpažinties klausyti, dejavo, kad rusų valdžia uždraudusi lietuviams knygas spaudinti, dar turėjo savo knygyne šešias lietuviškąsias: Iš lenkų kalbos Rupeikos versta „Išmisločių“, Juškevičių „Svodbinę Rėdą“, „Lietuvių kalbos Dalykai“, ar kitaip pavadinta nepamenu, ir man regis Totoraičio „Pamokslai“, liaudis vadindavo „paukštinės“. Tasias knygutės prof. Jamiolkauskas duodavo klierikams pasiskaityti, beto kiti profesoriai duodavo lenkų kalboje knygas šventėms skaityti. Prof. Jamiolkauskas bemaž

per visas metų šventes važiuodavo Varšavon ir iš ten par-siveždavo naujų knygų, jų tarpe Sirokoplės - Kon-dratavičiaus, Mickevičiaus, Igno Chodzko ir kitų apie se-novės lietuvių veikalus, padavimus rašytų ir duodavo klierikams kaip naujieną pasiskaityti, mes jas brangin-davome ir dideliaisiu tvirtu laikydavome ir noriai skaitė-me... Tieji rašytojai darė nemaža įtakos į klierikus, kad vienais metais vyresnieji mano draugai užsidegę prieš išvažiuojant vasarą atostogoms suėję salėn po karštų kal-bų pasiryžo vasaros metu lietuvišką žodyną paruošti, net raidėmis pasidalino...

Man išsišventinus lietuviškoji mano siela jau buvo at-budusi. Dievo Apveizdos parėdimu likau dvasiškosios valdžios paskirtas Aukštojon Panemunėn, kur dabar gy-venimo dienas baigiu, trečiuoju kunigu, kadangi Pane-munės klebonas Rokus Bučeniauskas pasenėjęs ligūstas, maža galėjo bažnyčioje veikti, būtinai reikėjo padėjėjo. Aš gi to reikiamojo padėjėjo vietą užėmiau ir 15 mėnesių jo pareigas pildžiau.

Atsimindamas savo prof. Jamiolkausko patarimus, kad reikią žmonių tarpe jiems pamokslus sakyti kad ge-riau suprastų, ėmiau kietą „l“ vartoti ir išsimokinau vietos tarmės ir žmonių tarpe pamokslus sakydavau. Knvgelės, ką man Panemunėj esant mano rankas pasiekė šios buvo: Vysk. Valančiaus „Prade ir Išsipletimas Rimo-Katalikų Tikėjimo“, Ivinskio „Genavaitė“, Daukanto „Fedro Pasakos“. Ir ką tiktai sugriebdavau lietuvių kalboje spaudinta, viską skaitydavau ir negirdėtus žo-džius, išsireiškimus del atsiminimo pasižymėdavau. Tai tokiu būdu virtau lietuviu, pamylėjau darbo žmones, kurie daug kentė nuo rusų, lenkų; darbavausi ir dar-buojuos jų labai. Kaip darbavausi ir dar darbuojuos. tegu kiti taria, aš apie save rašyti nepajėgiu...

Man buvo pavesta, kad Seinų seminarijos klierikus aprūpinčiau. Tada užgimus „Varpui“ visuomet važiuojantiems kapsams, zanavykams į Seinus, siuntinėli įteikdavau pažymėdamas, kad atiduotų kam reikia. Vieną kartą suradęs progą reikalaujanti „Varpų“ skaičių suvieluojęs ir lenkiškais laikraščiais aprišęs važiuojančiam Seinuosna pas klierikus įdaviau. Ilgainiui ateina pas mane iš Miklaušės dzūkas, susipratęs lietuvis ir rodo man pažįstamą popieros rišulį, — radau, girdi, netoli Morkavo ant kelio pamesta, numanau, kad tamsto, tai ir atnešiau; geram žmogui nuoširdžiai padėkojau ir dar atvirai pasikalbėjova apie Lietuvos reikalus, jis man dar ir rankraštį įdavė, kad „V.“ redakcijai nusiųsčiau. Aš trupučiuką buvau nusigandęs, mat dar nebuvo gerai išsi-gudrinęs, buvau pažymėjęs kam Seinuose reikia įduoti. Mastau sau, tai Dievo Apveizda saugoja, kad neprietelingas žmogus nerado, anas daug būtų pridirbęs blogo klierikams, seminarijos valdžiai ir man.

Kalvarijoje gyveno ir dabar gyvena visų knygnešių motinėlė Agota Zigmantaitė. Pas ją visi lietuviškųjų knygų platintojai atsilankydavo, jinai juos vaišindavo, uždraustas prekes — knygas paslėpdavo, dargi pati platinė. Dabar Lietuvos valdžia jai padovanojo pusę a. žemės ir pastogę davė. Pas ją visi užeidavo.

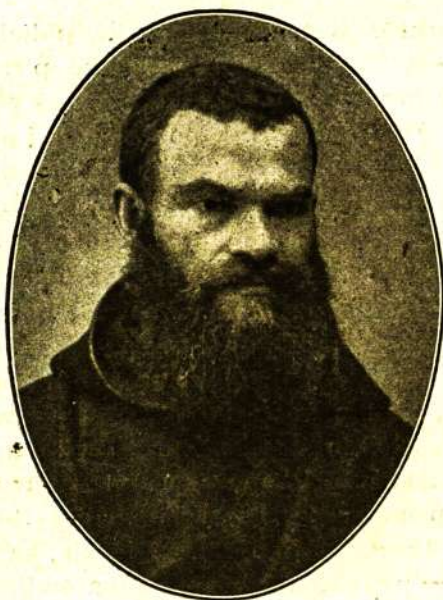
Kalvarijoje laikydavau visą knygų sandėlį ant klebonijos aukšto, kur ir vienas kunigas gyveno... Man ilgešiam laikui išvyti žiavus svetur, klebonijoje didis trukšmas pasidarė. „Buvo sądėliai ir pas Juozą Barkauską iš Juodelių, teippat Turgalaukio Akelį... Išvežta pas mano pažįstamus susipratusius lietuvius ūkininkus, pas Petrą Landzių į Akmenynus ir pas Bernardą Klimą į Kušliškes.

Vieną kartą kada Vilkavišky gyveno lietuvių būrelis: d-ras Petras Matulaitis, veterinorius Bulota, mokytojas Palukaitis ir kiti, man įsakyta, kad „Varpu“ rišuli nuvežčiau į Stebuliškes Petro M. tėvui, kadangi anas žadėjo Vilkaviškin važiuoti pas sūnų. Tuomet buvo gili žiema, keliai užpustyti kelio šonuose didi vėputiniai ir vis snigo ir snigo, vėjas sniegą nešė - pustė, tačiau lieptareikia proga naudotis. Pasiėmęs kas man reikia Stebuliškėsna važiuoju, nuvežęs lauktuves atidaviau tėvui Juozui Matulaičiui. Namų geroji šeiminkė mane pavaišino ir jau brėkstant namo per sniegą klampoju. Ziūriu, kad dar toli ligi plento, galiu sniege nuklimpti, arba dar ir mirtį gauti, liepiu mano vežėjui Smalininkų Jurgiui Zilinskiui užsukti mano tėvynen Kirkiliavan. Brolio paprašiau, kad man duotų vaikiną kursai raitas rodytų kelią ligi plento. Mano jaunų dienų globėjas brolis Kastas (Kastantinas) liepė savo sūnui a. a. Juozui mudu išvesti į plentą. Daug būta sniego, kad vedėjo arklys kaip kur vos-nevos išlipo iš vėputinių, mano gi vežėjas paskui raitelį koja už kojos stūmėsi kol plentą pasiekėm. Plentu daug patogiau važiuoti, pakelėse medžiai, stulpai matyti. Tačiau džiaugėmės abudu su vežėju, kad Lietuvos piliečių priedermę atlikova.

Udrijoje nemaža metų gyveno mokytojas Antanas Užupis rusų caro garbintojas; jis man pačiam pasisakė, kad caras, tai mūsų tėvas, mes jį kalti esame gerbti, tuo pačiu ir visus caro ir jo ministerių įsakymus pildyti, ir lietuviškųjų spaudinių neplatinti. Vieną kartą kažinkur vaikutis-mokinys gavęs lietuviškąjį Elementorių su kitais rankvedžiais atsinešė mokyklon. Nelabasis mokytojas Užupis patėmijo, vaiką barė, klausinėjo kur gavęs ir atėmęs elementorių, protokolą surašė ir savo direk-

toriui į Suvalkus nusiuntė. Netrukus atpyška policija žandarai, klausinėja — tyrinėja, kas davė, iš ko pirko negeistiną elementorių, bet kalto nesuradę pasakė, kvailas mokytojas (mašelnik). Taigi turint po šonu tokį pavojingą žmogų kaip liaudies mokytojas, nieku būdu negalima buvo veikti ir platinti lietuviškąsias knygas bei laikraščius žmonių tarpe, tačiau be manęs platindavosi...

Pagaliau iš Kalvarijos — Liudvinavo ateidavo neramos žinios, tai ten kratė, suėmė, Kalvarijos kalėjiman uždarė, dažnai ir mano vardą minėdavo, tuomet aš visas dėzes pilnas lietuviškų knygų, knygelių, brošurėlių bei laikraščių, atsišaukimų paslėpiau pas Antaną Zydanavičių Udrijoje. Man regis 1893 m. vasaros metu įvyko didi rusų kariuomenės mankštymai. Nemažas raitelių būrys pas A. Zydanavičių apsinakvojo, kareiviai arklius bėsdami rado paslėptas dėzes, jas atplėšė, pažiūrėję, kad, popieroms prikimštos — paliko. Seimininkas patėmijęs, kad paslaptingos dėžės atplėštos ir spaudiniai matyti, išsigando ir vėl atgal man jas atgabeno. Aš po truputį tuštinau, bet kur taip veikia viską ištuštinsi, daug dar vis yra ir gana, purvan mesti nesinorėtų. Nelaimė davė, kad Motiejų Akelį areštavo ir Kalvarijos kalėjime pasodino, paskui Rygon ištrėmė. Pas Juozą Matulaitį Stebuliškėse krata padaryta, daug ką rasta, tų namų klierikui Vaclavui namie nėsant, ant jo visa bėda suversta. Vargšas Vaclavas priverstas bėgti Amerikon, ten išsišventino ir kunigauja. Man apie tuos nelaimingus įvykius nuolat Udrijoje pranešinėta laiškais ir tyčia siustais žmonėmis. Aš mylintis ramybę ėmiau galvoti, kad tai nejuokai, gali nevidonai susekti, atbėgę krata daryti; rastų — dingęs žmogus. Tai sugalvojau, kad reikia pavojingus daiktus, nors labai mylimus, pra-

Kun. J. Kudirka Kudirkevičia), dabar Tēvas Kazimieras kapucinas, buvęs vienas uoliausių seiniškių klierikų darbuotojų lietuviybės dirvoje 90-ais metais.

šalinti. Taigi su vargoininku Kamaičių sode gana gilia duobę iškasėm ir viską jon sukimšom, kol atsitikus progai, tartum senovės laužą — aukurą uždegėm. Mudu nė žodelio netarus liūdni ugni maišėm, o širdys verkė... kad dėl rusų nevidonų tiek daug Lietuvos vaikų triūso ugnelė suvalė. Tačiau uždegta tautos ugnelė negeso, vis labiau plėtėsi, pagaliau visų Lietuvos vaikų širdis tautos meilės ugnele uždegė...

Kun. A. Grinevičius.

PRANAČIŲ JULĖS IŠLEISTOS KNYGOS:

Amerikos Lietuvių Pirmieji Profesjonai ir Kronika (Kun. A. Miluko paskaitos) tomas I.	\$2.50
„ „ „ tomas II.	2.00
Amerikos Lietuvių Kronika (Kun. A. Miluko)	3.00
„Aušros“ Pirmųjų Numerių fotografijos50
„Aušros“ 50 metų Sukaktuvės50
Apie kun. Adomą Grinevičių (Kun. A. Miluko)10
Daktaras Petras Matulaitis. (Kun. A. Miluko)25
Delko mūsų katalikiškoji spauda silpnutė? (Kun. A. Miluko)10
Iš Kelionės po Europą ir Aziją. (Pranačių Julės) Su paveikslais, audeklo apdarais	3.00
Kun. Dr. M. Gustaitis (Kun. A. Miluko)15
Kun. J. Balvačo (Geručio) Laiškai50
Kun. Silvestras Gimžauskas. (Kun. A. Miluko)10
Kun. A. Kaupo Laiškai50
Kun. Martynas Sederavičius ir Jo padėjėjai50
Kun. A. Miluko Darbuotė (1890-1930)50
Kun. Kazimieras Jaunius (Kun. A. Miluko)10
Kun. A. Staniukyno Laiškai50
Laisvosios Lietuvos Atlankytų (Pranačių Julės)	2.50
Lietuvių Tautos Istorija. (Kun. A. Jusaičio)75
Lourdes'o Šv. P. Marijos Mėnuo (Pranačių Julės)	.50
„Motinėls“ Draugija (Kun. A. Miluko)50
Ne Mieste Laimė. (Pranačių Julės vertimas)	1.00
Laiškai iš Ispanijos (Pranačių Julės)	1.00
Petras Kriaučiūnas (Kun. A. Miluko)15
„Spaudos Laisvės ir Amerikos Lietuvių Organizuotės Sukaktuvės“ (Su daugybe iliustracijų ir doku- mentų fotografijų). Audeklo apdarais su aukso antspauda	6.00
Seinų Seminarija ir Lietuvos Atbudimas (Kun. A. Miluko)30
Viešnagė Šeštokuose. (Pranačių Julės)	2.00
Vyskupo Valančiaus Darbai (Kun. A. Miluko)50
„Žvaigždės“ ir jos leidinių paminėjimas50
Gegužės m. 7 diena (Spaudos atgav. 30 m. sukaktuvėse) 50c.	

10-

~~P400~~
Alp 2217

ŽVAIGŽDĖS' KNYGYNE GAUNAMOS KNYGOS

„IŠ KELIONĖS PO EUROPAŲ IR AZIJĄ“

Parašė PRANAICIŲ JULĖ

**TA KNYGA YRA TAI DIDŽIAUSIAS
SAVO RŪŠIES VEIKALAS**

Parašyta „Žvaigždės“ redaktorės, J. Pranaičiutės. Knyga turi apie 380 puslapių ir papuošta 102 iliustracijomis (pa-veikslais).

Indomųs toje knygoje aprašymai Prancijos, Belgijos ir Vokietijos žemių, papuošti daugeliu iliustracijų.

Bet indomiausiai, beabejo, yra aprašymai įspudžiui iš Tėvynės ir iš senovės Lietuvos žemių, kuriuos vienok viršija aprašymai Vidurinėje Azijos, Kaspijos ir Kaukazo žemių ir anų žmonių. Nemažiaus įdomųs aprašymai Maskvos ir Peterburgo, su paminėjimu lietuvių naujokynių istorijos tose vietose.

Kaina	2 dol.
Audeklo apdarais	2.25
Skuros apdarais su paausnotais kraštais	3.50

“ Ž V A I G Ž D Ė , ”

3654 RICHMOND ST.,

PHILADELPHIA, PA.